

УНИВЕРЗИТЕТ
У БЕОГРАДУ
1808 • 2008

ОД ВЕЛИКЕ ШКОЛЕ
И ЛИЦЕЈА
ДО ДАНАС

КОЛАРЧЕВА
ЗАДУЖБИНА

УНИВЕРЗИТЕТ
У БЕОГРАДУ
1808 • 2008

ОД ВЕЛИКЕ ШКОЛЕ И ЛИЦЕЈА
ДО ДАНАС

ЗАДУЖБИНА
ИЛИЈЕ М. КОЛАРИЋА

БЕОГРАД
2008

6	УНИВЕРЗИТЕТСКО ОБРАЗОВАЊЕ У ЕВРОПИ И ВЕЛИКА ШКОЛА 1808. ГОДИНЕ Сима Аврамовић Зоран Мирковић
24	ЗАСНИВАЊЕ БЕОГРАДСКОГ УНИВЕРЗИТЕТА Добривоје Младеновић
53	ВЕЛИКАНИ УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ Васо Милинчевић
66	ЗАЛОГ ЗА БУДУЋНОСТ Љубинка Трговчевић
88	БОЛОЊА У БЕОГРАДУ Гордана Цвијић
96	СТУДЕНТСКО ОРГАНИЗОВАЊЕ - ЈУЧЕ, ДАНАС, СУТРА Марко Милутиновић
100	ПЛАН РАЗВОЈА - ПОГЛЕД У БУДУЋНОСТ И МЛАДЕ НАДЕ УНИВЕРЗИТЕТА Бранко Ковачевић

ПРЕДГОВОР

Велика школа у Београду основана је 13. септембра 1808. године. То је била прва високошколска установа у новоствореној држави Србији, формирана на традицији и принципима аустроугарских универзитета тога доба. Иако није била дугог века, Велика школа, утемељена на европским узорима, је суштински зачетник Универзитета у Београду.

Савет Универзитета у Београду је на седници одржаној 20. новембра 2007. године усвојио 13. септембар као Дан Универзитета, у знак сећања на 13. септембар 1808. године и почетак наставе на Великој школи.

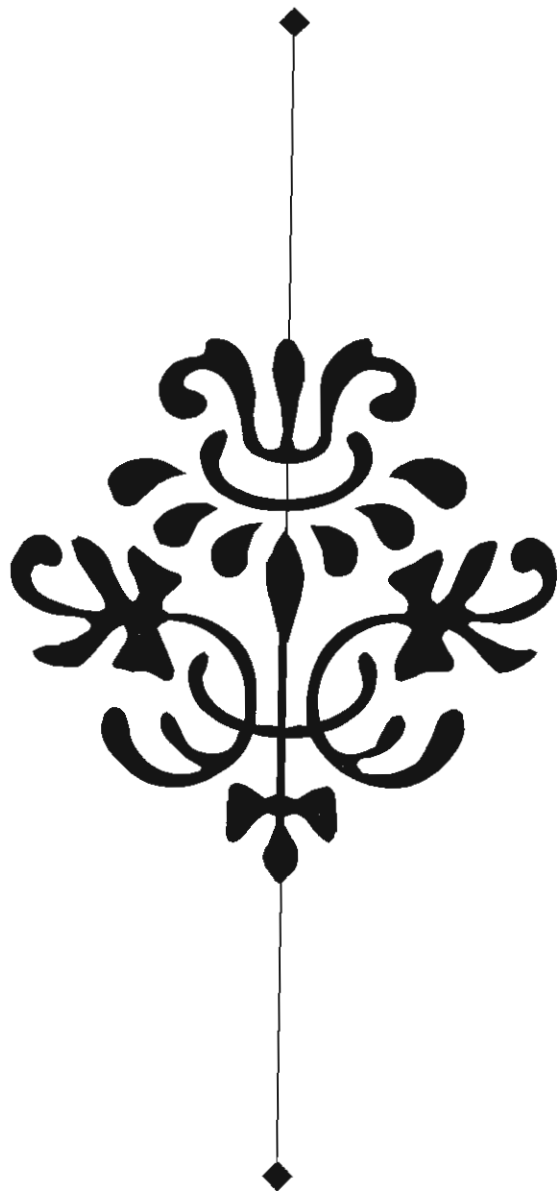
На седници Савета Универзитета у Београду формиран је Одбор за обележавање јубилеја 200. година Универзитета. У припреми обележавања јубилеја искристалисала се идеја да би заправо целу 2008. годину требало посветити обележавању јубилеја Универзитета и Високог образовања у Србији. Ову идеју је подржала и Влада Републике Србије јула 2008. године, са препоруком да се школска 2008/2009. година прогласи Годином високог образовања у Републици Србији.

Током 2008. и 2009. године одржано је низ манифестација којима је обележен овај велики јубилеј. У оквиру ових манифестација, у Задужбини Илије Милосављевића Коларца одржан је циклус предавања „Од Велике школе и Лицеја до данас“. Предавачи припадају ширем кругу познавалаца различитих аспеката историје и развоја Универзитета у Београду.

Редакциони одбор изражава захвалност свим ауторима текстова, као и публици у сали „Коларца“, који су својим интересовањем заједно допринели томе да обележавање Јубилеја добије свој „писани траг“ у виду ове публикације.

Надамо се да смо и овим циклусом предавања допринели наглашавању значаја 200. годишњице оснивања Велике школе, заметка Универзитета у Београду, водеће високообразовне, научне, и културне установе у нашој земљи.

Београд, 2011.
Редакциони одбор

Проф. др Сима Аврамовић
Проф. др Зоран Мирковић
Универзитет у Београду,
Правни факултет

УНИВЕРЗИТЕТСКО ОБРАЗОВАЊЕ У ЕВРОПИ И ВЕЛИКА ШКОЛА 1808. ГОДИНЕ

За разлику од жена, које обично смањују или скривају године, скоро сви народи настоје да истакну старост својих првих универзитета и да увећају број година од када имају високошколско образовање. Као и у многим другим стварима, Срби су се и по томе разликовали од других.

Дилеме око времена када је у Србији започело високошколско образовање су се дуго провлачиле кроз нашу историографију и академску јавност и изазивале опречне ставове и реакције. Идеја да корене нашег високошколског образовања треба Везивати за Велику школу и 1808. годину није нова, а један наш савремени историчар (Радош Љушић) без оклевања тврди да главни разлог што се тај став не уважава лежи у чињеници да није постојала политичка спремност да се призна та чињеница. Свест да је Велика школа представљала установу за високо образовање и, у специфичној форми, заматак универзитетске наставе постојала

је и раније: о томе су чак и после Другог св. рата говорили Никола Вученов (1948) и Мита Костић (1952), Иван Божић, Радош Љушић у више радова, као и Љубица Кандић. Међутим, један број аутора је на Велику школу гледао кроз призму система образовања који постоји у 20. веку, па су је смештали негде између средње и високе школе, а било је чак и аутора који су је сматрали за хибрид основног, средњег и високог образовања (иако су основне школе установљене већ 1807. године).

Због тога је у нашој академској јавности било (а још увек има) доста оклевања, недоумице, мрштења, па и противљења, поготово када је БУ одлучио да, уважавајући новија истраживања, и формално веже своје корене за Велику школу и 1808. годину. Никома није много сметао апсурд да се устаљено датирање постанка БУ вршило према времену оснивања Лицеја у Крагујевцу 1838. године. Када је Београд 1839. године постао престоница, Лицеј је пресељен у престоницу 1841. године, дакле тек после две године и два неуспела покушаја пресељења. Због тога је једино београдски Правни факултет доскора као време свог почетка баштинио 1841. годину, када је заиста Лицеј почео са радом у Београду.

Дакле, досадашње датирање настанка Универзитета у Београду је било неумесно већ утолико што „краде“ три године Крагујевцу, али још више зато што је неосновано затрло дубље трагове БУ, а поготово када је у питању почетак правних студија у Србији. Неки народи су на свакаква начин продужавали историјусвог високошколског образовања, нарочито

везујући их за језуитске верске образовне установе (а таквих је установа, узгред буди речено, било и у „славенском Београду“, у коме је још 1613. године Аустријанац Бартол Калшић основао први образовни Завод, који је радио до 1632. године, на шта с правом упорно указује проф. Момчило Грубачић, садашњи декан Филолошког факултета). Док су други продужавали, ми смо дотле сами себи, чини се неоправдано, ускраћивали 30 година наше, и то домаће високошколске образовне традиције.

Дакле, где су заиста корени српског високошколског образовања – у Великој школи или у Лицеју?

При одговору на ово питање се често сметало с ума, или се свесно поткивала чињеница да су студије на крагујевачком Лицеју 1838. трајале само две године, када се, на предлог тадашњег министра просвете („попечитеља просвештенија“) Стефана Стефановића Тенке, који је он изнео кнезу Милошу у јуну 1838. године, крагујевачка гимназија „на степен Лицеума возвисила“. Поред два дотадашња гимназијска професора (Исидора Стојановића – философија и „свемирна“ историја и Косте Бранковића – физика и немачки језик), њима се придружио Србин из Новог Сада, инжењер Атанасије Николић, као наставник математике, геометрије и уметничког цртања (пошто претходно Јаков Гершић, директор Карловачке гимназије, која се тада сматрала „српским Хајделбергом“, није прихватио позив да пређе у Крагујевац).

Лицеј у почетку није био одвојен од гимназије у Крагујевцу ни организационо,

ни физички. Њему је уступљена једна просторија гимназије, а тек је 1939. године одвојен и добио свог „ректора“. Трећа година студија му је придодата тек 1840, када је уведено тзв. Правословно одељење Лицеја, које су уписивали студенти по завршетку претходне две. Једном речју, није јасно по чему је крагујевачки Лицеј 1838. године, па и када је прешао у Београд 1841. године, у већој мери имао елементе високошколске установе него што је то имала већ београдска Велика школа из 1808. године.

Пре неколико година сам, у монографији посвећеној тада 165. годишњици Правног факултета у Београду, изнео становиште да се, барем када је у питању високошколско струковно правничко образовање, Велика школа из 1808. године може сматрати ембрионом правних студија у Србији, првенствено имајући у виду предмете који су се на њој предавали.

Међутим, ову констатацију, која је била више на нивоу радне хипотезе, заснивао сам углавном на поређењу карактера и наставних планова Велике школе и Лицеја. То поређење несумњиво иде у корист Велике школе. Она је од почетка трајала три године (за разлику од двогодишњег Лицеја), а правни предмети су се појављивали већ на другој години студија, док је цела трећа скоро искључиво обухватала правне дисциплине. То, међутим, није било довољно за коначан став. Зато сам указао да се потпунији и аргументованији закључци о томе да ли се Велика школа може сматрати кореном нашег високошколског, поготово правничког образовања, могу доносити тек пошто се сагледа стање високошколских

установа тога доба у Европи, а никако не посматрањем Велике школе кроз оптику образовних установа 20 и 21. века.

Требало је, дакле, заћи у истраживање високошколског образовања у окружењу.

Тај корак је начинио ванредни професор Националне историје државе и права на Правном факултету у Београду, Зоран Мирковић, у чланку у часопису *Анали ПФБ* из 2008. године. Он користи једини прави пут који је у оваквом истраживању ваљало следити – да се Велика школа посматра у светлу система високог образовања њеног времена, с почетка 19. века. А приликом избора европских образовних модела који су могли послужити као узор творцима Велике школе, скоро је извесно да су сви путеви водили ка Хабсбуршкој монархији. Овде ћу у основним цртама изложити домете његових истраживања.

Последње деценије владавине Марије Терезије с краја ХВИИИ века (1770-1780), баш у време док је у Бечу боравио и Доситеј, центар монархије се налазио у великом духовном превирању. Реформама у свим грама државног живота, Марија Терезија је нагло почела да претвара своје многобројне феудалне, сталешки устројене наследне земље у јединствену, централизовану, бирократску државу. Стварање једнако организоване, снажне државе, којом ће владати моћан чиновнички апарат, захтевало је стварање образованог и лојалног чиновничког кадра, због чега су спроведене дубоке реформе целокупног школског система. У целој Монархији су задржана само три универзитета (Беч, Праг, Лемберг - Лавов), а у време Јосифа

ИИ остале високе школе и универзитети су претворени у лицеје и тзв. краљевске академије, тако да је универзитет „мутирао у центар за образовање чиновника“, како је то недавно дефинисао један мађарски аутор.

Оснивање Велике школе семора посматрати, дакле, у таквом „про-болоњском“ контексту, који је карактерисао почетак 19. века, када је за приоритет постављена оријентација ка брзо употребљивим практичним знањима, што је донекле сличило тенденцијама академског образовања на почетку 21. века. Због тога је у монографији с правом написано да су, казано „болоњском“ терминологијом садашњег Закона о високом образовању, *1808. године почеле прве високошколске струковне студије у Србији*. Другде на Балкану, изван граница Хабзбуршке империје, институција попут ове није се појавила још готово три деценије.

У ослобођеној Србији током Првог српског устанка, нарочито од 1807. године, када у њу долази истакнути просветитељ Доситеј Обрадовић, почело се мислити на основно школство као општенародну потребу, али и на више школство које би, поред образованих Срба из Хабзбуршког царства, дало ослобођеној земљи преко потребне чиновнике. Први српски попечитељ министарства просвете (српски Сократ или српски Волтер, како су га савременици називали) мада главни инспиратор настанка школског система, није непосредно креирао наставни план и програм Велике школе. Ипак, њему је припала част да својим чувеним говором „О дужном почитању к наукама“ отвори

прву школску годину 13. септембра 1808. године. Карађорђе том приликом није био присутан, али није пропустио да наредне, 1809. године он лично отвори школску годину на Великој школи, тада већ свестан њеног значаја. Неких речи које је тада изговорио Доситеј, српски Сократ или српски Волтер, како су га савременици називали, заслужују да се чују и данас:

„Возљубљени ученици,

Бог преблаги и многомилостиви избавља земљу нашу и отечество од сужањства турскога, а ми ваља да се старамо да избавимо душу нашу од сужањства душевнога, то јест од незнања и од слепоте ума. Благо вама ако будете учитељем покорни и послушни и ако возљубите мудрост и науку...

Благо и целом народу сербском ако ви постанете и будете богољубиви, правдољубиви и просвећени. Од вас ће се сва нација наша просветити и на свако добро наставити, јер ви ћете бити с временом народни поглавари, судије и управитељи и од вас ће зависити све општенародно благополучије, чест и слава. Ако ли ви будете (сачувај Боже!) зли, неправедни, грабитељи и мучитељи, тешко народу и с вама заједно.

Зато, дражајши ученици, будите благонаравни и послушни учитељем вашим, учите се и просвећтавајте се у наукама и добродетељи и бићемо сви срећни и честити пред Богом и пред људима...

Већ овај Доситејев говор не само да јасно сведочи да је првенствени циљ оснивања Велике школе био брзо формирање чиновника, него донекле наговештава и карактер образовања који она треба да

даје – о чему говори Доситејево поновљено наглашавање да се на Школи изучавају науке (а не само стичу стручна знања).

Најзаслужнији за оснивање, успех, профил и рад Велике школе је био Иван Југовић (Јован Савић), Србин из Војводине, син сомборског свештеника, професор Карловачке гимназије, човек који је знао немачки, француски, руски, италијански, мађарски и латински, секретар Совјета после смрти Боже Грујовића, попечитељ просвете после Доситејеве смрти (1811), образовани правник који је дипломирао у Пешти, српски Соломон (Сима Милутиновић – Сарајлија, каснији професор на Великој школи). Али, био је и велики аустрофил, што није баш било популарно у време доминирања руског утицаја у устаничкој Србији, нарочито преко руског конзула Родофиникина. Ако свему овоме хоћемо да додамо и неку пикантерију, она је везана за односе Доситеја и Ивана Југовића. Док је Доситеј, мада је стигао са Запада, израстао у једног од водећих русофила у устаничкој Србији, па је чак и једно време становао код руског конзула у Србији Родофиникина – и често успешно посредовао у сукобима између плаховитог Карађорђа и тврдог руског дипломате, дотле је Ивана Југовића пратио глас аустријског шпијуна.⁸

Аустрофилство и те оптужбе су га коштале отпуштања са места секретара Совјета. Ипак, свестан Југовићевог квалитета, Карађорђе га је после тога ипак поставио за првог управитеља и првог професора Велике школе. Но, по свој прилици, то је и допринело да Велика школа по свом профилу у многоме сличи хабсбуршком

образовном моделу у 3-годишњем трајању, за разлику од 2-годишњег Лицеја.

Због тога је важно сагледати како је у то време изгледало високошколако образовање у суседном Аустријском царству. Најпре, што је одатле дошло много писмених и веома образованих Срба, који су узели значајног учешћа у устаничком вођству, почев од Боже Грујовића (Теодора Филипковића), Ивана Југовића (Јована Савића), Михаила Грујовића, Миљка Радоњића, до бројних других знаних и незнаних.¹ Потом, што је оснивач Велике школе био баш Иван Југовић, један од најистакнутијих људи у устаничком вођству. Њему се, како наводи С. Новаковић, и приписује цела уставна радња из јануара 1811. године, након које је био секретар Совјета, а после смрти Доситеја Обрадовића и попечитељ просвете, од краја марта 1811. године.² Југовић је био веома образован, знао је немачки, латински, италијански, мађарски,

1 О Миљку Радоњићу је записао М. Ристић да је после основне школе и гимназије завршио „права или филозофију у Пешти“. Наставља аутор: „То би значило да су му родитељи били имунијег стања, јер му се и брат школовао на високим школама. У једном списку 'Срба адвоката мађарских' помиње се да је Теодор Радоњић 11. марта 1802. године положио заклетву на звање мађарског адвоката. У том списку помињу се још и ови Срби из тадашњих угледних српских породица: Теодор Филипковић (у Србији звани Божићар Грујовић) и Григорије Савић, брат Јована Савића (у Србији званог Иван Југовић), сва тројица у 1802 – 1803 години“, М. Ристић, „Михаило-Миљко Радоњић (Први министар иностраних дела у обновљеној Србији)“, *Историјски гласник*, 1-2, 1954, 239-240.

2 С. Новаковић, *Васкрс државе српске*, Београд 2000, 337; Л. Арсенијевић-Баталака, *Историја српског устанка, II део*, Београд 1899, 870. У конфидентном извештају од марта 1811, који говори о реформи Совјета, каже се да „Младен управља тајном Канцеларијом“, па у примедби стоји да лод Младеновим именом послове води Југовић, А. Ивић, *Списи бенских архива о Првом српском устанку, књига IX – војина 1811*, Београд 1971, 142 (док. бр. 118 од 3. марта).

француски, завршио је „мађарска права“ у Пешти, био је професор у Карловцима код митропојита Стратимировића, секретар владице бачког Јовановића, потицао је из свештеничке породице, а био је и аустрофил.³ Његова усмереност на Хабсбуршко царство је, скоро извесно, морала битно утицати на избор модела који је применио приликом оснивања Велике школе, чији је у суштини он био оснивач.

Како је изгледао тај модел вишет и високог, универзитетског образовања у Аустријском царству крајем XVIII и почетком XIX века? У време царице Марије Терезије (1740 – 1780) реформе у просвети се, такође, спровode у духу тзв. просвећеног апсолутизма. Просвета постаје ствар државне, јавне сфере, што посебно долази до изражаја после укидања Језуитског реда. Папа Клемент XIV је 21. јула 1773. године издао исправу „Господин и откупитељ наш“ (*Dominus ac Redemptor noster*), којом је укинуо моћни Ред Исусоваца (*Societas Jesu*). Био је то прворазредни догађај, јер су се у рукама Језуитског реда у многим европским државама, у целини или највећим делом, налазили школство и образовање, који су се и издржавали од прихода са имања овога веома богатог црквеног реда.³ Иако то није

3 В. више код Л. Арсенијевић-Баталака, (1898), 388-389, 394; М. Ристић, Јован Савић-Иван Југовић, Архивски алманах – часопис Друштва архивиста НР Србије и Државних архива Србије, бр. 2-3, Београд 1960, 263-264. Погледе Ивана Југовића на организацију државне централне власти у устаничкој Србији (који су сасвим у духу просвећеног апсолутизма Аустријске царевине, чија природа и теоријски основи су И. Југовићу били познати са његових студија), која дају теоријски ослонац оним снагама на челу са Карађорђем, које теже јакој централној власти у сукобу са оним војводама који теже јакој власти у нахијама и прелуштању централној власти само оних послова о којима се договоре, в. „Говор Ивана Југовића у Првитањствујућем Совјету 24. фебруара 1810“, *Грађа за историју Првог српског устанка* (редакција

имао за циљ, овај потез папе је отворио пут ка лаицизацији школа у Европи. Царица Марија Терезија је то искористила да би, у складу са потребама апсолутистичке монархије, реорганизовала школство које је требало да ствара образовано и лојално чиновништво. Школство у целини, укључујући и високо школство, само је део већег плана о новом уређењу целе државе, које би спровело идеју суверене државне целине насупрот дотадашњој корпоративној структури. Имала се створити апсолутистичка држава, која је себи поставила циљ да сви државни послови буду стављени у надлежност владара и новостворене централне управе, искључујући тако дотадашње партикуларистичке снаге.

У трагању за „земљом даваоцем“ приликом евентуалне трансплантације, најпре треба размотрити стање у Угарској „и њој припојеним земљама“ Хабсбуршког царства, јер су образовани Срби највећим делом ту завршавали студије по реформисаном школском систему. Царица Марија Терезија је, наиме, целокупан

Р. Перовић), Београд 1954, 200-206.

Податке за биографију Ивана Југовића доноси и архивска грађа, примерице: А. Ивић, *Списи бечких архива о Првом српском устанку*, књига VII-VIII—година 1810, св. 2, Београд 1966, 612 (док. бр. 469 од 16. новембра), 627 (док. бр. 481 од 24. новембра); А. Ивић, *Списи бечких архива о Првом српском устанку*, књига IX—година 1811, 224 (док. бр. 180 од 10. априла), 299-300 (док. 259 од 10. јула), 303 (док. бр. 260 од 13. јула), 305 (док. бр. 262 од 16. јула), 306 (док. бр. 262 од 16. јула), 489-490 (док. бр. 399 без датума); А. Ивић, *Списи бечких архива о Првом српском устанку*, књига XI—година 1813, Београд 1977, 35-38, 43-45, 50-51 (док. бр. 39, 47 и 55 од 16. и 31. марта и 8. априла); *Дъловодный протокол одъ 1812. Маја 21. до 1813. Аугуста 5. Кара-Ђорђа Петровића*, прир. Исидоръ Стояновичъ, Београд 1848, 93 (број 1120 од 26. фебруара 1813.), 97 (број 1134 од 28. фебруара 1813.); В. Б. Савић, *Карађорђе, Документи III (1813-1817)*, Горњи Милановац 1988, 1329-1330 (док. бр. 958 од 20. новембра 1813. године).

систем школства у угарским земљама уредила 1777. године прописима *Ratio educationis totiusque rei litterariae per Regnum Hungariae et provincias eidem ad nehas* (у даљем тексту: *Ratio educationis 1777*), који је између осталог прописао поред гимназија и универзитета и такозване краљевске академије. Краљевске академије су биле медијалне школе које су омогућавале упис на универзитете, али су такође биле и завршне школе за оне који су ступали у државне административне послове.

Неопходна способност да се издржи конкуренција на економском, војном и политичком пољу у поређењу са другим европским силама водила је ка многим реформама у друштву, међу којима и оним у образовању.⁴ Растао је значај образовања поданика у току процеса централизације Хабсбуршке монархије. Унификација правног поретка с циљем очувања Хабсбуршке монархије поставила је као главни циљ терезијанског просвећеног високог школства образовање способних и привржених државних службеника, у чему је правним студијама намењена нарочита улога. Овај текст ће тек дотаћи правно образовање на универзитетима према одредбама *Ratio educationis 1777*.

Седиште Универзитета у Угарској је премештено из Трнаве (малог места поред Пожуна - *Pressburg*, данашња Братислава, главни град Републике Словачке) у Будим 1777. године.⁴ „Истовремено је правничко образовање продужено са две на три године... Универзитетска настава је била

⁴ Језуити су и у Београду почетком XVII века основали образовну установу (аутор је део података о образовним установама у Београду у XVII и XVIII веку добио захваљујући љубазности професора и декана Филозошког факултета Универзитета у Београду др Слободана Грубачића).

конципирана као опште образовање; специјалистичка знања правничког позива су се могла стећи тек у пракси“.

Правне студије су биле у целости уређене по моделу Бечког универзитета. Поред римског, канонског и угарског материјалног и процесног права, били су уведени и нови предмети - политичке науке и наука о финансијама, који су одговарали представама и потребама апсолутистичке управе. Владарка, царица Марија Терезија, потврдила је, осим тога, и природно право као наставни предмет. Увођењем предмета „Устави европских држава“, био је уведен у правничкој настави упоредни поглед, при чему је овај предмет био уређен по моделу Универзитета у Гетингену (*Göttingen*). Дипломатика, наука о изворима, хералдика и нумизматика били су понуђени на Филозофском факултету такође по гетингенском моделу. За наставу из ових предмета професори су били директно позивани и именовани од царице.

Значајна новина терезијанске реформе образовања је била у томе што се природно право предавало и у гимназији. Једном речју, терезијанска реформа је значила, с једне стране, почетак секуларизације науке и школства, а, с друге стране, корак према националној правничкој култури.⁵ *Ratio educationis* оснивање краљевских академија наука (*Regia scientiarum Academia*) са три двогодишња течаја - филозофски, правни и теолошки (богословски).⁵ Остави ли се по страни теолошки течај, на академији би се најпре завршио двогодишњи филозофски курс

⁵ R. Meister, *Entwicklung und Reformen des österreichischen Studienwesens*, Teil I: Abhandlung, Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse, Sitzungsberichte, 239. Band, 1. Abhandlung/I, Wien 1963, 23.

(*курс философије*), после чега би се похађао двогодишњи правни курс (*курс юридика*). Филозофске студије су биле предуслов за правне. Треба приметити да и универзитетска реформа царице Марије Терезије с почетка седамдесетих година - неколико година пре него што је издат *Ratio educationis 1777* - предвиђа да је филозофски факултет само припрема за остале факултете, а не самосвојно научнообразовно место.⁶ Дакле, *Ratio educationis 1777* је предвиђао и други степен државног правничког образовања - краљевске академије. Разлог за увођење академија у високошколски систем могао је бити и у томе што је Будимски универзитет (1784. године седиште Универзитета и његовог Правног факултета сели се у Пешту) студентима из удаљених крајева био тешко доступан. Ипак, извесно је да на првом месту царица Марија Терезија ствара ове образовне установе да би се добио већи број лојалних и компетентних правника спремних за чиновничку службу. Студенти су образовани на академијама у складу са идејама просвећеног апсолутизма. Према одредбама *Ratio educationis 1777* у угарским земљама постоје пет краљевских академија на којима су постојале и правне студије. Оне се налазе у пет дистриката, чија се седишта налазе у следећим местима: *Agram* (Загреб), *Raab* (Ђур) - од 1785. до 1802. *Fünfkirchen* (Печуј), *Kaschau* (Кошице), *Turtau* (Трнава) - 1784. премештена у *Pressburg* (Пожун, данашња Братислава) и *Grosswardein* (Орадеа).⁷

⁶ Можда није неумесно запажање да је и актуелна Болоњска декларација о тзв. Европском простору високог образовања добрим делом изазвана потребом да се оно оспособи за равноправну конкуренцију са америчким високим школством.

⁷ K. Gönczi (Budapest/Frankfurt a. M.), „Die Juristenausbildung in Ungarn vom aufgeklärten

Ratio educationis 1777 је предвидео следеће катедре за обавезне предмете правних студија академије:

1) Јавно право и оно на шта се то односи (*Ius publicum et quae eodem pertinent*), а у оквиру ове катедре су се налазила четири предмета:

а) природно право (*ius naturalae*),

б) опште јавно право (*ius publicum universale*),

в) међународно право (*ius gentium*) и

г) државно и црквено јавно право Угарске (*ius publicum Hungariae tam politicum quam ecclesiasticum*).

2) Отаџбинско (народно) право са прихваћеним обичајним правом (*Ius patrum una cum usibus et recentis consuetudinibus*),

3) Политичке, трговачке и финансијске науке (*politica, commercium et rei aeriae scientiae*),

4) Историја европских земаља, Општа историја и Колегијум јавних новости (*Historia provinciarum europaeorum, Historia universalis et Collegium novorum publicorum*).⁸

Absolutismus bis zum Ende der Habsburgmonarchie. Juristenausbildung in Osteuropa bis zum Ersten Weltkrieg, Frankfurt am Main 2007, 45. Сава Текелија у свом мемоарском делу *Описаније живота* (предговор и редакција Александар Форишковић), Београд 1966, 61 тврди да је Правни факултет Универзитета у Будимпешти, који као датум свог настанка узима 2. јануар 1667. године када је издата повела о његовом оснивању, преселен из Трнаве у Будим 1776. године. У монографији будимпештанског Правног факултета поводом 300. годишњице не каже се експлицитно, али посредно се да закључити да се то десило 1777. године, после објављивања *Ratio educationis 1777*, а *История Юридического факультета Будапештского университета имени Лоранда Этвеша (1667-1967 гг.)*, Budapest, 1967, 12.

⁸ О реформама на Универзитету у Угарској в. К. Gönczi, 46-47. О Правном факултету Бечког универзитета крајем XVIII и почетком XIX века в. волуминозно дело Рудолфа Кинка, R. Kink, *Geschichte der kaiserlichen Universität zu Wien*, Erster Band (Geschichtliche Darstellung der Entstehung und Entwicklung der Universität bis zur Neuzeit.

Сви предмети прве катедре, са необичним називом „Јавно право и оно на шта се то односи“, предавали су се по уџбенику „Природно право“.⁹ Под називом природно право овај предмет је преузет и у Србији на Лицеју.

Ratio educationis 1777 помиње да је изучавање историје на правном курсу представљало проширивање знања стечених на филозофским студијама. Историја европских земаља се изучавала на правним студијама академије читаву прву годину. У другој години правних студија се предавала општа историја, која је требало предавати на основу „синхронистичке табеле“ (*tabela synchronistica*), при чему се имала приказати и географија тих земаља у датом времену. Историјски приказ је требало да обухвати и историју религије, културе, трговине. Поред овога, професор историје је требало да држи студентима „колегиј јавних новости“, тј. да их упознаје са савременим догађајима у Европи и свету, а на основу података које би црпео из универзитетског часописа и других одобренних часописа. Овакву идеју је, изгледа, преузела и београдска Велика школа, јер после историје и географије у прве две године, на другој и трећој уводи предмет географско – статистичка историја Мађарске, Русије, Енглеске,

Sammt urkundlichen Beilagen), I Theil (Geschichtliche Darstellung), Wien 1854, 519-622. Том други прве књиге - II Theil (Urkundliche Beilagen) и друга књига - Zweiter Band (Statutenbuch der Universität) доносе документа значајна за историју Бечког универзитета, али и уопште за историју универзитета и високог школства у Хабзбуршкој монархији. В. текст Илзе Рајтер (*Ilse Reiter*) о образовању правника на Правном факултету Бечког универзитета, нарочито стране 5-11, на интернет страници овог Факултета: http://www.juridicum.at/index.php?option=com_content&task.

⁹ Овај текст се неће детаљније бавити филозофским и геолошким студијама.

Француске, Пољске, Аустрије и Турске.¹⁰ Разликује се донекле само избор земаља: *Ratio educationis 1777* прописује да се предаје историја римских папа, Француске, Шпаније, Енглеске, Данске, Шведске, Напуља и Русије од Петра I.

Образовање правника на краљевским правним академијама било је више оријентисано према пракси него правне студије на универзитету. „Преко краљевских академија“, рећи ће угарски аутор К. Гёнџи, „постигли су правна наука и образовање правника у Угарској значајан напредак... Из реда професора академија регрутовало се наставничко особље на Краљевском универзитету... Реформе Марије Терезије су суштински допринеле да је тежиште правничког образовања пребачено на академску основу.“ Увид у стање правних студија на краљевским академијама и њихов значај у развоју правничке културе у Угарској, нарочито се може добро сагледати кроз Краљевску правну академију у Ђуру, која је тамо обновљена 1802. године, да би од тада, па до 1848. године, „постала једно од најпроминентнијих центара за правничко образовање“ и дала већину професора Универзитета у Пешти.

Потребама праксе још више се окреће високошколски систем Јозефа II, наследника царице Марије Терзије на престоу. Цар је 1781. године потврдио *Ratio educationis 1777*. Наставни предмети су били од стране владара наново уређени, у складу са основним задатком да образују будуће чиновнике. У правничком подучавању су заузимали централну позицију политичке и камералне науке, а као нови наставни предмет се појављује куријална стилистика

(*stulus curialis*) односно куријални штил, како ће овај предмет назвати његов први предавач на Лицеју, Јован Стерија Поповић. Тај предмет се бавио судским и управним поступком.

Други *Ratio educationis publicae totiusque rei litterariae per regnum Hungariae et Provincias eidem adnehas* из 1806. године (даље: *Ratio educationis 1806*) је био у знаку реставрације старог поретка и деловао је у извесним елементима заостало у поређењу са својим предходником из 1777. године, који је био израз доба просвећености. Но, с друге стране, *Ratio educationis 1806* донео је промене које су значиле напредак у правним студијама. Најпре, продужио је трајање правних студија на краљевским академијама на три године. Изоставио је са правних студија општу историју и историју сталежа, али је уврстио нове предмете: статистику, рударско право и трговачко и менично право. Тежиште наставе на краљевским правним академијама се све више помера према правној науци (дакле, не само правној пракси). Сада је наставни план, поред природног права, обухватио и римско право.

Према *Ratio educationis 1806*, план правних студија је био структуриран нешто другачије. На првој години у првом семестру су се слушали *Ius Naturae* и *Ius Ecclesiasticum publicum et privatum*. У другом семестру *Ius publicum, Universale, et Gentium; et horum in nehu Ius quoque publicum Hungariae* и *Ius Ecclesiasticum, ut supra*.

На другој години у првом семестру су били *Politia, et Scientiae Camerales* и *Institutiones Iuris Civilis Romani*. У другом семестру *Ius Cambiale, Mercatorium, Ius Feudale in compendio, et Ius Criminalis*.

На трећој години у првом семестру су предвиђени *Statistica Hungariae, et Ditionum hereditariarum Caesareo-Regiarum, nec non aliorum Europae Regnorum et ius privatum Hungariae, seu Patrium*. У другом семестру *Ius Montanum, seu Metallicum et Continuatio Iuris Patrii, et Stulus Curialis*.¹¹

Тако је изгледало стање у угарским земљама Хабзбуршког царства крајем XVIII и почетком XIX века. У другим деловима овога великог царства има елемената који такође могу бити релевантни за ово истраживање. Реформе Јозефа II, у духу просвећеног апсолутизма, су посебно видљиве у образовном систему. Поред Патента о толеранцији из 1781. године, који је спровео секуларизацију школства отварајући врата и некатолицима, цар је спровео и редукцију универзитета, тако да су задржани само универзитети у Бечу, Прагу и Лембергу. Остале високе школе и универзитети су претворени у лицеје са ограниченим програмом студија.¹² „Правно образовање је за време владавине Јозефа II у духу *Gesamtstatsidee* (идеје о државној целини – прим. З. М.) било бирократизовано; универзитет је мутирао у центар за образовање чиновника.“¹³ Као пример преображаја универзитета у лицеј, посебну пажњу привлачи Универзитет у Грацу (*Karl – Franzens Universität zu Graz*), који је под јесен 1782. године претворен у Лицеј (да би поново био уздигнут на ранг универзитета царском одлуком од 27. јануара 1827. године).¹⁴ Правни факултет

Универзитета у Грацу је основан 1778. године. На Лицеју, поред двогодишњих филозофских студија, које су се сматрале као „пролазне“ (*Durchgangstudium*) за друге високошколске смерове, постојале су теолошке студије, који су трајале четири године, док су правне и медицинске трајале две године. На правним студијама Лицеја била су само двојица професора. Први, професор Тилер (*Tiller*) је предавао „цело“ природно право (*das ganze Naturrecht*), затим историју римских закона (*die Geschichte der römischen Gesetze*) и римске законе (*die römischen Gesetze*), где се говори о Јустинијановим Институцијама, Дигестима, итд. Другом, професору Винклеру (*Winckler*), пало је у задатак да предаје основе општег црквеног права и основне појмове из земаљских закона (*die Hauptgrundsätze aus dem allgemeinen Kirchenrechte und aus den Landesgesetzen*).¹⁵ Из препоручене литературе се посредно сазнаје да су се од „земаљских закона“ учили државно, кривично и феудално право, али и статистика, стилистика и политичке науке. У кратким, пак, наводима радних обавезама ове двојице професора стоји да је Винклер плаћени предавач пандекта, Дигеста, земаљских закона и кривичног права, док је Тилер плаћени предавач природног, међународног, државног и грађанског права и Институција. Додуше, сачувана грађа даје местимице и податке који међусобно противурече. Стање се није променило, како у погледу наставних предмета, броја професора, тако и свега другог, све до школске 1810/1811. године.¹⁶

11 K. Gönczi, 51.
12 *ibid.*, 61.
13 *Ratio educationis publicae totiusque rei litterariae per Regnum Hungariae et Provincias eidem adnexas*, Budaë, 1806, Tab. IX (видети и стране 94-95 и 120-121).
14 R. Kink, (1854 c), 589 (док. бр. 186 од 13. октобра 1781).

15 В. детаљније P. Skrejkova (Prag), „Die juristische Ausbildung in den böhmischen Ländern bis zum Ersten Weltkrieg“, *Juristenausbildung in Osteuropa bis zum Ersten Weltkrieg*, Frankfurt am Main 2007, 163-164.
16 K. Gönczi, 52.

4. УПОРЕДНА АНАЛИЗА И ОЦЕНА

Упоредна анализа београдске Велике школе (1808 – 1813) и правничког образовања у Хабзбуршком царству онога времена (тј. краљевских правних академија у угарским земљама Хабзбуршког царства и лицеја у другим деловима овога Царства) се усмерава на неколико тема: предмети на правним студијама, дужина трајања наставе, број наставника, академске титуле и начин предавања.

Предмети. На првој години Велике школе су предавани следећи предмети: крокирање (премеравање, геометрија), општа историја, општи земљопис, рачуница, немачки језик. На другој години: општа историја, општи земљопис, рачуница, немачки језик (као наставак предмета који су се учили на првој години), затим статистика Србије, стилистика и географско – статистичка историја Мађарске, Русије, Енглеске, Француске, Пољске, Аустрије и Турске. На трећој години: немачки, стилистика, географско – статистичка историја поменутих држава, међународно право („право народно“ вероватно превод немачке речи *Völkerrecht* за поменуто правну дисциплину), државно право, кривично право и „начин суђења криминалног“. Поред немачког језика на све три године су предавани морална поука (етика), црквено певање и борилачке вештине (егзерцир с пушком и фехтовање – мачевање, које је било и на руским универзитетима).

Дуго је било владајуће мишљење да је само трећа година Велике школе имала правни карактер. Љ. Кандић је, анализирајући садржај наставних предмета, дошла до закључка који оповргава ово мишљење:

„Неки предмети који су предавани на прве две године као општеобавезни предмети и били значајни за опште образовање великошколаца, обухватили су доста државноправне материје. Овде се, пре свега, мисли на 'Географично – статистичну историју'... и 'Всеобшче грађанско землеописаније'... Због тога се не би могло прихватити постојеће мишљење да су се правни предмети изучавали само на трећој години.“ Ово становиште потврђује листа предмета на београдској Великој школи (1808 - 1813) који имају правни карактер. На другој години су то статистика Србије, стилистика и географско – статистичка историја Мађарске, Русије, Енглеске, Француске, Пољске, Аустрије и Турске¹⁷, а на трећој стилистика, географско – статистичка историја поменутих држава, међународно право, државно право, кривично право и „начин суђења криминалног“. Укупно временско трајање правних предмета би, у складу са овом рачуницом, износило једну и по годину, од укупно три године. Анализирајући програме правних предмета београдске Велике школе (1808 - 1813), Љ. Кандић је закључила „да је садржина правних предмета сложена и да су аутори програма дали одговарајућу теоријску подлогу“.

Непосредно поређење наставних предмета Велике школе и правних студија на угарским краљевским академијама показује следеће паралеле:

статистика Србије¹⁸ - *Statistica Hungariae*,
17 Слична судбина је била, на пример, и Универзитета у Инсбруку, који је цар Јозеф редуковао на ниво Лицеја 29. новембра 1781. године. Ову судбину је поделио и Универзитет у Салцбургу 1810. године, након што је Салцбург прикључен Баварској. Детаљније в. http://www.uni-salzburg.at/portal/page?_pageid=117,58990&_dad=portal&_schema=PORTAL
18 *Geschichte der Karl Franzens-Universität*

em Ditionum hereditariarum Caesareo-Regiarum (Ratio educationis 1806); стилистика (на другој и трећој години) - *Stulus Curialis* (Ratio educationis 1806); географско-статистичка историја Мађарске, Русије, Енглеске, Француске, Пољске, Аустрије и Турске (на другој и трећој години) - (*Historia provinciarum europaeorum, Historia universalis em Collegium novorum publicorum*) (Ratio educationis 1777);¹⁹ међународно право (у суштини, међународно јавно право) - *ius gentium em ius publicum universale* (Ratio educationis 1777 и Ratio educationis 1806); државно право - *ius publicum* (Ratio educationis 1777 и Ratio educationis 1806); кривично право и „начин суђења криминалног“ - *Ius Criminale* (Ratio educationis 1806).

Овим несумњиво правним предметима треба додати и рукопис предавања „Всеобште грађанско земљеописаније – географија (Бумага 2)“, који представља други део предмета општи земљеопис, који се предавао на другој години (први део за предавања на првој години за овај предмет или није сачуван или није ни постојао), а који се највећим делом бави државним правом.²⁰ Тада се утисак о правничком карактеру Велике школе додатно појачава, као и сличност Велике школе са краљевским правним академијама угарског дела Хабзбуршког царства.

in Graz, Festgabe zur Feier ihres dreihundertjährigen Bestandes, verfasst von Dr. Franz von Krones, O. O. Professor, Graz 1886, 465-470.

¹⁹ *Ibid*, 474, 504-505, 588-589.

²⁰ В. Стојанчевић *et al.*, *Историја српског народа (од Првог устанка до Берлинског конгреса 1804-1878)*, књига V, том I, Београд, 1994², 76; Р. Љушић, 7.

Творци и професори београдске Велике школе су по свему судећи комбиновали предмете *Ratio educationis 1777* и *Ratio educationis 1806*. Оно што се може рећи већ на први поглед је да су и предмети филозофских студија са краљевских академија, у упрошћеном облику, дати у програму прве и делом друге године Велике школе. Мада детаљнију анализу наставног плана филозофских студија за сада остављамо по страни, пада у очи да историја, општи земљеопис (географија), рачуница и геометрија (математика), који покривају целу прву и пола друге године Велике школе, заузимају највише простора (уз филозофију) и на филозофским студијама краљевске академије у Угарској.²¹ А велика заступљеност немачког језика на све три године студија Велике школе, такође би могла бити једна врста показатеља који су утицаји на њен профил тада били најприсутнији у време њеног настанка.

Занимљив резултат се добија и када се упореде правни предмети Велике школе (1808 – 1813) и Лицеја у време када је почињао са радом. То је нарочито значајно за правне студије, јер Правни факултет Универзитета у Београду баштини као годину свога настанка 1841. годину (тачније школску 1841/1842 годину), када је Лицеј прешао из Крагујевца у Београд. Ово је нужно расправити, јер су аутори, који су вршили ово поређење, узимали у обзир наставне планове и програме Лицеја (што у Крагујевцу, што у Београду), који, међутим, нису спровођени у живот, него су остајали мртво слово на папиру.²² Тако

²¹ Љ. Кандић, Ј. Даниловић, 28.

²² Осовремени садржај предмета статистика био је веома удаљен од данашњег колоквијалног значења те речи. Професор права на краљевским академијама

се добијао један нереалан и дотеран списак правних предмета и њихове садржине на Лицеју у време почетка његовог рада, који је онда изгледао надмоћан у поређењу са правним предметима Велике школе (1808 – 1813).

Наиме, у пракси се на Лицеју у Крагујевцу 1840. године предају природно право (Јован Стерија Поповић, који самоиницијативно предаје и куријални штил) и штатистика (Игњат Станимировић). У Београду у школској 1841/42 (као и 1842/43) предају се природно право (Јован Стерија Поповић и самоиницијативно куријални штил, а када он одлази 26. октобра 1842.

у Загребу и Буру, а потом на Универзитету у Будиму и Пешти (где постаје и ректор 1786. године), Адолберт Адам Барић, у књизи *Statistika Europe* из 1792. године је написао: „<1.1> Статистиком се опћенито назива познавање садашњег устроја неке државе. <2> Под устројем мислимо на укупност јавног права и обвеза између поданика и владарца... <2.1> Због тога ми кажемо да је статистика сазнање о стању сваке државе, а под стањем се мисли на све њезине особине и предмете; тако у свакој држави мора постојати териториј, морају се наћи грађани који ће територију наставати; а под термином 'особине' мислимо на лакше вриједне особине, оне које имају везе са врхом државе у цијелости, биле те особине добре или лоше. <3.1> Дакле, укупност ових околности бити ће статистика... <5.1> Студиј статистике тројак је, састоји се од: 1. повјести држава, 2. излагања садашњег стања држава, 3. укупности начела која поучавају што срећи грађана користи или одмаже.“ Аутор бираним речима истиче важност и корисност статистике: „<3> Овај је студиј изузетно важан за више службе и части, нпр. за саме владаре, за министре, за народне посланике. <4> Најкориснији је за предстојнике управних тијела, за савјетнике који често морају давати двору савјете о разним ратним и мировним пословима, али одакле да дају савјет без статистичког знања? <5> Дакле, чак и у приватном грађанском животу познавање статистике изузетно је важно за образованог човјека и за оног који жели оставити дојама“. А. А. Барић, *Statistika Europe 1792*, Sv. 1 (priređili Zeljko Pavić i Stjepko Vranjican, prijevod s latinskog Neven Jovanović, Maja Rupnik, Margareta Gašparović), Zagreb 2001, 4-7. В. и С. Куртовић, А. Барић: *Statistika Europe, II dio*, *Statistika Europe 1792*, Sv. 2, Zagreb, 2002, IX-XXIII. Сава Текелија је записао да је декан Правног факултета у Будиму 1782. године био професор „*statisticae*“ Барић, који му је много помогао код уписа на студије, као и приликом одбране докторске дисертације четири године доцније (наиме, С. Текелија је имао проблема, јер су се његови ставови узнети у дисертацији разликовали од ставова професора који је предавао тај предмет), в. С. Текелија, 67-68, 71-73.

године и постаје начелник „Оделенија просвешченија“, његово место заузима Сергије Николић), штатистика (Игњат Станимировић) и полиција (Јован Рајић, одлази у фебруару 1842. године, а његово место заузима Георгије Петровић).²³ Дакле, правни предмети се предају само једну годину - на трећој години студија. И постоје само три (ако се узме и куријални штил, четири предмета), наспрам шест правних предмета на другој и трећој години Велике школе. Ово веома јасно потврђује да правне студије на Лицеју у својим почецима чак заостају за правним студијама на Великој школи. Тек од школске 1843/44 се уведе на Лицеју три нова предмета и продужавају студије права на две године. Тада се наставни план приближава прописима *Ratio educationis 1806*, да би се са њим готово поклопио доношењем Школског закона од 23. септембра 1844. године.²³ Ово поређење учвршћује дилему да ли је одрживо садашње датирање почетка рада Правног факултета Универзитета у Београду? Већ сама упоредна анализа наставног плана, односно предмета који су се предавали на ове две најстарије српске образовне институције, довољно говори за себе. Већ то указује да правне студије имају свој почетак у београдској Великој школи (1808 – 1813). Али, могло би се навести још по нешто.

Дужина трајања наставе. На први поглед уочљива је разлика у трајању: правне студије на београдској Великој школи трају годину и по, како је већ указано, док правне студије на угарским краљевским академијама и лицејима у другим деловима Хабзбуршке монархије трају две године. Но ова разлика је много мања него што изгледа

²³ Љ. Кандић, Ј. Даниловић, 16-27, 28.

на први поглед.

Колико је трајала настава? Какав је био дневни и недељни распоред наставе?

Према сведочењу Л. Арсенијевића Баталаке, полазници Велике школе су имали овакав распоред: „Ови [професори – прим. З. М.] нису имали одређено по колико ће који часова на недељу за предавање које науке имати. Они су, изјутра и по подне, у своје класе долазили, и толико сати у њима пробављали колико је кад и који предмет за очитовање а нарочито за истолковање задржати их неопходно могао. Сваки дан су професори редовно изјутра три а по подне два сата, дакле пет сати а више и више пута и по шест на дан, у својим класама проводили.“²⁴ Студент права на угарским краљевским академијама је предавања слушао четири сата, док је полазник Велике школе похађао наставу најмање пет сати дневно, „а више и више пута и по шест на дан“.²⁵

Надаље, на краљевским угарским академијама настава се одржава пет дана у недељи (две године), није се радило четвртком, недељом и празничним данима, док настава на Великој школи траје шест радних дана, осим недеље и за време празника.²⁶ Из овога произлази

24 Л. Арсенијевић-Баталака, (1899), 870-871, каже да је о уређењу Србије из Јануара 1811. године „у штатистици Србије ... овако од професора у другој класи Велике школе читано“. Ово је значајан доказ о садржају предмета статистика Србије, јер је Л. Арсенијевић-Баталака управо тада почетком 1811. године био у другој класи, на којој се статистика Србије и предавала!

25 А. Гавриловић, *Београдска Велика школа 1808 - 1813 (Листак из историје ослобођења Србије)*, Београд, 1902, 32-42, говори о историји и актуелним догађајима (баш као у Колегији јавних новости) у рукопису за предмет географско – статистичка историја појединих држава.

26 Објављени рукопис в. код Р. Перовић, (1954), 250-260. Аутор је у „Напоменама о текстовима“ поводом овога текста на страни 335. записао: „То је у ствари политичка географија са јаким примесима из области државног права.“

да се трогодишња настава на Великој школи бројем сати веома приближавала четворогодишњем трајању студија на угарским краљевским академијама, односно година и по слушања правних предмета на Великој школи у доброј мери одговара двама годинама правних студија на овим академијама. Да је и у то време било значајно колики је укупан број часова наставе и колико је „оптерећење студента“ (како би то данас рекла Болоњска терминологија), указује једна занимљива паралела са Универзитетом у Бечу у другој половини XVIII века. Наиме, по прописима из 1753. године, студенти Правног факултета су студирали пет година, уколико су слушали дневно само два сата предавања. Студије су могли окончати за четири године, ако би слушали дневно три сата предавања.²⁷

У погледу трајања студија, Л. Арсенијевић Баталака је записао: „Намера Југовићева а доцније, по Југовићу, и Радоњићева, била је јошт коју класу осим ових двају завести“.²⁸ Веома је вероватно да је после друге класе била планирана не само још једна, већ две, као на краљевским угарским правним академијама, што доказује и наредни ток вишег образовања у Србији.

На овом месту може бити од значаја и да се сагледа и хронологија рада београдске Велике школе. Једини који је оставио изворно сведочанство о томе, Л. Арсенијевић Баталака је записао да је школовање почело 1. септембра 1808. (по старом календару), а да су први свршени

27 Пре свега треба имати у виду Ивана Југовића, односно за другу и трећу годину, које садрже највећим делом правне предмете, Миљка Радоњића и Лазара Воиновића.

28 *Ratio educationis 1777*, 304-314.

полазници завршили своје школовање и упућени у државну службу, седморица њих, августа 1812. године. Из овога рачунања, иако он помиње каменичку катастрофу из маја 1809. године, али као мали прекид до јесени те године, произлазило би да је Велика школа трајала четири године, а узима се као опште место да је она била трогодишња. Најприхватљивије објашњење до сад је дао Р. Перовић: према његовом мишљењу Велика школа је радила школске 1808/1809, школску 1809/1810 није радила, па је поново радила школске године 1810/1811, 1811/1812 и 1812/1813.²⁹

Број професора. Ако се приклони мишљењу С. Аврамовића да је Велика школа имала два наставника, иако од септембра 1811. године када је, највероватније, отворен и трећи разред, сваки од разреда има свог наставника, онда опет треба посегнути за упоредним погледом. О крајњој оскудици професорског кадра на загребачкој Краљевској правној академији Д. Ченуло саопштава: „*This was almost customary at the beginning of the 19th century and up to the 1830. In 1810/1811 Imbro Domin was the only professor at the Faculty of law, while in 1825 two professors held lectures in all disciplines.*“ Већ је поменуто стање у Грацу, где су од почетка рада Правног факултета 1778. године, као и за време правног одељења Лицеја (од школске 1782/1783. до 1810/1811.

29 Тако Р. Љушић, 16 има у виду наставни план по Школском закону од 23. септембра 1844, који је имао да се примењује од школске 1844/45. године. В. Грујић, *Лицеј и Велика школа*, Споменик САНУ, СХХVIII, Београд 1987, 36-37, има у виду „Систему“ из почетка августа 1840, али признаје: „Међутим, на почетку рада Правног одељења Лицеја, реализација правничких студија имала је скроман оквир, и то како у првој години тако и доцније“. П. Сланкманец, 19-20, такође пореди наставни план који је очигледно остао мртво слово на папиру, с правним предметима предвиђеним у *Ratio educationis 1806*.

године), постојала само два професора. Мада изворна грађа до које се може доћи то не помиње, изгледа да су они држали наставу по класама (разредима), као и наставници београдске Велике школе (1808 – 1813).

Академске титуле које су се добијале. Ни београдска Велика школа (1808 – 1813), као ни краљевске правне академије, ни Лицеји у Хабзбуршком царству, нису давали академске степене бachelора (*baccalaureat*), магистра и доктора, јер је њихова суштина била оспособљавање за државну чиновничку службу. У Хабзбуршком царству је додела академских степена у надлежности универзитета, што је значајна формална разлика у односу на краљевске академије и Лицеје. На краљевским академијама свршени студенти су добијали сведочанство о похађању предмета одређених студија и постигнутом успеху на испитима из тих предмета. Да је вероватно овако било и на Великој школи могло би се закључити из речи Л. Арсенијевића – Баталаке: „У августу месецу, по свршетку испита 1812. године, изишли су из ове школе, по свршењу више описаних наука, седам љака у државну службу.“³⁰ *Начин предавања.* Био је готово исти, јер су професори који су предавали на београдској Великој школи били студенти краљевских правних академија или Правног факултета Универзитета у Пешти, где „се ниво правне подуче може објаснити апсолутистичком високошколском политиком, пошто је диктирање и понављање уџбеника, а не

30 Ово показују документи у Љ. Кандић, Ј. Даниловић, 393-394 (прилог бр. 4), 397 (прилог бр. 6), као и 53-54. В. и Лицеј 1838-1863, *Зборник докумената*, Архивска грађа о Универзитету у Београду, књига I (приредио Радош Љушић), Београд 1988, 180 (док. бр. 126 од 1. [13] јула 1842) – у даљем тексту: Р. Љушић, (1988 а).

обрада и развијање мисли, била владајућа дидактичка метода.³¹ Да се овакав начин предавања примењивао и на београдској Великој школи, непосредно сведочи Л. Арсенијевић - Баталака: „Југовић је ... читао и толковао ђацима својим ... светску историју, коју је он, с немачког језика ... и превео, али, по ишчитању, он је или сам или преко кога од ђака ... ђацима и диктирао, а они су, сваки за себе, морали писати.“ На другом месту, он оставља траг о томе како је Миљко Радонић подучавао немачки: „Они су изучавали на немачком језику, наизуст, разговоре из речника, а и Радонић им је сочиницао разне честитке на истом немачком језику, које су такође ђаци морали преписивати и напамет изучавати.“ Међутим, један документ говори да је било и других облика наставе. Један судски акт из времена Првог српског устанка садржи цео судски поступак на главном претресу до изрицања пресуде. За њега издавач тог извора, Р. Перовић, са довољно основа претпоставља да је био примерак за вежбање на предмету кривични судски поступак („начин суђења криминалног“) и да га је саставио професор тог предмета Лазар Воиновић. Ако би то било тачно, онда то упућује на закључак да се у практичној настави, тј. вежбама (*eherciationes*) из кривичног поступка, примењивао модел аустријског кривичног поступка, који је Л. Воиновић веома добро знао као свршени правник у Аустријском царству. Ово говори о преузимању правних идеја, тј. рецепцији односно правним трансферима, како се они данас често зову, или правним трансплантима, како би рекао А. Вотсон (*A. Watson*).³²

31 Школски закон од 23. септембра 1844. године, који се имао примењивати од школске 1844/1845 године, в. у: Љ. Каңдић, Ј. Даниловић, 55.

32 Л. Арсенијевић-Баталака, (1898), 396.

5. ЗАКЉУЧАК

Модел правничког образовања примењен у београдској Великој школи (1808 – 1813) био је неколико модификован систем краљевских правних академија угарских земаља Аустријског царства прописан у *Ratio educationis 1777* и *Ratio educationis 1806*. Показано је да се сличан модел примењивао и у другим деловима Аустријског царства (осим Угарске „и њој припадајућих земаља“), где постоје лицеји са ограниченим програмом студија, који обухвата најпре двогодишњи филозофске, а потом двогодишње правне студије (као и теолошке, понегде и медицинске). Овај систем образовања правника на лицејима завео је Јозеф ИИ, који још ревносније наставља политику просвећеног апсолутизма од своје мајке, царице Марије Терезије, а све са намером да се створи способно и лојално државно чиновништво, тако да се целокупан наставни план подређује том циљу. Намере родољубивих И. Југовића, М. Радонића, Л. Воиновића, твораца и првих професора Велике школе, биле су исте: бившем Београдском пашалуку, тада већ Србији, требало је створити „велико учебно заведеније“, које ће давати способне и привржене чиновнике неопходне уређеној државној власти. Да ли је случајно што се *Карађорђеви законик* пише баш у ово време?³³ Вероватно

33 Почетком марта 1811. године Правитељствујушћи совјет је, према наводима аустријског конфидентског извештаја, закључио да врбује младе писмене људе (претпоставља се Србе) из Хабзбуршког царства, који би провели извесно време у Совјету и потом ишли да раде у нахије. По мишљењу И. Југовића то би било добро за аустријску ствар, јер би тако имали своје људе на важним положајима, в. А. Ивић, *Списи бечких архива о Првом српском устанку, књига IX—година 1811*, 139 (док. бр. 116 од 2. марта). Аустријски званичници су одбили ову идеју, јер, како је заменик шефа полиције изјавио, Срби

није случајно ни то што Иван Југовић позива, преко аустријских власти, писмене младе аустријске Србе да заузму службу у устаничкој Србији?³⁴

Најбољу потврду да је београдска Велика школа (1808 – 1813) имала у очима савременика ранг који су имале краљевске академије у угарским земљама Хабзбуршког царства пружају речи истакнутог професора Велике школе, Лазара Воиновића, у рукопису предавања „Свеобште грађданско земљеописаније – географија“:

„Све ове науке предају се јуности учебним заведенијам која от две струке јесу: једна су висока, а друга мала; прва називају се всеучилишта и академије, а друга зову се училишта нижа.

Дакле, всеучилишта (универзитети) и академије јесу таква заведенија у којима се јуности, кромјe увеселителних, и строге науке предају. Разликују се пак ова два заведенија между собом следујушцима:

1. Академије у смислу обичном код многих поне народоу не содржава[ју] цело теченије наука строгих, а всеучилишта содржавају.

2. Втора разлика ... јест та што које науке и предају се у академијама оне се у всеучилиштима понајобширније предају, и отуда науке у всеучилиштам једне јесу обичне које сваки ... обвезан јест слушати, а друге чрезвичнаје које који хоће може и не слушати.

су по религији ближи Русији него Аустрији, а друго, славољубље би могло ове младе људе окренути да воде непријатељску политику према Аустрији, А. Ивић, *Списи бечких архива о Првом српском устанку, књига IX—година 1811*, 165, 167 (док. бр. 140 од 15. марта).

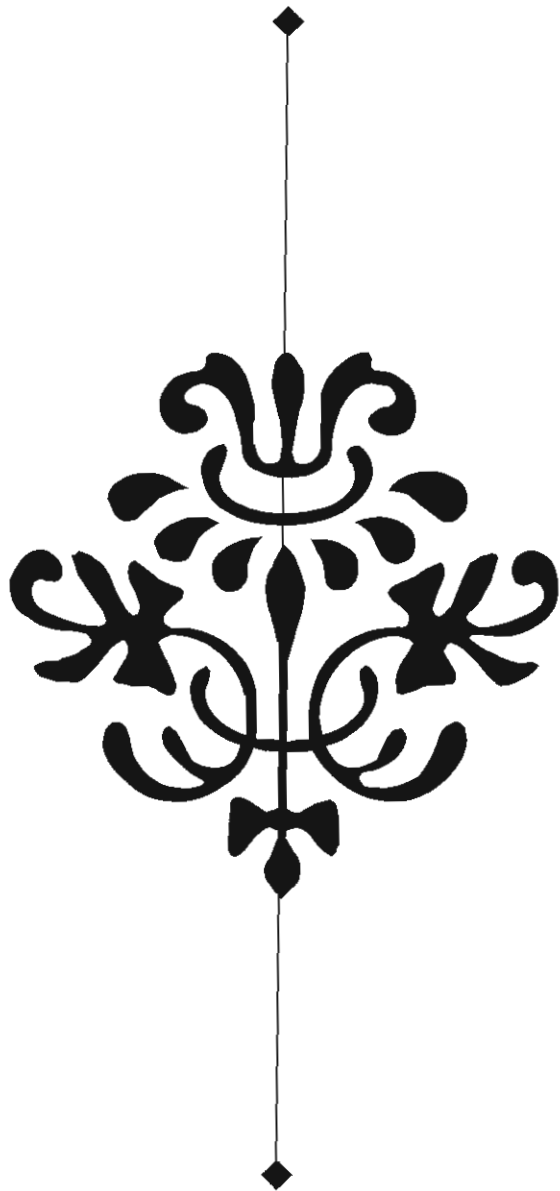
34 Р. Перовић, (1954), 255.

3. Трећа разлика ... јест ова што всеучилишта ... имају власт достојинства учебна раздавати, које право академије немају.

4. Сва почти свеучилишта имају над својима судителну власт која се не ограничава на учебној ... но простире се и до углавних [кривичних – прим. З. М.] преступленија, које и тако академије не имају.³⁵

Ако се зна да савременици Велике школе, Вук Караџић и Л. Арсенијевић - Баталака, јасно говоре о малим школама и овој Великој школи, онда се тешко може спорити да професор те школе, кад говори о „учебним заведенијам“ која „јесу висока“, подразумева под њима и Велику школу, како јој и само име говори.

Због свега тога могло би се рећи, имајући у виду систем образовања тог времена у окружењу, да почетак рада Правног факултета Универзитета у Београду треба везати за београдску Велику школу (1808 – 1813). Она је направљена по моделу вишег правничког образовања у Хабзбуршком царству. И, коначно, скоро да не може бити спора да је правнички карактер Велике школе у доброј мери надилазио правне студије на Лицеју у време када је почињао са радом.

Др Добривоје Младеновић
Управник Библиотеке Вук Караџић
1981-2001

ЗАСНИВАЊЕ БЕОГРАДСКОГ УНИВЕРЗИТЕТА

Од три Велике школе и Лицеја до
Београдског универзитета

1. Увод

Радна група Сената Београдског универзитета је октобра 2007. године корене овог Универзитета открила у уставничкој Великој школи, основаној 1808. године у Београду. Закључак ових истраживача је да Школа представља прелаз од средњег ка вишем школству у Србији, те да је она прва и права основа Београдског универзитета. Све до тада крагујевачки „Књажеско-србски лицеј“ (1838) узиман је као установа у којој је започето српско високо школство. Докази су уважени и тим чином је година заснивања Београдског универзитета стављена у време Ђорђа Петровића - Карађорђа, а старост Београдског универзитета увећана за три деценије. (Било је предлога да се зађе у још дубљу прошлост, до 1615. године, да се „Повеља о оснивању школе у Београду“ Бартуле Кашића узме за његову основицу, али се, немајући довољно валидних чињеница, одустало).

До краја 18. века, када је просвети-тељство ушло у све друштвене слојеве развијене

Европе, водила се у Угарској огорчена борба између Православне цркве и световних виших слојева, између осталог, у вези са питањем ко је одговоран за образовање: црква, држава или грађанско друштво. образовање је једна од основних карактеристика модерног доба, а школа је од 18. века постала инструмент просветног и културног напретка. Покрет започет Француском револуцијом 1789. године уврстио је образовање у основна људска права, а знање у опште добро. Од тог преломног догађаја држава се обавезала да обезбеђује право на образовање, почећ од основног, обавезног у већини развијених земаља већ крајем 18. века, до универзитетског. Тиме је почела још једна револуција, коју ће неки назвати научном, други интелектуалном, трећи техничко - технолошком или, једноставно, револуцијом знања.

Пре појаве универзитета целокупно знање везивано је за манастире, цркве, катедрале и дворове при којима су биле школе. „Хришћани су заједно створили нове установе – цркву, монашке редове и универзитет – које су биле предодређене да постану бастиони правоверја, тврђаве побуне и реформе. Све то послужило је као надахнуће свтвараоцима великих дела у архитектури, вајарству, сликарству, књижевности и музици“, пише Борстин. Они су припремили позорницу за појаву универзитета. Први универзитети настали су у Западној Европи између 11. и 14. века (Болоња, Париз, Оксфорд, Праг). Са унапређеним изучавањем теологије, права и медицине, после много векова, универзитети су постали средишта науке и уметности. Уз државу, и већ постојећу цркву, они су постали трећа снага друштва.

Универзитети, нови облици вековно старих установа, добили су троструки задатак: да образују и васпитавају полазнике и да развијају науку. Услов за постизање овог циља биле су академске слободе у настави и аутономија универзитета у односу на државу. Истовремено, обавеза развијања науке наметнула је задатак да се универзитет мења ритмом којим се наука развија.

2. На почецима српског високог школства

„Пропаст српске државе крајем 15. века означила је, сасвим логично, и пропаст свих културних и просветних тековина до тога доба.“ Под Турцима, Срби вековима поробљени, глобљени и понижавани нису имали додира са цивилизованим светом. „Све до Устанка и Карађорђевог уласка у град, 1806, историја Београда, осим чуме, пожара и набијања на колац, не бележи ништа што би нормалан човек требало да зна. А онда је и нама сванула мрачна балканска ноћ.“ Такав Београд дочекао је устанике, тумачио је Б. Пекић злу судбину овог града. А стање у другим српским варошима и нахијама било је још поразније. Пред силама немерљивим, већ од половине 15. до половине 19. века, миграција српског становништва ишла је на север и запад. Срби су бежали, а просвета и култура се, као много што-шта друго, спуштала од севера према југу: из Беча у Пешту, Нови Сад и Сремске Карловце, а касније у Београд и до Крагујевца. Опет, у матици, Свиштовским миром између Аустрије и Турске (1791), после смрти Јосифа II, Срби су још једном

били препуштени турској одмазди. Било је то на самом прагу 19. века, а на његовом почетку Срби су први су кренули у коначан расплет: дигли буну, буну претворили у два Устанка и револуцију. Устаници су од Београдског пашалука 1830. створили аутономну кнежевину која је све до 1878. године под османским суверенитетом. На Берлинском конгресу (1878) Србија је добила међународно-правно признату независност. Од Светоандрејске скупштине (1858) до Берлинског конгреса (1878) читав школски систем подвргнут је темељној критичкој анализи, како би се прилагодио потребама земље. Раздобље од 1858. до 1914. године једно је од најважнијих у нововековној српској историји. У том временском опсегу Србија је прешла пут од привредно неразвијене земље и вазалне кнежевине са уочљивим остацима оријенталне културе, до модерне европске државе са Уставом и другим законима, и демократским уређењем. Лицеј је прерастао у Велику школу (Академију), чиме је започела нова етапа у развоју високошколске наставе у Србији. Друштво српске словесности (1841) прерасло је у Српско учено друштво (1864) и било је од великог утицаја на школство, касније и науку. Поступно, са ослобађањем, дизали су Срби просветно-културне установе и стварали модерну српску државу.

2-а.

Шта се о образовању у Отоманском царству може повољно рећи? Непосредно пре почетка Устанка у Србији је било врло мало школа, а Срби су били на најнижем ступњу просвећености; требало је много напора и времена да се створе услови и подигне

општеобразовни ново народа. Дотадашња просвета у ропству, бележи хроничар, били је „у веома слабом стању.“ Описујући стање за размеђи 18. и 19. века Вук, претерујући, пише: „У данашњој Србији до године 1804. ни у сто села није било свуда једне школе, него (који су мислили бити) попови и калуђери учили су се по намастирима код калуђера или по селима код попова.“ И наставља: „Многи љети забораве што зими науче и тако су гдјекоји учили по четири по пет година и још нијесу знали читати. Ако ли би гдје у нахији била (или постала) школа, онда људи из околних села воде ђецу мађистору и плате му на мјесец те их учи.“¹ Слична искуства изнео је и прота Матеја у Мемоарима.

Подаци говоре да су готово све српске грађанске и војне власти биле неписмене: у Правитељствујушчем совјету 1805. године, бележи хроничар, од дванаест чланова, свега четворица су били писмени, а само двојица су знали „којекако записати своја имена“. Не само српски народ, него готово сви народи југоисточне Европе под Отоманским царством морали су да сачекају 19. век да средњовековни начин школовања по манастирима, црквама и дворовима обогате и дигну на виши ниво. А аустријском школству 19. века, нарочито основно, Л. Жлебник, не без претеривања, сврстава „међу најзаосталијим шкоством у Европи“, у чему је видну улогу имала католичка црква. Оно је, пише Жлебник, почетком 19. века, после Марије Терезије и Јосифа II, „сасвим прешло под црквени надзор“.²

1 Зундхаусен, Холм: *Историја Срба од 19. до 21. века.* - Београд: Слио, 2008, с.96.

2 Borstin, Danijel Dž: *Sveti traganja.* - Beograd: Geopolitika, 2003, s.73.

Пред Први српски устанак Београдски пашалук је имао дванаест нахија са око 470.000 становника домаћег и око 50.000 турског порекла, и нешто мало житеља других нација. Касније, на крају прве деценије 19. века, Београд имао је око 10.000 становника, највише Турака, али и Грка и Цинцара са грчком културом.³ Најмање је у градовима било нашег живља. И друге српске градове „је насељавало милтиконфесионално, мултилингвално и мултиетничко становништво, које се по правилу строго разликовало од околног становништва“. Са привременим ослобођењем, убрзаним насељавањем, Београд је постајао српски град.

2-б.

За напредак српског духовног живота од пресудног значаја било је ослобођење Србије и стварање напредне државе уместо запуштеног Београдског пашалука. Са устанцима и стицањем слободе, намере учених Срба биле су да Србија „усклади своје културно развиће са културним развићем тадашње Европе“. То се, међутим, без школа и образованих људи није могло. Потребу за просвећивањем осетио је устанички Правитељствујушчи совјет, и сам Карађорђе, а одлука Устаничке скупштине „на изображеније житеља Србије да се највеће вниманије обрати“ морала је бити од пресудне важности. „Још се ратни исход над Србијом није ни разданио, а Скупштина (Смедерево, 1806) одлучује да Срби имају своје школе“, надахнуто пише зналац тих прилика М. Недељковић у прилогу „Темељи обновљене српске

3 Дравић, Јован: *Прве школе у Београду.* - Београд, 1930, с.125.

државе.⁴ Свесни поражавајућег нивоа образовања, и намерни да државни апарат допуњују образованим кадровима у судству и државној управи, одважни и умни устаници, иако готово без икаквог образовања, започели су да отварањем школа мењају стање. Драматика трансформације Србије започела је Првим српским устанком (1804) и формирањем Правитељствујушћег совјета (1805) и оснивањем Велике школе (1808). Нова ера Србије, писао је Феликс Каниц, затекла је народ и калуђере на подједнако ниском образовном ступњу. Сам Доситеј се жалио да у Србији нико не мари за књиге, нити је било претплатника на књиге и новине, осим оног малог броја Срба који су се школовали и живели у иностранству.

За њима су самоиницијативно или по позиву у Београд почели да стижу учени, старалаштву вични и родољубиви Срби-„Презани“ који су, за разлику од османских Срба, били концентрисанији у градовима и укључени у духовна струјања Средње и Западне Европе. У Бечу је Сава Текелија наговорио Доситеја да иде у Србију „и тамо да гледа шта се може с отим људима учинити“, а разговоре је обавио и са Б.Грујовићем и П.Николајевићем Чардаклијом. Сва тројица су стигли у Србију између 1804. и 1807. године охрабрени победама, с намером да свакојако помогну браћи у матици, посебно у просвећивању. Подстицај у том правцу чинио је митрополит Стефан Стратимировић (1757-1836). Он је 1804. године писмом упозорио аустријског надвојводу Карла „да су Срби за жаљење што, удаљени од сваке врсте образовања, немају међу собом

4 Пекић, Борислав: *Скинута са траке*. - Београд: Народна књига -Алфа, 1996, с.112.

никога који би, с потребним познавањем земаљског устројства и искуством у вођењу послова снабдевен, њихове ствари могао уредити и дати им сврсисходан правац“. Иако Прекосавци, осим елементарних знања, нису располагали потребним квалификацијама, оснивањем државних школа и установа културе извршили су транзицију, културни прелазак од пост-византијске културе на модерну, световну, европски оријентисану грађанску културу. На срећу, на почетку 19. века, истиче Р. Љушић, Србија је имала три војда: Карађорђе је био носилац ослободилачког, Књаз Милош социјалног, а Вук Караџић њеног културног развоја. Њима неизостовно ваља прикључити Доситеја Обрадовића, првог нововековног српског просветитеља. Њих четворица су били будилачка снага народа, рушилачка снага ропства, борци и носиоци прогреса у држави која је васкрсавала. Карађорђе и Милош су били два стуба српске државности, а Доситеј и Вук су две парадигме српске књижевности и два стуба српске културе. Њихово ангажовање уклапа се у шири интернационални контекст чији основни садржај чини национална еманципација неслободних, културно и политички осујећених народа средње и југоисточне Европе.

Основа српског идентитета и писмености почива на делу највећег српског просветитеља светог Саве, а затим на делима Доситеја и Вука. Епоха Доситеја и Вука за наш духовни развитак и нашу модерну културу има аналогни значај какав имају Карађорђе и Милош у нашој друштвеној и политичкој историји. „Обојица представљају много више од писаца,

филозофа и научника; били су и културни реформатори, иницијатори и програмери нашег даљег духовног развитака“, пише Ј. Деретић. Доситеј Обрадовић (1739–1911) један је од највећих умова српске књижевности 18. века, типичан представник рационалистичке филозофије просвећености, и први представник европског сентиментализма код Јужних Словена. Он је био управник свих школа у устаничкој Србији и први попечитељ просвештенија. О именовану Доситеја за министра са његовим ингеренцијама, одмах су обавештене нахије: „Господин Доситеј Обрадовић попечитељ просвештенија народног, он ће знати просвештеније издавати, и ако у нахији учитељи требају од њега иштите.“ Доситеј, један од оснивача Велике школе и оснивач Богословије (1810), умро је 1811. године, а Карађорђе га је истински ожалио. Он није само прешао пут којим су се до тада кретали Срби, већ је у другом делу свог живота, раскинувши са прошлошћу, „обележио пут којим ће се српски народ кретати у будућности“.⁵

Опет, Вук Стефановић Караџић (1787-1864), генијални самоук, једна је од најзначајнијих личности српске књижевности, науке просвете и културе, реформатор књижевног језика, кодификатор усмене књижевности, историчар и етнолог, био је истовремено и велики подстрекач оснивања школа и образовања народа. Готово истовремено када је Вук почео да диже народни језик на ступањ књижевног језика, кнез Милош Обреновић поново је повео рају Београдског пашалука слободи. Вукова битка за народни језик, фонолошки правопис и за књижевност на народном

5 Караџић, Вук Ст.: *Из историје Првог српског устанка*. - Београд: Просвета, 1954, с.108.

језику била је својеврсна културна револуција, преврат који стоји између Карађорђевог Устанка и револуционарне 1848. године.

У Србији се готово свака творевина везује за вођу. О моделу развоја српског школства, па и о путу до Београдског универзитета, може се говорити у симболичним прстеновима две династије: династије Карађорђевића и супарничке династије Обреновића. За време Ђорђа Петровића Карађорђа (1768-1817), турског сеиза и српског трговаца, аустријског фрајкора и хајдучког харамбаше па великог Војда, основана је 1808. године Велика школа, а на почетку владавине краљ Петар I Карађорђевић (1844-1921) је 1905. трећа истоимена Велика школа дигнута је на највиши ранг - Београдски универзитет, први као устаник а други као учени западњак. Унутар овог династичког прстена су родоначелник лозе Обреновића – Милош Обреновић (1780-1860), наречени Књаз, оснивач поменутог Лицеја, и кнез Михаило Обреновић (1823-1868), који је Лицеј „Указом“ дигао у ранг Велике школе (1863), први као неписмени самодржац а други као просвећени апсолутиста.

Први и Други устанак (1804. и 1815) означили су не само почетак борбе за национално ослобођење, него и почетак револуционарних промена у Србији. Устаници су били су фактички носиоци и двоструке револуције, национално-политичке и социјалне, што су приметили и Филип Вишњић и Леополд Ранке. Оснивање Велике школе 1808. године спада у један од револуционарних чинова. Устанци су били централни догађаји револуције; од њих је српска држава стварана на сасвим новим темељима. Фактички, независна

током Првог, и аутономна после Другог устанка, Србија је од 1830. озваничена као Кнежевина Србија, а од 1882. године као Краљевина Србија.

3. Прва Велика школа (1808-1813) – претеча Београдског универзитета

3-а.

Основна тековина Првог устанка (1804) и револуције јесте – држава, а две важне институције, до тада непознате у историји Срба, биле су Правитељствујући совјет и Велика школа. Отварање Велике школе био је један од најважнијих датума у просвети и култури Србије 19. века. Дотадашње школе биле су или манастирске или приватне; Велика школа је била – државна, јер је оснивањем Попечитељства просвештенија, са цркве прешла у надлежност државе. (Реализација плана да школе повере световним лицима почела је 1809. године у Хабзбуршкој монархији, када је Урош Несторовић предложио да цар именује врховног школског надзорника за све српске православне школе у Угарској, да се „постави човек окушане верности према владару“⁶).

Тек у првом борбеном затишју у Србији, нарочито од 1807. године, „почело се мислити на основно школство као на општенародну потребу, али и на више школство које би, поред образованих Срба из Хабзбуршког царства, дало ослобођеној земљи преко потребне чиновнике“. Нешто раније, 1805. године, устанички Београд стигао је из Сремских Карловаца, прогањан од митрополита Стратимировића,

⁶ Жлебник, др Леон: *Општа историја школства и педагошких идеја*. -Београд Научна књига, 1958, с.131.

професор Иван Југовић (Јован Савић, 1772-1813), свршени пештански правник, један од најдаровитијих и најученијих Срба онога времена. Школство је добило замаха са Доситејем, који је од устаника дочекан канонадом са Калемегдана (1807), и који је већ у новембру основао „Завод намењен за васпитање омладине уређен по немачком начину“⁷.

У Србији Карађорђевог времена оформљене су и две значајне школе: Велика школа⁸ (1808-1813) и Богословија (1810-1813). Велика школа изникла је из националне потребе и из Југовићеве егзистенцијалне нужде. Лазар Арсенијевић Баталака (1795-1869), полазник Велике школе, у својој Историји српског устанка сведочи да је 1807. године Карађорђе сменио Југовића са положаја секретара Совјета. Оставши без хлеба, Југовић је у писму Младену Миловановићу, председнику Правитељствујућег совјета, изјавио „да он не умије и не може орати и копати“ и предложио му да Срби у Београду отворе школу. По Миловановићевој препоруци Карађорђе и Совјет су, уз сагласност на оснивање школе, 1808. године Југовићу одредили годишњу плату од 1.500 гроша.

3-б.

Наспрам две мале школе у Београду је 31. августа отворена прва Велика школа, а већ сутрадан, 1. септембра 1808. године, почела је да ради. Вук у књизи Правитељствујући совјет сербски, штампаној 1860. године, сведочи: „У одређени час дође Младен

⁷ После укидања Српске патријаршије 1766. године све српске земље биле су под грчком црквеном влашћу, а у Београду је била и столица грчког митрополита.

⁸ Зундхаусен, Холм: Исто, с.48.

Миловановић са својим совјетницима, митрополитом и Доситејем, и пошто митрополит Леонтије у највећој соби гдје ће бити школа освети водицу“. Настала у времену Првог српског устанка Школа је називана Устаничка Велика школа, Велика школа Карађорђева времена, Југовићева Велика Школа или, чак, Доситејев Лицеј. Приликом свечаног отварања говорили су Доситеј и Карађорђе. Обраћајући се превасходно ученицима, Доситеј је у „Слову“ истакао значај школе и образовања: „Вазљубљени ученици! Бог преблаги и многомилостивни избавља земљу нашу и љубимо отечество од сужанства турскога, а ми ваља да се старамо да избавимо душу нашу од сужанства душевнога, то јест од незнања и од слепоте ума. Ово избавленије другојаче не може бити разве через прилежну и трудољубну науку. Ви видите, дражајши ученици, колико се родитељи и старији ваши старају не само за (х)ранити вас и одевати, него јоште штавише не жале трошка за науку вашу. Сadržжавају и радо плаћају учитеље ваше, да вас сваким лепим и полезним наукам(а) обучавају и на свако добро настављају, да будете с временом на ползу и на похвалу љубимому отечеству и целога народа.

Благо вама ако будете учитељем покорни и послушни и ако возљубите мудрост и науку, зашто ово су дарови Божији најмногоценији. Благо целому народу сербском ако ви постанете и будете богољубиви, правдољубиви и просвештени! Од вас ће се ова нација наша просветити и на свако добро наставити, зашто ви ћете бити с временом народни поглавари, судије и управитељи, и од вас ће зависити све општенародње благополучије, чест и

слава. Ако ли ви будете (сачувај Боже!) зли, неправедни, грабитељи и мучитељи, тешко народу и с вама заједно.

Зато, дражајши ученици, будите благонравни и послушни учитељем вашим, учите се и просвештавајте се у наукама и добродетели и бићемо сви срећни и честити пред Богом и пред људ'ма, које нам дарује драги Бог. Амин.“⁹

А Карађорђе, охрабрен победама и забринут пред временом које долази, поручио је: „Видите, ми имамо довољно мишица за одбрану Србије, али немамо довољно вештих људи за управљање. Да ми знамо државу водити онако како знамо водити војску, другојачије би сада стајали. Учите се ви, дакле, да наставите наше срећно започето дело. У вама је сва надежда наша са те стране“. Дакле, поред ратничке свести, постојала је и свест о користи од просвећивања, управо у исту сврху - осолобођења и напретка. Али се није могло ни без хиперболисања српског јунаштва!

3-в.

Предлагач и идејни творац Велике школе био је Иван Југовић (Јован Савић, како се звао пре доласка у Србију), категоричан је М.Р.Гордић. Југовић, био је упућен у модел вишег и високог образовања у Хабзбуршкој монархији и „њој припојеним земљама“ у којима је, као и највећи број Срба, студирао по реформисаном школском систему царице Марије Терезије и Јосифа II.

⁹ Недељковић, Миле: „Темељи обновљене српске државе.“ У: *Карађорђево устанак – настајање нове српске државе*. - Велика Плана – Београд: Скупштина општине – Институт за књижевност и уметност, 1998, с.40.

Велика школа начињена је по моделу вишег образовања у Хабзбуршком царству. Узор јој је била Угарска краљевска академија, а циљ да припрема кадрове за административно-управне послове у Србији која се ослобађала. У конципирању програма Југовић је следио филозофске студије на угарским краљевским академијама, на којима су предмети из области права заузимали половину трогодишњих студија, пише З. Мирковић.¹⁰ По првим организационим основама и методологији наставе Југовић је, иако је релативно кратко радио у школи, (вероватно само до краја маја 1809), несумњиво био идејни творац Школе и узор другим наставницима, али је „објективно М. Радоњић, који га је наследио, по дужини вођења наставе на Великој школи, најзаслужнији што је ова школа избацила две генерације ученика“, једну 1812. а другу 1813. године, закључује Милојко Р. Гордић у монографији Велика школа 1808-1813.

Логично је онда што је и београдска Велика школа превасходно била правничког смера, иако је њен прогам био четвороделни: правнички (државно и међународно право, кривични поступак и статистика), филозофски (српски и немачки језик, стилистика и поетика, општа и национална историја, географија, математика, физика), војни (мачеване и егзерцир са пушкама) и богословски (етика и црквено појање). Правне науке биле су најзаступљеније због усмеравања кадрова према административним службама, па су

¹⁰ Стојанчевић, Владимир: „Српска национална револуција и обнова државе од краја XVIII века до 1839. године“. У: *Историја српског народа*. Књига пета, том први. - Београд: СКЗ, 1981, с.58.

и професори били махом правници. Владимир Стојанчевић¹¹ пише да је Школа одмах уписала једанаест ученика: Алексу Карађођевића, Вука Ст.Караџића, Милана и Ивана Стојковића, Николча Карапанџића, Милосава Здравковића, Стефана Новаковића, Максу Ранковића, Радована Дољанца, Милоја Божића и Јовицу Миловановића. Током школске године било их је чак тридесетак, „махом синова попечитеља, војвода, кнезова и трговаца“ који су, према Вуку, претходно завршили какву основну школу, дакле „момчад који су већ знали читати и помало писати“. Међу ученицима био је и Лазар Арсенијевић Баталака, аутор поменутог *Историје*, вредног сведочанства и о Великој школи. Ђак ове школе био је и слепи Ђуро Милутиновић, продавац књига – „торбар“, један од првих српских културтрегера. На самом почетку у Школи су се нашле и две средишне личности српске књижевности и културе – Доситеј за катедром и млади Вук међу ученицима. Једини услов за пријем ученика био је да кандидат зна „прилично читати, писати и рачунати“.

Велика школа је радила 1808-1809, (школске 1809/1810. није радила!) 1810-1811, 1811-1812. и 1812-1813. године. У њој су изучавани рачун, историја света и географија свих делова света, а убрзо су уведени и српски језик, стилистика свих држава, римско право, физика, немачки језик и „Наравоучителна преподаванија“ – етика. Наших уџбеника, осим Новог грађанског земљописанија П. Соларића и Дошеновићеве Численице или науке рачуна, није било, па су за предавања коришћени страни уџбеници. Ђаци су

¹¹ Стојанчевић, Владимир. Исто, с...

учили искључиво из бележака. Прва школска година, у којој су предавачи били најпре И.Југовић а потом Миљко Радоњић, вероватно је завршена крајем маја, док су три преостале завршене у јуну.

Велику школу, нуклеус београдске универзитетске наставе, завршиле су две генерације ученика, њих око 40, који су одмах примљени у државну службу. Кадар који се у њој ишколовао био је драгоцен већ Кнежевини Србији кнеза Милоша. Први професор у њој било је њен иницијатор, организатор и састваљач програма – И.Југовић. У другој школској години наставу су изводили М.Радоњић, затим и Лазар Војиновић, а по одласку Радоњића, Михаило Поповић и Григорије Живановић. Треће школске године отворен је трећи разред, којима је предавао Л.Војиновић. У четвртој и последњој школској години предавачи су били С.Милутиновић Сарајлија, Григорије Живановић и М.Радоњић. Војне вежбе изводио је капетан Петар Ђурковић.

Отворена је и једну годину је радила у згради која и данас постоји у Господар Јевремовој улици број 22, подигнутој као стамбени објекат неког турског бега. У њој је становао и Иван Југовић. Када је Школа угашена 1813. године поново је постала турска стамбена кућа. Већ следеће године (1809), када је прва зграда постала тесна да прими све ђаке, Велика школа је пресељена у зграду садашњег Музеја Вука и Доситеја, најстаријој сачуваној турској кући у Београду. Прве податке о величини, изгледу и стању данашње зграде у Господар Јевремовој 21, оставио је Лазар Арсенијевић Баталака. Пишући о пресељењу Велике школе у ову зграду у пролеће 1809. године, наводи да је зграда

„двокатна, са осам соба, три у доњем и пет у горњем кату, да је прилично оронула и оправљена по наређењу Совјета“. И наставља: „У три приземне просторије смештена су три разреда Мале школе, а на спрат су пресељени ученици и професори Велике школе“. У њој је организационо и програмски уобличена Велика школа, која је понела у свести генерација сву судбину и сву славу Велике школе.

Велика школа се угасила заједно са пропању Првог српског устанка. У осветничком налету Турци су запалили њену библиотеку „Београдског училишта“. Иако угашена, Велика школа је оставила трајно језгро националне духовности, прелаз са црквеног на световно васпитање, од основног ка вишем образовању. Она је од немерљивог значаја за пут и историјску судбину српског народа. У њој је васкрсавала и идеја о самобитности српског народа („Бити и остати свој и својствен, на своје“), оно што српски народ мисли и хоће од себе, не водећи рачуна „шта Бог хоће у историји“, како је мислио Берђајев. Школа је пресудно утицала на развој просвете и науке у Србији. Имала је задатак да за важне државне службе „спрема чиновнике и народне старешине од отечествених синова“. Милојко Р. Гордић у својој монографији Велика школа 1808-1813. године наводи низ мишљења њених истраживача: Велика школа је „по својој форми школа нарочитог типа /.../ јер је у многоме одступала од свих класичних типова школа тадашњих“, била је „школа за више образовање /.../ први заматак више наставе у Србији“ (Н.Вученов). Њој је налажена аналогија: „Велика школа није била факултет, већ се по карактеру налазила на граници између

средњег и факултетског нивоа, и личила на данашње англосаксонске колеџе“ (аноним у Полицији). Велика школа није била „ни Академија, тип медијалне више школе какав је постојао у Угарској, нити Свеучилиште односно Универзитет, већ посебна врста установе са специфичним задатком“, цитирају В. Грујића аутори студије Пут високошколства.¹² Она је, како је на стогодишњицу Првог устанка писала Политика, „као светли метеор засјала из оног бурног времена и осветлила дивном светлошћу цело српство“.

3-г.

Са гушењем Устанка, готово сви учитељи и други писмени Срби пребегли су из земље, а број школа је преполовљен. Угасила се и Велика школа а нема помена ни о даљем раду Богословије. „Када су у јесен 1813. године пали Србија и Београд опет под Турке, настало је панично бежање београдског становништва у Земун“, бележи Лазар Ћевап. У Земун су се у прво време склонили Крађорђе, М.Миловановић и други правци из Устанка. Бекство из Србије узели су Карађорђу за зло многи његови саборци. „Нисмо у стању да објаснимо његов поступак... Ако се не варамо, онда је Карађорђе у том општем слому мислио да се склони на сигурно место...Једна њега недостојна одлука“, пише Л.Ранке на основу Вуковог сведочења.

Па и при таквим условима у малој Србији, писао је С.Јовановић, крајем Карађорђеове владавине могло је у Србији бити најмање 200 људи који су прошли кроз факултет, овде или на страни. Према подацима А.Гавриловића, крајем 1813. године у

¹² Караџић, Вук Ст: Исто, с.108.

Србији је било око 40 школа, а поред њих доста привремених и покретних, које је похађало око 1.500 ученика, а Дарко Ивановић у студији Српски учитељи из Хабзбуршке монархије у Србији (1804-1850) доноси карту основних школа до 1813. године и списак од чак 46 места у Србији у којима је било школа.

4. Од друге Велике школе до Лицеја

4-а.

Корени факултетског образовања у Србији сежу до 1808. године, до Југовићеве, Доситејеве и Крађорђеове Велике школе, али су темељи високом школству ударени средином прве Милошеве владавине. Књажева Велика школа из 1830. године била је преважно општеобразовна установа, а потребе за обученим кадром за разне службе у државној управи и администрацији условиле су отварање Лицеја. „Требало је да Срби дигну Други устанак, да Србија стекне статус вазалне, полузависне државе, па да се опет мисли на просвећивање“, пише М.Пауновић у књизи Београд вечни град.

Разлоге за застој у развоју школства сигурно не треба тражити у Милошевој небризи, иако се дуго веровало да „кнез Милош и његова околина нису довољно разумевали значај школе и нису јој обраћали лажњу која јој је приличила“, како је писао Т.Р.Ђорђевић.¹³ Штитећи кнеза, Р.Љушић налази „да Књазу не треба узимати за зло што није разумевао значај школе за тек створену државу; то би се пре

¹³ Гордић, Гордана – Гордић, Милојко: *Пут високошколства*. - Београд: Задужбина „Доситеј Обрадовић“, 2009, с.16/

могло приписивати недоученим лицима из његове околине“.¹⁴ Од хатишерифа из 1830. године, којим је Србима признато право на независну унутрашњу управу, остварено је и право на отварање школа и ширење просвете. Осмом тачком овог акта „Срби имаће власт постављати у својој земљи, печатање књига, болнице за своје болеснике и школе ради воспитанија дјецe своје дизати“.¹⁵ Као и у целокупном јавном друштвеном животу, тако је 1830. година, значила велику прекретницу и за ширу организацију просвете, образовања и културе.“¹⁵ Знајући да у Србији нема квалификованих учитеља Милош је почео да доводи просвећене Србе Прекосавце, наше „Немечкарe“. Од 87 најзначајнијих интелектуалаца свих профила у Кнежевини Србије између 1821. и 1839, више од половине (52) дошло је „из Прека“.

Кад су прилике допустиле, намере и учинак претходника (Доситеја, И.Југовића и Карађорђа) следиле су Вук, Димитрије Давидовић и кнез Милош. По доласку у Србију 1820. године упорни Вук је указивао Милошу на потребу и значај „просвешченија“ и изразио спремност да организује просвету, „јер се у данашњем веку не може управљати с простим људима“. И Давидовић је уверавао Књаза да треба да уведе „у Отачеству своје школе и друга полезна заведенија...“, јер се „само просветом може опростити турски обичаји и приближити европским“.

По угледу на Карађорђа Милош је 1830. године отворио Велику школу, која је у Крагујевцу претворена у гимназију, затим је отворио и Лицеј. Милошева Велика школа настала је организованим доласком

¹⁴ Гордић, Милојко Р: Исто, с.57.

¹⁵ Гордић, Гордана – Гордић, Милојко: Исто, 2009, с.29.

школованих Срба у матицу. Њиховом заслугом је, као и у време Карађорђа, отпочело организовање српског шкоства. Вук је предложио Милошу и да позове Димитрија Исаиловића, професора Учитељске школе у Сомбору, једног „из редова најученијих Срба у Мађарској“, који би организациони и професорски посао у Школи успешно могао да обавља. Милош је предлог прихватио и платио Исаиловићеву пресељење у Београд. Половином октобра Исаиловић је „као професор новозаведене више школе“ примио додатних 350 талира као годишњу плату. (По једној верзији, пошто је Исаиловић морао ду у Пожаревцу предаје Милошевој деци француски и немачки језик, „Велика школа остаде као узгредица“ а по другој, изабрао је тринаест ученика и њима у Београду прикључио им Милошеве - „бегове“ синове, Милана и Михаила).

Исаиловић је планирао да школа траје три године и, у складу са тим планом, начинио је распоред предмета које је сам предавао. Међутим, и поред труда који је улагао, успех ученика није био задовољавајући. Због тога, после испита који је одржан у јесен 1831, „деца не пређу у другу школу (разред!), него и ове године почну учити оно што су и лане учили“, објашњава Милан Николић застој у напредовању ученика. После Исаиловићевог одласка у Пожаревац да учи Милошеве синове (1832). У другој школској години, професор је био Атанасије Теодоровић. Те школске године обављен је испит ученика у присуству Д.Исаиловића, Цветка Рајовића, Димитрија Тирола, чланова суда и учитеља, и „неколики отмени грађана“. Успех није изостао: школа је „на обште свију присуствујући лица задовољство, показала и осведочила“.

За развој просвете од несумњивог значаја је први закон о школама, тзв. "Устав народни школа у Књижевству Србије" из 1833. године. „Устав“ је био од несумњивог значаја за развој школства у Србији. Он је налагао да се надлежни имају „бринути о свему што се тиче школа и воспитанија деце, за коју треба да се заведу мале и велике школе, гимназије и академије“. И да се доведу „добри учитељи“. С јесени 1833. године Велика школа је по Милошевој наредби премештена у Крагујевац како би била под буднијом контролом, указује С. Ђунковић.¹⁶ Овде се донекле стабилизovala и материјално и кадровски, али је ђака и даље било мало; имала је свега 20 ђака, мање него њена претходница – Југовићева Велика школа. Ученици су били подељени у два разреда, на "старију" и „млађу класу“, а по успеху на „превасходне“ и „прве класе“, с тим што су обе оцене биле прелазне. Последње школске 1834/1835. године Школа је имала 34 ученика, деветнаест у „најмлађој“ и петнаест у „старијој класи“. Њима су наставу држала три професора: Д.Исаиловић, Исидор Стојановић и Григорије Новаковић. Ђаци су изучавали српску синтаксу, немачку граматiku, антропологију или „человекословије“, психологију или „душесловије“, етику или „наравствену науку“, физику или „науку о јестеству“, општу или „всьемирну историју“, географију и математику или „числителну науку“.

Године 1834. образовано је Попечитељство правосудија и просвештенија, врховни орган у области просвете. Попечитељство је држало православну цркву, прагило

16 Цевап, Лазар: „Емигрирање београдских становника у Земун после поновних прелазака Београда под турску власт у XVIII и XIX столећу“. У: *Годишњак Музеја града Београда*, IV/1957, с.109.

изградњу и одржавање цркава, али је као обавезу имало и отварање школа, бригу о школовању учитеља, наменском трошењу новца и помагање даровитих ученика. Оно се обавезано и да оснива и надгледа библиотеке, да управља Типографијом, да се стара о превозењу дела европске културе, и тако даље.

4-6.

Незадовољан стањем, Милош је 1834. године захтевао од Лазара Теодоровића, те године попечитеља просвештенија, „да се у Великој школи у Крагујевцу нови и сходни поредак уведе, како би се у њој и оне науке предавале, које се у просвештеним европејским царствима и по школама, такозваним гимназијама, предају“. Већ марта 1835. Велика школа претворена у четвороразредну Крагујевачку гимназију, прву у ондашњој Србији.

Ученици Гимназије били су подељени у три разреда „граматикалне класе“ и две „класе човечности“ (реторику и поетику), а наставу су изводили три професора. Гимназијалци су у првом разреду изучавали: науку хришћанску, српску граматiku, српску и општу историју, „јестаственицу“, земљопис, математички и политички и рачун. У другом разреду: науку хришћанску, словенску граматiku, српску синтаксу, општу историју, земљопис политички, „человекословије“ и „јестаственицу“; у трећем разреду: реторику, математику, логику, психологију, општу историју (опширно), етику и грчку митологију; у четвртном разреду изучавана је појетика, физика, математички земљопис (опширно), природно право, древности римске, из опште историје, нови век (први течај), стилистика, српска историја (други течај).

Од 1838. године, Гимназија је прерасла у погоразредну, а њена организација, наставни план и програм, убрзано су се прилижили типу европских гимназија, што је одговарало школи средњег ступња, оца Лује Милена Николић у монографији Крагујевачка гимназија 1833-1933. Као и у другим европским државама тога времена, особито у Аустрији, Гимназија је требало да задовољи како општекултурне, исто тако и друштвено-државне послове. Гимназија се показала као витална школа која је успешно припремала кандидате за високо образовање на Лицеју, односно на потпуној Великој школи или, још касније, на универзитету.

На почетку рада Гимназије њени професори су били Димитрије Исаиловић и Јанасије Теодоровић, потом Исидор Стојановић и Григорије Новаковић, а директор школе био је Петар Радовановић, сви високошколовани Срби из Угарске. У јулу 1835. године, када је прва генерација гимназијалаца завршила школовање, стоји: „О ђака из свију школа ови, који су за Гимназијалне класе способни, изабрао сам најбољи 16, међу који се и Ваш син по, разумева.“ Има података да је испитима присуствовао сам Милош. Ученици су били срећни, бележи хроничар, што виде властодару у школи која је његово дело, а он је најбоље ученике наградио. Гимназија је релативно са радом већ 1842. године. Истим „Указом“ којим је укинута Крагујевачка, решено је да се у дворазредне гимназије у Крагујевцу, Неготину и Шапцу уведе трећи разред.

5. „Књажевско-србски лицеј“ у Крагујевцу и прва Београдска гимназија

5-а.

Док је Велика школа како-тако радила, Вук је истукао са још једним, амбициознијим предлогом: да Милош отвори три велике школе: једну у Шумадији, другу преко Мораве а трећу преко Колубаре, „а осим тога и једну праву гимназију, а потом, мало-по-мало Лицеум и универзитет“. Напомињући да у Србији нема ко ваљано да уреди школе, Вук је мислио да би за тај посао били потребни људи попут П.Ј. Шафарика и Л.Ранкеа, подсећа В.Милинчевић у свом прилогу о српској великошколској традицији. Сличних намера био је и Димитрије Давидовић; он је имао план да окружним школама, Гимназији, Богословији и Правничкој школи дода вишу школу – Академију, коју би чинила четири разреда гимназије, два разреда филозофије, „Школа православија“ и „Војена школа“, објашњава В.Грујић. Међутим, Сретењског устава, усвојеног на Великој народној скупштини (1835), пропале си и Давидовићеве идеје. Шест година касније, нешто од Вукових предлога је услышано: 1838. године основан је у Крагујевцу „Књажевско-србски лицеј“. Увидевши да ни Гимназија не испуњава очекивања, кнез Милош је решио да је дигне на виши ниво, и издао Светиславу Стефановићу Тенки, попечитељу просвештенија (1838-1840. и 1848), да тај посао обави. Или је Тенка, што је вероватније, предложио Милошу да ову школу „на степен Лицеума возвиси“. Истовремено, писмом је обавестио Попечитељство како „има у намери завести

лицеј у Србији“. И, октобра 1838. године отворен је у Крагујевцу „Књажеско-србски лицеј“ као виша школа са једним Одељењем филозофије. На позив да напусти место директора Гимназије у Карловцима и дође у Србију, Јаков Гершић се није одазвао, правдајући се slabим здрављем, али је Д. Исаиловић, после дужег размишљања, фебруара 1839. године прихватио позив. За професоре Лицеја постављени су А. Теодоровић и П. Радовановић. Крагујевачка гимназија је остала и остала до 1842. године, а паралелно са њом почео је да ради и Лицеј. Док су били у Крагујевцу Лицеј и Гимназија су биле у истој згради, али је Лицеј имало свог ректора, а гимназија свог директора. Већ 1839. године Попечитељство просвештенија донело одлуку да се Лицеј као виша школа „одели“ од Гимназије. Оамостањен, Лицеј је био смештен у „две собе некадашњег војног шпитаља“.

Лицеј је у почетку имао два одељења, Филозофско и Правословно, а школовање у њему трајало је две године. Почело се са изучавањем филозофије, опште историје коју је предавао А. Теодоровић, чисте математике, статистике, немачког језика који је предавао П. Радовановић и цртања које је предавао Никола Алковић, а већ с јесени отворен и други разред са додатком физике, практичне геометрије и француског језика, док је статистика остављена за правно одељење „кад се оно завело буде“. Први управник Лицеја био је Димитрије Исаиловић, а први ректор Атанасије Николић. Будући питомци Лицеја су као услов уписа морали имати свршено гимназијско образовање. Попечитељ просвештенија је одредио предмете који се „имају предавати“ и плате

лицејским професорима, а кнез Милош је прописао „науке“ које још треба изучавати. Предложено је, да поред планираних предмета, на Лицеју ради „Школа фехтовања“ (мачевалачка школа!)

Већ 1939. године Министарство просвете наложило је да се отвори и трећа година студија, да директор Антоније Арнот предаје физику и пољску економију, Константин Бранковић филозофију и немачки језик, а Исидор Стојановић „всермерну историју“ и „штатистику“. После пријема у српско грађанство Алекса Околски упућен је у Лицеј да предаје француски језик, а Гаврило Поповић – „науке хришћанске“. Касније, предавач на Лицеју био је Игњат Станимировић. Маја 1840. године Лицеј у Крагујевцу је посетио Кнез Михаило и најбоље питомце новчаном наградио.

На предлог Попечитељства просвештенија кнез Михаило Обреновић је 1840. године одобрио оснивање првог разреда права „у који ће се ученицима друге класе Лицеума нашег, свршившим теченије школско с концем месеца јулија текуће године за једну годину правословне и полицијске науке предавати“. Тако почетком школске 1841. године „буде заведен и први разред права с два професора, Ј. Стеријом Поповићем¹⁷ и Игњатом Станимировићем, који су предавали природно право, политичке науке и статистику. Следеће године Стерији је у настави помагао Јован Рајић, а за професора физике постављен је др Ђорђе Мушицки. Филозофском одељењу је додата грађанска архитектура и, ванредно, пољска економија. Године 1842. Правном одсеку је додата Катедра за политичке науке. Године 1844. заведен је и други разред

¹⁷ Београд: НУ „Светозар Марковић“, 1968, s.1000.

права, који је са новим предметом постао оно што се „основано правном академијом зове“. Студије су сматране окончаним тек када кандидат заврши најпре две године филозофије, а потом двогодишње студије права.

Пред крај прве владавине кнез Милош је донео први наставни план са упутствима за учитеље – „Назначеније учбени предмета који се у школама народним (основним) за прво и друго теченије школско имају предавати“ (1838), односно шта ће се у млађој и старијој нормалној класи предавати, као и прво опште упутство – „Наставленије за учитеље правитељствени (државних) и општествени (општинских) школа у Књажеству Србији“. „Наставленијем“ су учитељима пружена упутства и прецизиране основне дужности, а тражено је солидније образовање учитеља, примерено кажњавање ученика, и прецизирано је радно време и уведен је надзор над радом учитеља. И један и други акт, ма како били корисни, нису могли бити у целости примењени, јер су тражили више но што су тадашњи учитељи могли да пруже.

5-6.

Под Карађорђем „Београд постаје војно, управно, политичко и културно средиште ослобођене Србије“. Формално је 1841. године Београд је постао престоница Кнежевине Србије и центар национално-културне делатности. У њему столовали везири, турски органи власти и четири конзула великих европских сила: Аустрије, Француске, Русије и Велике Британије. Те године у њега је стигао и Лицеј. Попечитељство просвештенија

предложило је намесништву да Лицеј пресели у Београд, поткрепљујући предлог да би ова установа за више образовање у већем граду имала више ученика и боље услове за рад и напредовање. Лицеј је у Београду најпре био у Конаку књегине Љубице, касније у згради данашњег Вуковог и Доситејевог музеја, а од 1863. у Капетан Мишином здању.

У првој школској години, 1838/39, Лицеј је похађало 16, школске 1840/41, када је отворен и други разред филозофије и када је, по одобрењу кнеза Михаила отворено Одељење права, имао је 28 „слушатеља филозофије“ и 10 „слушатеља правословних наука“. Друга година права уведена је школске 1843/44. године, чиме је Лицеј добио карактер више стручне школе у правом смислу речи. Године 1843. имао је 24 а 1858. - 40 ученика. Школске 1846/47. године имао је 60 ученика. Од 1844. године почео је да школује кадрове за трговинске послове („Послено трговачко училиште“) у трогодишњем трајању.

Под притском Милошевих противника, и у намери да среди прилике у Србији, султан је 1838. године прогласио нови – „Турски устав“¹⁸, по коме је кнез Милош морао да дели власт са Совјетом. Милош на деобу није пристао и абдицирао је јуна 1839. године. После абдикације његов на смрт болестан старији син Милан није владао ни месец дана, а уставобранитељи су 1842. године, после Вучићеве буне са власти забацили и млађег Милошевог сима – Михаила Обреновића, и на пресо устолочили Александра Карађорђевића (1806-1885).

¹⁸ Вујовић, Бранко: Београд-културна ризница.- Београд: Издавачка задруга Idea -Војноиздавачки завод, 2003, с.42.

Прва влада Милоша Обреновића темељно је изменила Србију. „Од једне заостале провинције Османског царства, Београдског пашалука, настала је наследна Кнежевина Србија. Јаничари су били уништени, некадашње спахије напустиле су земљу, а њихови земљишни поседи постали су својина српских сељака. Србија је добила право да сама решава своје унутрашње ствари и да ствара неопходне институције. Али је питање моћи остало нерешено. Превелике су биле разлике у интересима између старих и нових водећих слојева, између кнезова и војвода, с једне, и кнеза и његових следбеника у државној служби, с друге стране...“

5-в.

Под уставобранитељима просветно питање, »започето још при крају прве владавине Милоша Обреновића, са кудикамо више плана и упорности настављено је после његовог одласка из Србије, пошто је завладало ново политичко стање.« Судство и школство су биле две главне државне и друштвене области којима је уставобранитељски режим скоро две деценије (до 1858. године) поклањао највећу пажњу, а повезаност судства и школства демонстрирана је управљањем из једног ресора – из Попечитељства правосудија и просвештенија. Своје прво законско уређење добио је Лицеј „Грађанским закоником“, чији је творац Јован Хаџић, и првим законом о школама „Устроенијем јавног училишног наставленија“, оба из 1844. године. До краја те године извршене су најобимније промене у Лицеју; заведена још једна „класа“, односно употпуњена су оба његова одељења, и Филозофско и Правно. Уведен

је латински језик који се није изучавао у гимназијама, а избачен немачки, дотле редовно предаван у основним школама. Истим „Устроенијем“ Београдска гимназија (данас Прва београдска гимназија) било је одређено да, поред образовања којим је обезбеђивана проходност за Лицеј, у недостатку адекватних школа, ванредним учењем стручних предмета, спрема будуће учитеље и официре.

Бурне 1848. године професори Гимназије су били Илија Захаријевић, Лука Павловић, Милан Мијатовић, Владислав Поповић, Сава Гаиновић, Ђорђе Ђирић, Аћим Мирковић и тројица катихета – Сава Јовшић, Евгениј Симоновић и Живота Марковић. Са повратком у Београд стипендиста Косте Цукића, Ђорђа Ценића и Димитрија Матића и њиховим намештењем за професоре, отпочела је борба за реформу Лицеја.

Лицеј је почео да се мења и напредује стварањем сопственог научног кадра и елементарним научним истраживањима. Године 1850. добио је библиотеку, физички, минералозшки, зоолошки, ботанички и технолошки кабинет, хемијску лабораторију и „збирку справа и модела за примењену математику“, пише Душан Пауновић. Повећале су се и обавезе ученика; уз повећан број предмета, за прелазак и старији разред морали су да заслуже оцне веће од тројке (оцена из владања била је „добро“ или „непристојно“), и да у сваком полугођу израде писмени рад из једног предмета који слушају. Тада је било и много више уџбеника који су досезали до степена озбиљних научних радова, те професори нису више морали да диктирају предавања. Већ од 1853. године Лицеј је имао три одељења: „Правословно“,

„Јестаствено-техничко“ и „Обште“. Лицеј је постао велико училиште из кога су настали први факултети: Правни, Природњачко-технички и Филозофски.

Школске 1857/58. године Лицеј је пао на свега 40 полазника. Пошто ђака није било довољно, Милош је издао наредбу да сви богатији Срби упишу синове и сам уписавши своја два сина. Последње године (1862/64) под старим називом Лицеј су уписала 93 ђака. Ни успех ученика није био задовољавајући. Од оснивања 1838. до 1858. године, дакле у две деценије рада, Лицеј је уписао 909 ученика, али га је тек трећина завршила! До краја постојања Лицеја, за 25 година, укупно је било 1.205 ученика, а дипломирало је тек 238!

Лицеј је био врхунац настојања да Србија добије установу у којој ће се стицати највише образовање. Замисао је била, као и три деценије раније, да Школа „што веће число отачевствене јуности воспитава и предготовљава за све струке земаљски чиновника“, а узор му је била - Мађарска краљевска академија. У првом члану његовог „Штатута“ стајало је да је то „научно заведеније за вишу и стручну израженост“. У Лицеј је одмах стигла и библиотека из „Књажеско-србске књигопечатње“ – из штампарије.

Узиман до сада као основица Београдског универзитета, „Књажеско-србски лицеј“, је основан готово у исто време кад и Отонов универзитет у Атини, најстарија грчка високошколска установа, 22 године пре првог румунског универзитета (1860) у Јашију, и 25 година пре првог отоманског универзитета - Дарулфуна у Истанбулу (1863) и 50 година од прве високошколске установе у Бугарској - Вишег педагошког курса у Софији (1888).

5-г.

На предлог Попечитељства просвештенија донета је одлука „да се кромје сушествујушче гимназије у Крагујевцу, још једна у Београду оснује“. Годину дана по оснивању Лицеја основана је 1839. Гимназија београдска. Убрзо после „Указа“, она је добила два професора: Василија Берара и ђакона Михајла Поповића. Одмах су отворена два разреда, а потом је Гимназија сваке године добијала још по један да би школске 1842/1843. године имала свих пет разреда. После укидања Крагујевачке гимназије, Гимназија београдска добила је и пети разред – „Другу класу човечности“, и тако је стекла „значај и улогу централне гимназије у земљи“, закључује Р.Грујић. Пет разреда имала је све до 1846. године, до „Устроенија јавног училишног наставленија“, а потом је продужена у шесторазредну.

У овој Гимназији изучавани су следећи предмети: Физика, Земљопис, Природно право, Историја, Психологија, Логика, Етика и Алгебра, а затим група предмета из књижевности историје: Поетика, Реторика, Римска археологија, „Стародревности грчке“ и друге науке, набраја В.Стојанчевић у прилогу за Историју српског народа. Школске 1842/1843. године она је имала 200 ученика. Ученици су оцењивани оценама: „похвалан“, „предобар“, „добар“, „средњи“, „слаб“, „рђав“ и „худ“. Неки од ученика који су први завршили ову школу, као Д.Црнобрњац, С.Л.Поповић, Ф.Христић, Ј.Маринковић, били су истакнуте личности друштвеног живота Србије, а најпознатији њен ђак био је књижевник Љубомир П.Ненадовић, касније њен професор, дугогодишњи попечитељ просвете. Новоотворена Гимназија је била најпре у

неприкладној кући Николе Селаковића, у данашњој Југ Богдановој улици, а касније, заједно са Лицејом, радила је у Конаку кнегиње Љубице.

5-д.

Број Вождових школа (46) дуго није достигнут. Ослањајући се на податке из Давидовићевог Забавника за 1833. годину, Радош Љушић наводи да је 1832. године у Србији било 38 основних школа. Већ 1834. у 48 насеља постојале су 34 општинске основне школе и 29 приватних у којима је радило 54 учитеља. Директор свих школа, П. Радовановић, известио је надлежно Попечитељство да су крајем школске 1835/36. године постојале 62 школе (18 државних, 23 општинске и 21 приватна) са 72 учитеља и 2.511 ђака. Године 1839, при крају Књажеве прве владавине, број основних школа нарастао је на 84, а број ученика на 2.916.

Учитељи су били посебан проблем српског образовања. Није их било довољно, нити је њихово образовање било довољно! „Први учитељи тих школа су или свештеници без парохија, или ислужени подофицири, или црквени певци, чије је све знање у читању часловца и псалтира и у певању црквених мелодија“, бележи Ј. Скерлић.¹⁹ Према В. Тешићу, 1835. године било је 20 државних учитеља из Јужне Угарске, два из других места ван Србије, и само шест из Србије, а већ следеће године тај број се повећао на 69 из Тесарије и 23 из Србије.

Почетак друге фазе стварања српске нације донело је Гарашиново „Начертаније“, 1844. године. Илија Гарашанин (1812-1874),

¹⁹ На основу њега и „Грађанског законика“ створени су услови за настанак независног српског чиновништва.

тадашњи министар унутрашњих дела начинио је „Начертаније“ и идеје у њему изложио кнезу Александру Карађођевићу. По њему је Србија, требало да уједини Јужне Словене и да преузме улогу одбрамбеног бастиона против Аустрије и Русије на Балкану. Гарашанин је веровао у распад Османског царства и у снагу мале Србије да оствари планирано уједињење, васпостављајући Душаново царство! То је била „ментална мапа“ будуће Србије, тумачи Х. Зундхаусен.

Владавина уставобранитеља и кнеза Александра носи одредницу доба државне и културно-просветне обнове. Са њима је европеизација Србије убрзаније кренула: уређење државе, преуређење правног система, слобода трговине, настанак првих видова индустријализације, утемељење новог школства, оснивање културних и научних институција, као и дефинисање нације. Али, нити је поменути хатихериф из 1838. године био демократски конципиран, нити су уставобранитељи били демократе. Немири и фракције међу њима довели су до сазивања Народне – Светоандрејске скупштине (1858), на којој је, захваљујући савезу младих либерала и присталица Обреновића, смењен кнез Александар и на престо враћен стари кнез Милош.

Па и тако, пре повратка Књаза, Србија је имала 357 школа које су основали или очували уставобранитељи и кнез Александар. Школске 1857/58. године у 17 округа у Србији је било 298 основних школа, са 345 учитеља и 10.518 ђака. Од тог броја је 17 школа било женских, у њима је наставу за 764 ученица изводила 21 учитељица. Полугимназије (Шабац, Неготин, Крагујевац) је 1858. године похађало 507

ученика, а Гимназију београдску – чак 458! Тај осетни културни напредак „задивио је Милоша када је 1858. године поново ушао у Београд“, писао је Феликс Каниц.²⁰ Упркос неоспорном успеху, пала је влада уставобранитеља и начињена династичка смена.

За дизање просвете на скоро највиши ниво заслуге имају бројни српски грађани у успону, који су студирали као државни стипендисти на страним универзитетима и доносили у Србију стечена знања и навике. Они су уносили и убрзавали промене у српском друштву, оснивали институције просвете и културе, или били добротвори. Милош Обреновић је упућивао групе државних питомаца на школовање у иностранство, али су га и у томе надмашили уставобранитељи. Поред државних стипендиста, у време уставобранитеља, постепено се повећавао и број студената који су се о сопственом трошку школовали у иностранству. Само на Берлинском универзитету између 1842. и 1914. уписало се више од две стотине српских студената, који су после завршеног школовања заузимали важне функције у српском друштву. Од самог почетка њихове владавине финасирано је више образовање српских питомаца у иностранству, најчешће у Паризу, најученијем центру у Европи. После две деценије било је око 200 „Паризлија“, а преко њих је ушао и француски утицај као такмац хабзбуршком. До Првог светског рата трошку државе школовало се преко 1.300 српских студената, стичући знања и прихватајући идеје цивилизованог Запада. Иако се, вероватно из зависти, говорило

²⁰ Зундхаусен, Холм: Исто, с. 85.

да су они који су стигли из Крагујевачке Гимназије били „ниске културе и примитивног менталитета“²¹, ти интелектуалци, школовани на страни, били су у земљи веома уважени. „Заједно са оним интелектуалцима који су завршили београдски Лицеј и војвођанским интелектуалцима, они су формирали нашу прву масовнију класу интелектуалаца и на образовање њеног друштвеног и идејно-политичког лика доста утицали“, истиче Ј. Милићевић. Од средине 19. века конкурисали не само интелектуалцима из Монархије, него су пружали образовање Црногорцима и словенским студентима из Османског царства. И нешто касније, да не би „у какво жалосно стање запала настава“, скоро сваке године Академијски савет Велике школе бирао је по неколико најбољих студената и упућивао их на стране универзитете како би савладали научне гране које би је дигле на ранг универзитета. Године 1884. тражено је да се у иностранству образује чак 31 наставник за различите научне области које су потребне даљем развоју појединих факултета.

И са подвигом Уставобранитеља, Србија је поброју школа и учитеља и надаље била међу последњим европским земљама. Атанасије Николић је још 1849. године, на састанку Друштва српске словесности, незадовољан нападао: „Ништа није предузето за народно образовање и васпитање; да у народу треба пробудити дух устава и закона, упутити га родољубљу и познавању човечности и грађанске слободе, познавању грађанских права и уредног и моралног живота, познавању свог позива и свакидашњег

²¹ Грујић, Владимир: „Настеленија прва књига у облику уџбеника за педагогију штампана у Београду.“ У: Годишњак Музеја града Београда, V/1958, с. 95.

занимања, одучити га од нерада и лености, порочности и штетних страсти, упутити га к унапређењу општеномског благостања, научити га како ће своју децу неговати и васпитавати, како ће удобне куће за себе и зграде за стоку подизати, како ће уживати у благодетима живота и плодовима свога рада, упознати га са чистотом душе, срца и тела и усадити му чежњу да за овим чезне, пробудити у њему осећања да сам у свом дому производи нужне потребе и не даје новац на сувишне ствари“; преноси Гласник²² тог Друштва.

6. Велика школа (Академија) - трећи пут!

6-а.
Европски либерализам као идеологија грађанског staleжа друге половине 19. века значио је за друштвеноекономске и просветнокултурне промене само нешто мало мање но просветитељство друге половине 18. века. Темељна оријентација либералне интелигенције била је стварање нових духовних вредности у области филозофије, вере и културе. И ова идеологија је у средиште ставила човека морално ослобођеног од ауторитета цркве, политички од владаског апсолутизма, друштвено од неједнакости, економски од разних еснафских и других ограничења. Либерали су тражили увођење парламентаризма, приватног власништва, слободну конкуренцију у привређивању и нагли успон природних наука, развој технике и саобраћаја.

Шездесете године карактерише убрзан

²² Николић, Дејан: *Сви владари Србије*. - Деспотовац: Народна библиотека „Ресавска школа“, 2001, с.197.

и истрајан рад на законском регулисању рада школа, на њиховом преуређењу и модернизовању наставних програма. Иако ни Милош ни Михаило нису учинили систем демократским, читав школски систем подвргнут је темељној критичкој анализи, како би се прилагодио потребама земље, а донето је и више законских аката у вези са образовањем. За друге краткотрајне владавине Милоша, „обнародовано је неколико законских прописа из области школства којим је регулисан даљи развој школског система у Србији, у целини прикладнији друштвеним потребама и непосредније окренут токовима развоја наука“, пише В.Тешић.²³ Године 1859. Милош је ресор просвете одвојио од ресора правосуђа. Укинута су псалтир и часловац као школске књиге, а нови уџбеници штампани су новим, Вуковим правописом. Ово раздобље, по радикалним реформама може се поредити са готово један век старијим терезијанском реформама и просвећеним јозефинизмом, реализованим на основу „Опште школске уредбе“ Игнаца Фелбигера у Хабзбуршкој монархији. Тек од 60-тих година превагнуо је у школама број просветних радника из Србије: од 470 учитеља и учитељица, из Аустрије је било 141, а из Србије 162 учитеља који су завршили београдску Богословију, гимназије, Велику школу или неку стручну школу. Учители су били подељени у десет кас, а сходно класи, њихова плата се кретала од 100 до 300 талира.

6-б.

Године 1841, у првом периоду краткотрајне владавине, кнез Михаило Обреновић је

²³ Ђорђевић, Тихомир Р: *Србија пре сто година*. - Београд, 1946, с.98.

одбио предлог попечитеља просвећенија Стефана Радичевића да Лицеј прерасте у академију или велику школу са четворогдишњим студијама, сматрајући да не треба „слело за маџарским заведенијама да идемо“, него да пратимо европске, и да Лицеј „садање име своје дотле задржи док се оно боље цели својој и имену сходније не устроји и подигне“, па кад достигне тај степен, „онда ће му се и име друго дати моћи“, налазимо у Зборнику докумената. „Књажеско-србски лицеј“ је у свом четвртвековном трајању преживео абдикацију кнеза Милоша и његовог сина Михаила, владавину кнеза Александра Карађорђевића и уставобранитеља, и повратак на престо старог кнеза. Светоанрејска скупштина (1858) збацила је са власти кнеза Александра, ослободила се уставобранитељског режима, и поново „извикала“ за владара кнеза Милоша Обреновића, вративши на владарски трон његову династију, и тако створила могућност преокрета у унутрашњој и спољној политици Србије. Милош је умро 1860. године а на упражњени престо по други пут је, после скоро две деценије избигава из земље, сео његов 37-годишњи његов син Михаило.

Крајњи домет школских реформи просвећеног кнеза Михаила Обреновића (1823-1868) био је реорганизација високог школства. У настојању да изгради модерну српску државу, кнез Михаило је са много амбиција приступио решавању културно-просветних питања; реформисао је образовање и установе и, подстакнут књегињом Јулијом, радио је на цивилизовању Срба. У егзиду, у Бечу, Михаило је са оцем одржавао контакте са српском интелигенцијом, школованом и

васпитаваном не само у Пешти и Бечу него и у Немачкој и Паризу. Они су са напреднијим трговцима и млађим чиновничтвом почео да дају „тон новом Београду, а постепено и целој Србији“.²⁴ Незадовољан достигнућим нивоом наставе на Лицеју, кнез Михаило је 1863. одобрио „Закон о устројству велике школе (Академије)“, којим је у Србији по трећи пут настала - Велика школа, стоји у сепарату о Развитаку Велике школе. У закону је стајало да је „Велика школа научно заведеније за вишу и стручну израженост“, са три факултета: Филозофски, Технички и Правни, и са амбицијама да Школа прерасте у универзитет.

Већина тадашњих професора предлагала је да се ова установа назове универзитет, чему се успротивио Ђура Даничић. Један од професора је, с обзиром на зграду у којој је био смештен, предлагао да се нова установа назове „Мајор-Мишин универзитет“. Велики добротвор Илија Милосављевић Коларац (1800-1878), саветник кнеза Михаила, сав свој иметак од 727.000 златних динара је завештао као задужбину за оснивање универзитета. Томе се успротивио Ђура Даничић. Чин проглашења Београдског универзитета имао је да обави на Западу школовани српски краљ - Петар I Карађорђевић, 1905. године.

Наука се до оређеног степена одвијала на Лицеју и у Друштву србске словесности, а од 1863. године на Великој школи. Законом је дефинисана целокупна унутрашња организација Велике школе (Академски савет, ректор, професори, студенти) али је, истовремено, укинута њена аутономија; одмах је стављена под

²⁴ Зундхаусен, Холм: Исто, с.131-132.

старање Министарства просвете, а њом је управљао ректор са Академским саветом. Ректора и професоре постављао је лично кнез Михаило, а прописе је доносило Министарство просвете. У условима надређености и контроле професори, па и самог ректора, на жалост, нису много одмакли од статуса обичних државних чиновника. Видљиво је то и из „Школског закона за ученике Велике школе“ по упутствима о владању, успеху и казнама за академце. Предустрожности ради, апсолутистички режим кнеза Михаила донео је „Наставленије за надзиратеље ученика“ (1864), а по његовом повлачењу, „Правила за ученике гимназија и реалки“ (1871), којима је контролисано владање и спречавано политичко деловање омладине. Очекивања да ће се остварити демократизација образовања и школства, која је Вук Караџић повезао са нормирањем језика, показала су се као илузија. Уместо тога, драматично се продубљивао јаз између варошког и сеоског становништва, јер је упркос законској обавези школовања, на размеђи векова 83% становништва било је неписмено. Тај проценат имале су још само Португалија и Румунија, констатује на основу преузетих података Х.Зундхаусен.²⁵ Школа се одмах уселила у приватну палату капетана Мише Анастасијевића (1803-1885), „дунавског капетана“, најбогатијег човека у Србији тога времена и великог добротвора српске просвете и културе. Беседу на 25-петогодишњицу Лицеја изговорио је Коста Бранковић, ректор треће Велике школе, поздравивши кнеза Михаила и захваливши се капетану Миши, човеку „који је с толиким досад у Србству нечувеним материјалним пожртвовањем

25 Милићевић, Јован: *Друштвене појаве у Србији XIX века*. - Београд: СКЗ, 2002, с.34.

свом отачаству подигао велики родољуб и врли Србин“. На поклоњеном велелепном здању захвалила се и лицејска омладина: „Бројимо се за најсрећнији нараштај српске омладине, што на нас пада ред да ти смерно дођемо па да се ћутећи пред тобом поклонимо и да ту помислимо на величину дела твога“, открива Д. Пауновић. Велика школа је имала обележја универзитета зато што су се на факултетима развијале катедре, одвајали посебни одсеци, уводили нови предмети и стасавали велики професори. У акту о њеном прерастању наглашено је да је она „заведеније за вишу и стручну израженост“. Школа није више образовала само преко потребне чиновнике већ је, сагласно европским мерилима, увела науку као основ свог постојања и као саставни део процеса образовања, чему су допринели и нови, ученији професори посебних научних профила.

6-в.

Од 1867. године, после исељења турских гарнизона из Србије, историја Београда креће се у два правца: Београд није само центар „српске Србије“, он је убрзо у себе упио све културне и духовне вредности из других делова Европе. На жалост, на само неколико корака од њега, почињала друга Србија, око које су духови били подељени на „западњаке“ и „популисте“. За „западњаке“ је та Србија била „оријентални Балкан“, просторно близу као што је ментално била удаљена од Београда, а за „популисте“ је изван Београда почињала „права и изворна Србија“, на жалост још у „рајама“ Оријента.

После убиства кнеза Михаила Обреновића 1868. године, српски престо преузело је намесништво и непунолетни кнез, касније

краљ Милан Обреновић. Под њима Велика школа је између 1871. и 1873. године уводила низ новина; добила је боље услове за рад и стекла одређену аутономију. Први пут су утврђени услови за избор наставника, оформљен је Академски суд, заведена је студентска обавеза колоквирања, уведено је звање асистената, а први пут је Академски савет бирао ректора из круга редовних професора. Утврђено је време извођења наставе, испита и дужина студирања. Најважнија измена учињена је приликом групације факултетских предмета, што је била солидна припрема за струке за које се студенти припремају.

Паралелно са развојем школства, расла је свест о погубном апсолутизму последњих Обреновића, страначким трвњима, експлоатацији маса и пауперизацији сељака. Као реакција на такво стање ницале су у Београду и још неким градовима Србије бројне ђачке дружине и сталешке асоцијације и организовани први протестни скупови. Због тога је рад удружења забрањиван, а њихова гласила гашена. С друге стране, Просветни гласник, орган Министарства просвете и црквених дела, који је 1880. године почео да излази, доносио је вести и стручне прилоге, од користи учитељима и професорима средњих и других школа. На истој страни било је и Учитељско удружење, основано 1881. године с циљем да унапређује струно образовање наставника и да штити сталешке интересе. Удружење је у исту сврху, годину дана по оснивању, покренуло и сталешко гласило Учитељ.

6-г.

После устанака у Херцеговини (1875) и неуспелог рата Србије и Црне Горе

против Турака (1876), склопљен је мир у Сан Стефану (1878), а Берлински конгрес (1878) одредио је територијални распоред балканских држава. Одредбе Конгреса и аустрофилска оријентација владара довеле су Србију у велику економску и политичку зависност од Аустроугарске, али је држава проглашена Краљевином а Милан Обреновић – краљем! Уследио је српски привредни раст захваљујући све бољим трговинским везама, а напретку у саобраћају допринела је изградња железнице (1884) и прокопавање Ђердапа. Стање у Србији између Берлинског конгреса и Првог светског рата сажето је изнео Стеван К.Павловић у књизи Србија, историја иза имена. Напретка је било и у расту броја становника: уочи рата са Турском Србија је имала 1.350.000 становника, а на крају века скоро два пута више – 2.141.867. Независна Србија је своју територију повећала за 11.000 кв. километара и имала 48.600 кв. километара, али је број Срба у расејању остао већи! Више од 10.000 становника имали су само Београд и Ниш, од којих је престоница на крају девете деценије имала чак 54.200, а две деценије касније, 1910. године, скоро два пута више – 90.000 становника. После Конгреса чак 87% становника били су земљораници, а градско становништво чинили су трговци, занатлије, чиновници, официри, свештенство и просветни радници.

„Јаз између образоване мањине и неписмене масе (80%, укључујући и 87% градских жена) био је типичан за друштво у развоју. Иако је основно образовање постало обавезно 1883. године, није било довољно ни школа ни учитеља, а ни родитељи нису били нарочито заинтересовани за школовање

своје деце. Средње образовање било је доступно у градовима. Године 1885-1886. био је регистрован 5.621 ученик средње школе. Оно што се звало интелигенцијом, чинили су свршени студенти Велике школе и страних универзитета (струдирало се и у Немачкој, Аустроуграској, Француској, Русији и Швајцарској). Држава је 1879. потрошила 119.000 динара само за стипендије за иностранство – више него за Народну скупштину.“

Напоредо са општим друштвено-привредним развојем Србије у последњим двама деценијама 19. века непрестано се учвршћивао, дограђивао и развијао систем школа, особен не само по увећању броја и врста школа, него и по значајним променама у погледу организације и педагошког рада, истиче В.Тешћ у прилогу „Школе и настава“, писаном за Истроију српског народа. Просветне власти су настојале да се целокупно устројство школа прилагоди културним и привредним потребама земље и, паралелно, да се у свим врстама и ступњевима школа педагошки наглашеније и идеолошки неутралније прагматички друштвене промене и политичка догађања.

Појачано је интересовање за школовање изнудило је измене „Закона о устројству Велике школе“ (1880). Њиме је Филозофски факултет, подизањем на четворогодишње студије, изједначен са другим факултетима, а на свим факултетима извршена је целосходнија расподела предмета и уведено је војно вежбање. На овом Факултету одређени су и заједнички и посебни предмети за Историјско-филолошки и Природно-математички одсек са циљем да се радикалним променама Велика школа дигне у ранг универзитета. Број дисциплина

које су на њему изучаване повећан је са 17 на 25, на Техничком факултету са седам на петнаест, а на Правном факултету са осамнаест на 21 дисциплину. Француски и латински нису више били обавезни. Студије на свим факултетима ограничене су на четворогодишње трајање.

Нове законске измене, радикалније од претходних, изнуђене су октобра 1896. године с циљем да се дигне ниво стручног и научног рада и да се студенти растере сувишних дисциплина. Наглашена је аутономија Школе и њених факултета кроз рад њихових савета и вршење избора професора као и старешина факултета, што је водило ка прерастању Велике школе у универзитет. Поред унапређене наставе и достигнуте високе стручности студената, наука је све пространије заузимала место на Великој школи.

Године 1897. донета је „Општа уредба Велике школе“. Према њој Филозофски факултет је имао стаус наставне и научне установе, а број одсека повећан је на четири: Историјско-филолошки одсек подељен је на Лингвистичко-литерани и Историјско-географски, а Природно-математички на Математичко-физички и Јестествено-хемијски одсек. Правни факултет је „Уредбом“ добио двоструки задатак: да припрема стручње у области права и да развија правну науку. Нешто шири програм имао је Технички факултет који је имао Грађевинско-инжењерски, Архитектонски и Машинско-технички одсек. Његова нова обавеза била је оспособљавање стручних техничара за све гране технике, а студенте за грађевинске инжењере.

Већим давањем поправљено је материјално стање Велике школе и боље су били опремљени њени, кабинети, лабораторије

и библиотеке. Број наставника се повећао као претпоставка за студиозније припремање студената за стручни и научни рад. Бољој настави допринели су и бољи уџбеници, на чијим исписивањима су ангажовани квалитетни стручњаци, попут Д.Матића, М.Кујунџића и А.Васиљевића за област филозофије, логике и педагогије, С.Бошковића, П.Срећковића и С.Новаковића за област историје и историје књижевности. Е.Јосимовића, Д.Нешића, С.Лозанића, Ј.Панчића, К.Чукића и Ч.Мијатовића за области геометрије и архитектуре, математике, хемије, биологије, економије и финансија. Михаило Валтровић и архитекта Драгутин Милутиновић откривали су благо црквених фресака, Јосиф Панчић је студиозно проучавао природу, а Стојан Новаковић стару српску књижевност.

Велика школа је имала значајну редултацију не само у Кнежевини/Краљевини Србији, већ и у европским размерама. Њени истакнути наставници школовали су се у Европи и касније, одржавали тесне везе и сарадњу са центрима у којима су се школовали и истакнутим својим професорима. Њиховим уделом у образовању и науци Србија је постала пуноправни члан тадашње европске академске заједнице.

6-д.

На прелазу векова образовано српско грађанство се у начину живота, у погледу обављања професије и у коришћењу слободног времена приближило грађанству у Бечу или Берлину. „Ми у новом Београду крајем 19. и почетком 20. века, поред некадашњих хабзбуршких официра,

трговаца и занатлија из аустроуграских провинција, затичемо цео низ културних посленика, који су се из Црне Горе, Далмације, Босне, Херцеговине, Хрватске и Мађарске доселили тек у последњим деценијама или су били позвани да дођу у Београд – да не говоримо о многобројним људима који се нису родили у Београду него у унутрашњости земље“, пише Г. Геземан. Они су као државни чиновници, људи слободне професије или предузимачи давали тон друштвеном животу вароши. „Многи од тих грађана у успону студирали су као државни стипендисти на страним универзитетима и доносили су у Србију тамо стечена знања и форме опхођења. Они су оснивали удружења за унапређење културе и науке, залагали се за градњу позоришта, библиотека и музеја.“

Пред сам крај 19. века (1895) Србија је имала 2,312.109 становника, највише сеоског – 1.993.109 и свега 319.375 градског. Школске 1899/1900. године, укупно је било 1.101 основних школа, од чега 936 мушких и 165 женских. Тада је у школама радило 1.940 учитеља, а од тога броја скоро половина, 916 учитељица. Укупан број ученика био је 102.408, од тога броја приближно петину - 19.999 - чиниле су ученице. Око 1900. године у Србији је било 11.750 интелектуалца, уколико се под тим појмом подразумевало образовано грађанство, а уколико се тај појам сузи на људе који су својим делом имали утицаја на јавност, онда их је било свега 232, пише М.Немајић у студији Један век српске стваралашке интелигенције 1820-1920.²⁶ Број слушалаца на Великој школи се између 1881. и 1900. повећао са 157 на 415 студената, а наставу је изводило

58 наставника. У летњем семестру 1904. године на три факултета било је 407 студената (Правни – 259, Филозофски – 95 и Технички – 63). Међу студентима је било и 14 девојака.

7. Коначно: Београдски универзитет

7-а.

Крајем 19. века у неколико наврата је покретано питање прерастања Велике школе у универзитет, али су умни људи тога времена, европског знања и искуства и примерене одговорности према земљи и народу, знали да само организационо устројство није довољно да Велика школа постане универзитет. Године 1892. министар просвете Стојан Бошковић је унео у програм Либералне стране „Пројекат закона о универзитету“ на основу којег је следеће године израђен „Нацрт закона“. Шест година потом (1898) седамнаест посланика поднело је захтев Народној скупштини да се Велика школа реорганизује у универзитет.

После абдикације краља Милана у корист његовог 13-годишњег сина Александра Обреновића (1876-1903), угаситељ лозе је низом државних удара настојао да заведе лични режим. Својим „неприличним браком“ и погрешним политичким одлукама, које су водиле до ивице грађанског рата, нанео велику штету већ дискредитованој Србији. У крвавом Мајском догађају 1903. године зверски су убијени краљ Александар и Драга Машин зверски убијени.

Убрзо Српско народно заступништво, састављено од Скупштине и Сената изабрло је 15. јуна 1903. године 60-годишњег Петра I Карађођевића (1844-1921) за новог српског

краља и поново активирало демократски конципиран Устав из 1888. године. Убиство краља и династичка промена, оштар заокрет у спољној политици Србије, процват градских удружења, слобода штампе и оснивање Београдског универзитета названи су „златним добом“ парламентарне демократије у Србији. После ових догађаја убрзаване су припреме за дизање Велике школе у ранг универзитета.

7-б.

Коначно, 12. марта 1905. године по новом календару, донет је »Закон о универзитету«, а његово свечано отварање било је 15. октобра исте године. Основан је тек када се окупио оптимални број научника, када су бар скромно опремљене лабораторије и библиотеке и када су неопходне науке уврштене у наставне планове. Краљ Петар је потписао је „Указ“ о проглашењу „Закон о Универзитету“, којим је обезбеђена његова аутономија и дате гаранције да су „наставници слободни у излагању своје науке“. Закон је остао на снази све до Другог светског рата.

Уведен је и *paterfamilias* за сва звања, па је тако Филозофски факултет могао да има највише 10, Технички највише 6, а Правни највише 4 редовна професора. У складу са високим захтевима универзитетског образовања постављени су први редовни професори од оних који су имали завидну научну каријеру и признања вредна у европским размерама: Ј.Жујовић, Д.Павловић, Ј.Цвијић, М.Петровић Алас, Љ.Јовановић, А.Стевановић, М.Радовановић, а Сима Лозанић, професор Велике школе постао је први ректор Београдског универзитета. Већ 1905. године, Београдски универзитет је имао је

788, а 1814. око 1.500 студената. И даље су постојала три факултета, а планирано је и отварање и богословског и медицинског факултета.

Отварању Београдског универзитета присуствовале су бројне значајне политичке личности, научници и уметници из земље и околине. Стигли су и бројни поздравни телеграми из многих српских, балканских и европских центара: из Атине, Дубровника, Загреба, Љубљане, Москве, Беча, Париза, Прага, Цариграда, Берлина, Будимпеште, Варшаве, Дрездена, Кијева и других. Друштво хрватских књижевника у својој телеграм – честитци истакло је: „Млади замјеник Велике школе, која је у тмурно доба ширила знање и љубав, српски Универзитет, нека буде храбрим барјактаром просвете и све јачим ширитељем братскога упознавања!“

И генерација професора с почетка 20. века, међу њима Б.Поповић, С.Јовановић, Б.Петронијевић, С.Станојевић изједначавала је стандарде у истави и науци на Великој школи/Универзитету са европским. Професорска места добили су И.Ђаја, В.Чајкановић, Т.Ђорђевић, П.Поповић и Ј.Скерлић, а касније и М.Миланковић и В.Ђоровић.

Срби су од средине 15. века живели на просторима три државе – Османског царства, Хабсбуршке монархије и Млетачке републике - и имали различите судбине. У књизи Један век српске стваралачке интелигенције 1820-1920 М.Немањић је констатовао да је српска култура у целом 19. веку, све до уједињења 1918. године, текла у „два паралелна културна тока, који ће се прожимати, али и имати своје специфичности – један у Војводини који ће бити и извориште прве српске

интелигенције на почетку 19. века, други у Кнежевини Србији, у којој све почиње испочетка“²⁷ Огуда, из Угарске, култура је заједно са просвећеним људима и заклетим родољубима, стизала у Србију.

7-в.

„Уопште, развојини пут средњег и високог образовања у Србији, започео је отварањем Велике школе Ивана Југовића у Првом српском устанку, настављен истоименом школом Димитрија Исаиловића од 1830-1833, Гимназијом 1835. и Лицејом 1838, да би се завршио Великом школом 1863, која је 1905. дигнута на степен универзитета“, закључује М.Р.Гордић.²⁷ Београдским универзитетом заокружен је један век српске историје у коме је држава настајала. Његовим отварањем окончан је процес изградње националних институција, својствених модерним друштвима. Тиме се и Србија укључила у круг држава спремних за праћење изазова модерног времена, заснованог на знању и креацији. Универзитет је представљао најзначајнију академску институцију Краљевине Југославије, средиште научног, образовног и културног живота. Период до избијања Првог светског рата и међуратно раздобље представљају »златно доба« Универзитета. Историја Београдског универзитета, с којом је почела и историја универзитетског образовања у Србији, јер су из њега настали и други српски универзитети, има своју научну и друштвену прошлост. Научна се огледа у његовом сталном расту, у низу знаменитих стваралаца, у бројним институцијама и светски мерљивим доприносима његових посленика и

²⁷ Зундхаусен, Холм: Исто, с.82.

студената. Друштвена се огледала у два stoleћа дугој јавној, културној и политичкој узлози ове заједнице чије постојање је темељ сваког развоја. Београдски универзитет је од оснивања био стециште оних који су тежили да слободно мисле и настојао да очува и прошири слободе зајамчене законом о његовом оснивању. О заслужним личностима за његово оснивање, о расту, гранањима мреже факултета, успесима и садањим достигнућима податке је донела монографија Универзитета у Београду 1838-2005,²⁸ објављена поводом његовог јубилеја – 200-годишњице.

8. Уместо закључка

Ово је скица о заснивању Београдског универзитета. У вези са задатом темом било је више недоумица од којих сам покушао да отклоним четири кључне: да Велику школу није основао Доситеј, како се дуго веровало, већ Иван Југовић, и да Велика школа није започела рад у згради садашњег Вуковог и Доситејевог музеја, већ у турској кући која и сад стоји наспрам Музеја; да Милош Обреновић, иако аналфабета, није био противник просвете и културе, већ да је овакве установе интензивно отварао чим су се у Србији створили какви – такви услови, и да се Београдски универзитет развио на темељу програма Велике школе Вождовог времена а не Лицеја, те да је Београдски универзитет три деценије старији него што се до сада заванично узимало и славило. И да хронолошки изложим његов пут.

28 Тешић, Владета: Школе и настава. У: *Историја српског народа*. Шеста књига, други том. Од Берлинског конгреса до уједињења 1878-1918. - Београд, СКЗ, 1983, с. 506-549.

У Београдски универзитет узидани су доприноси црквених и лаичких школа, три Велике школе, полугимназије и гимназије, средње и више женске школе, мушке и женске учитељске школе. И бројне личности, наше и стране. За оснивање школа и уздизање образовања, за стваралачки и научни рад, посредно или непосредно, заслужно је неколико српских владара из обе динстије и њихове супруге, затим Правитељствујушчи совјет, Попечитељство просвештенија и његови попечитељи, образовани „Прекошавци“, државни стипендисти, школовани у европским центрима, и овдашњи просветни радници, научници, уметници, културни посленици, бројни донатори и добротвори. Они су доносили уредбе и законе, предлагали отварање школа, састављали програме, писали уџбенике, изводили наставу и осавремењивали је, отварали културне установе, формирали удружења и оснивали гласила, поклањали зграде и новчано подржавали добре замисли. Свој допринос развоју школства и ширењу и дизању образовању дале су штампарије и књижарска мрежа, библиотеке и читалишта.

Успех је утолико већи зато су Срби дуго били у ропству у двома опречним културама, зато што у патријархалном и пауперизованом народу често није било разумевања и жеље да се деца школују, а ратови, династичке смене и страначке распре нису били у везу са школством, и на његовој страни. Ни база, квантитативна и квалитативна, за универзитетско озовање, и ученичка и наставничка, дуго није била задовољавајућа. А било је и низ других сметњи.

Проф. др Васо Милинчевић
Професор Универзитета у Београду,
Филолошки факултет, у пензији

ВЕЛИКАНИ УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ

Двовековна историја Универзитета у Београду готово да се симетрично дели на два периода. Први, пионирски период Велике школе од 1808. до 1905. године; други период савременог универзитета од 1905. до наших дана. Прерастање Велике школе у модерни универзитет није никако био механички чин. Већ од средине 19. века јављају се иницијативе за оснивање Универзитета у Београду, а пред крај века били сусазрели и услови за тај квалитативни преображај: и по просветним и научним, и по национално-политичким потребама. Упоредо са тежњом Србије за економском и политичком независношћу ишла је и тежња за културном независношћу. Предлози за оснивање универзитета долазили су из саме Велике школе, затим од појединих политичких партија и влада, као и из Народне скупштине. Ти предлози и програми нису били у међусобном сагласју из концепцијских и из партијских разлога. Заправо, прави разлог спречавања прерастања Велике школе у универзитет проузроковале су несрећене политичке и економске прилике у оновременој Србији. Испоставило се да док се у Србији није решило уставно питање након рушења апсолутистичког режима 1903. године, није

могло да буде решено ни универзитетско. Тек са успостављањем парламентарне демократије основан је Универзитет у Београду. И кад се чинило да нема више препрека за тај чин, било је и даље несасгласја у Народној скупштини око задатака и програма Универзитета, посебно око буџета, броја професора, висине њихових плата и др. Ипак после жучних убеђивања и партијских погађања, Народна скупштина је у децембру 1904. године усвојила предлог закона о претварању Велике школе у универзитет, али опозиција се и даље није слагала. Да би неутралисала опозициона противљења усвајању закона, Влада је истакла национални значај Универзитета у Београду као установе од државног, општенационалног значаја, »културног средишта« и »умнежице«, »залог« за будуће југословенско уједињење, повезујући то и са обележавањем стогодишњице српског устанка /1804-1904/. Тиме је и противнике закона придобила, тако да је Закон о универзитету коначно изгласан 5. марта 1905. године /по н.к./. Универзитет је промовисан »Као највише самоуправно тело за вишу стручну наставу и за обрађивање науке«. Уместо дотадашња три факултета на Великој школи, универзитет је требало да има пет: богословски, филозофски, правни, медицински и технички, као и два одвојена курса: пољопривредни апотекарски. Договорено је да богословски факултет буде пренесен у надлежност Духовне академије /која још није била основана/, а медицински факултет није могао да буде отворен јер није било потребних клиника. /Основан је тек 1919/. Било је више покушаја да се оснује пољопривредни факултет, али без успеха, и он је основан тек после I светског

рата. Новим законом универзитет је добио унутрашњу самоуправу, био је под »врховним надзором министра просвете и црквених послова«. У универзитетском савету били су ректор и сви редовни професори, а универзитетску управу сачињавали су ректор и декани факултета. По новом закону: «Универзитетска настава је слободна. Наставници су слободни у излагању своје науке. Слушаоци бирају предавања која ће слушати».

Сви наставници универзитета били су разврстани у редовне и ванредне професоре, сталне и привремене доценте, хонорарне професоре и асистенте. Законом су сви наставници Велике школе били стављени на располагање, а веома су пооштрени услови за избор нових кадрова за Универзитет у Београду. За редовне и ванредне професоре и доценте био је потребан докторат и научни радови из струке за коју се бирају. По правилу, сви наставници су бирани конкурсом. Знатно је био смањен и број наставника у односу на Велику школу. Бирано је 20 редовних / према 33 на Великој школи/: 4 на Правном, 10 на Филозофском и 6 на Техничком. Бирано је 30 ванредних /6 на Правном, 15 на Филозофском и 9 на Техничком факултету/. Бирано је 50 доцентата и асистената. У овако деликатној ситуацији смањења броја са Велике школе и новог избора, министар просвете је предложио да се одмах именује осморица редовних професора из реда најугледнијих, а они ће бити матична комисија која ће извршити избор осталог наставног особља. Матичну комисију сачињавали су: Сима Лозанић, /најстарији по годинама/, Јован Жујовић, Јован Цвијић, Михаило Петровић Алас и други. Највише их је било са Филозофског: шесторица.

Матична комисија неке старе професоре уопште није бирала, отишли су у пензију. Оним професорима који су били редовни на Великој школи, а нису били изабрани за редовне на универзитету, понуђено је да буду бирани за ванредне, што је већи део одбио и сам затражио пензију. Исти случај је био и са ванредним професорима на Великој школи. Онима који нису изабрани за исто звање, понуђено је да буду бирани за доценте. И ту је било различитих опредељења. Неки су прихватили, а неки не. Избор за сва звања није ишао лако, јер је био повезан и са страначким интересима за поједина имена /неки професори су били укључени у политику/. И ту је нужно било сукобљавања и погађања. Требало је, на пр. на Филозофском факултету од 18 ванредних са Велике школе изабрати само десет на универзитет. Наравно да је ограничен број био препрека даљем развоју Универзитета у Београду, али та редукција била је више финансијске него стручне природе. Посланици су ограничавали буџет и за места и за плате професора јер, како су говорили посланици из реда сеоских газда и ситнијих трговаца, не требају им чиновници и господа...

Ипак је Универзитет у Београду убрзо пребродило почетничке тешкоће и умногоме се изједначио с европским универзитетима и по нивоу наставе и по научним резултатима. Баш у том периоду, од 1905 – 1914, на Универзитету у Београду су деловали бројни великани, о чему ће бити речи у даљем излагању.

Није једноставно у једном излагању представити великани из једновековне историје Универзитета у Београду, јер сви они заслужују и више посебних излагања одговарајућих стручњака, само њима

посвећених. Ми ћемо у овој прилици усредсредити пажњу на оне великание чији су научни резултати и дело стекли признања не само у нашој него и у међународној средини и чије дело има трајну вредност и у нашем /а и будућем времену/. Биће то заиста сажети портрети енциклопедијског типа. Сваки избор /сем у спорту где се резултати егзактно мере/ подложен је и субјективним факторима и афинитетима. Стога је тешко изабети поруку афоризма, која неумољиво опомиње:

»КО ПОГОДИ ЦИЉ, ПРОМАШИ СВЕ ОСТАЛО«

Утеха је да се не може све промашити, да и у оном »осталим« има вредности које заслужују пажњу.

СИМА ЛОЗАНИЋ

/1847-1935/

један је од првих /по годинама/ великана Универзитета у Београду. Он је био и први ректор ново-основаног Универзитета. Лозанић је изучавао области органске хемије, агрокултурне хемије и минералних сировина. Те предмете предавао је на Филозофском факултету. Занимљиво је да је Лозанић на Великој школи завршио студије права, а затим је у Цириху и Берлину студирао хемију /вероватно је за њу добио стипендију/. Лозанић је у Цириху студирао у исто време са Светозаром Марковићем и Николом Пашићем, који су студирали техничке науке и на Великој школи и у Цириху. За разлику од Марковића и Пашића који су на студијама прихватили социјалистичке идеје и посветили се политици /сарађујући са европским и руским социјалистима и анархистима – с Бакуњиним, Лозанић је на студијама остао по страни од политике и из Цириха

прешао у Берлин и дипломирао 1872. Одмах је био изабран за професора Велике школе за хемију и хемијску технологију. За време Српско-турског рата 1876. године Лозанић је конструисао и размештао mine по Доњем Дунаву, а ратних 1877-78. године управљао је Тополивној у Крагујевцу. Ван наставе је био и у периоду од 1894. до 1905, вршећи различите дужности: био је министар привреде, посланик у Лондону, министар спољних послова и др. Живећи и делујући дуго, Лозанић није запоставио ни научни рад из струке. Открио је рудишта минерала на Авали и пронашао нови минерал – авалит. Деловао је у различитим областима хемије, а у науци се сматра да су најважнији његови синтетички радови из органске хемије и њихова електросинтеза. Лозанић је вршио и анализу разних врста уља, пијаћих и минералних вода. Веома се залагао за задружни покрет у Србији. Своје радове Лозанић је објављивао, осим у издањима САНУ, чији је био члан и једно време председник, и у публикацијама ЈАЗУ, бечке, румунске и чешке академије наука, чији је такође био члан. Настојао је да се у пољопривреду уведу научне методе уместо старих, емпиријских, а он је и аутор бројних универзитетских уџбеника за неорганску и органску хемију. Лозанић је први добио титулу почасног доктора Београдског универзитета, а у два мандата је био и председник САНУ. Био је активан у професорској служби до своје 77. год. живота /1924/. Предавања су му била обавезно праћена експериментима у лабораторији.

ЈОВАН ЦВИЈИЋ

/1866-1927/

има посебно место међу великанима Београдског универзитета. Он је географ

и антрополог светског значаја, професор и ректор Универзитета у Београду, председник САНУ, почасни доктор Сорбоне, Карловог универзитета у Прагу, и низа других академија наука и дописни члан Совјетске академије, носилац признања низа других научних институција у Европи и Америци. За разлику од Тесле и Пулина који су светску научну афирмацију постигли у далекој Америци, Цвијић је велики међународни углед постигао у нашој средини као професор Велике школе и Универзитета у Београду. Следећи упоредо вуковску традицију и тековине најсавременијих научних достигнућа у Европи, Цвијић је својим свестраним научним делом прославио и свој вуковски завичај и српски народ у читавом свету. Цвијић је студирао и докторирао у Бечу, а био је изабран за редовног професора Карловог универзитета, основаног 1348. године. Мада су аустроугарске власти после дужег устезања на интервенцију угледних бечких професора 1903. потврдиле избор сам Цвијић је одлучио да не преузме Катедру Географије у Прагу и остао је у Београду на Великој школи, јер се у међувремену одиграо Мајски преврат у Србији. О његовом избору и одустајању од професуре на Карловом универзитету имао сам прилику да се упознам из архивских докумената који се чувају у Књижевном архиву Чешког Народног музеја, упознавши се и с Цвијићевом оценом и значајем Мајског преврата из Цвијићевог писма професору Ј. Поливки. Мада »балкански суров и крвав«, преврат је за Цвијића био неопходан. »И да то није учинила војска, учинио би народ. Извршила би маса са много више жртава и других несрећа...«. Јован Цвијић је био суверен стручњак за

више научних дисциплина. Истраживао је етнографска, привредно-географска, етно-психолошка, социјално-економска и друштвено-политичка питања која су била актуелна у његово време у балканским релацијама. Цвијић је већ у средњој школи научио главне европске језике и своја дела осим на српском, објављивао је на француском, немачком и енглеском језику и редовно сарађивао у страним часописима. Његова студија Балканско полуострво и јужнословенске земље објављена је 1918. у Паризу на француском језику и касније је преведена на српски.

Као најбољи познавалац Балканског полуострва Цвијић је имао веома истакнуту улогу и на Париској мировној конференцији након Првог светског рата, као експерт за границе и етничке проблеме. Познато је да је и амерички председник Вилсон тражио Цвијићево мишљење о тим питањима. Нека Цвијићева упозорења о националним проблемима ни данас нису изгубила актуелност. »За свако право и за сваку акцију Србије треба страни свет задобити и расположити истинитим и што је могуће прецизнијим доказима. Нарочито не треба употребљавати познате шовинистичке фразе. Такав начин националног рада и одбране шкоди дакле у страном свету исто колико и подвале«. Као ректор Цвијић се залагао за аутономију Универзитета како у самосталном избору наставника, тако и у слободном изражавању научних погледа и политичких уверења његових наставника и студената. Сматрао је да »Универзитет мора бити огњиште научне мисли« и да »Један народ нема драгоценијег капитала од одличне универзитетске омладине«.

Историчар књижевности
и књижевни критичар
ПАВЛЕ ПОПОВИЋ
/1868-1939/

веома је заслужан за развој српске науке о књижевности и уопште културе. Зналац главних европских језика и литература, он је настојао заједно са братом Богданом Поповићем, такође знаменитим професором, Јованом Скерлићем и другим интелектуалцима тога доба да токове српске културе и књижевности усмери ка Западној Европи, француским и енглеским изворима у књижевности и култури уместо средње-европских /аустроугарских и немачких/, као и турског наслеђа. Поповић је био на студијском усавршавању у Женеви и Паризу, касније и у Прагу. Увео је за то време модерније методе у проучавању књижевности, одбацивши преживели филолошки метод, а одредивши се за биографски и позитивизам, и за проучавање друштвене средине, преузетих од Сент-Вева и других узора. Први је почео да се бави свим периодима српске књижевности и био поуздан зналац за стару и за савремену књижевност. Заједно са братом Богданом и Скерлићем покренуо је и уређивао »Српски књижевни гласник«, најзначајнији књижевни часопис до данас, а посебну заслугу има за научни часопис »Прилози за књижевност, језик, фолклор и историју« /ПКЈФИ/ који је уређивао скоро две деценије и успео да окупи велики број сарадника из Земље и слависта из иностранства. Практиковао је нове наставне методе: менторску наставу, научне екскурзије, и настојао да анимира и студенте за научно-истраживачки рад. Његови студенти га памте као доброг и духовитог /наставника/ предавача.

За време Првог светског рата Поповић је боравио у Риму, Паризу и Лондону као члан Југословенског одбора, популарнишући српску културу и национално-ослободилачку борбу у тим центрима. Сарађивао је у енглеским гласилима и држао предавања на универзитетима. Као професор Универзитета у Београду вршио је значајне функције на универзитету и у друштву: Био је ректор УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ, председник Српске књижевне задруге, редовни члан САНУ, а један је и од оснивача Друштва за српски језик и књижевност /1910/, које и данас делује. Његово књижевно дело је богато и разноврсно; Преглед српске књижевности, Југословенска књижевност, објављени су на српском и француском језику. Дела: Из књижевности /I-IV/.

Истој генерацији припада и знаменити
СЛОБОДАН ЈОВАНОВИЋ
/1869-1958/

дугогодишњи професор Правног факултета. Био је и историчар, правни писац, социолог, есејиста и историчар књижевности, позоришни и књижевни критичар, и на крају каријере и политичар. У свим овим струкама, осим у политици, постигао је врхунске резултате као најсвестранији интелектуалац свога времена. Правне науке студирао је у Минхену, Цириху и Женеви. Поседовао је широко образовање: говорио је француски, енглески и немачки језик, а служио се италијанским, старогрчким и латинским. Сарађивао је у иностраним научним гласилима и превођен је на стране језике, Био је оснивач и уредник више публикација из правних наука, а такође је и један од оснивача Српског културног клуба уочи Другог светског рата. Био је у

више мандата декан Правног факултета и ректор Универзитета у Београду, као и члан САНУ и њен председник. Биран је и за почасног доктора београдског, загребачког, љубљанског и братиславског универзитета. Сабрана дела Слободана Јовановића, која су објављивана у више издања, износе 17 обимних томова / I-XVII/. Његове бројне студије из националне и политичке историје Србије / О политичкој историји Србије у XIX веку, Основи правне науке о држави, Уставобранитељи и њихова влада, Влада Милана Обреновића I-II, Из историје политичких доктрина и друге, имале су велики број читалаца различитих профила и образовања и више издања, јер су писане у најбољој традицији “београдске школе”: занимљивим, јасним и живим језиком, с поузданим чињеницама и језгровитом анализом и синтетичношћу. Јовановић је ушао у активну политику 27. марта 1941, када је постао потпредседник владе генерала Симоновића, а у току рата био је и сам председник емигрантске владе и министар у више ресора. Због сарадње са Дражом Михаиловићем осуђен је у одсуству на губитак грађанске части и дугогодишњу робију, а недавно су неке странке и удружења покренула поступак за његову рехабилитацију. Посмртно је у Виндзору 1962. године објављена Јовановићева књига Моји савременици.

Филозоф
БРАНИСЛАВ ПЕТРОНИЈЕВИЋ
/1875-1954/

био је професор Велике школе и Универзитета у Београду, такође и редовни члан САНУ. Био је ренесансни тип по интересовањима и резултатима. Иде у ред најзначајнијих српских и југословенских

филозофа, чије дело добија адекватније тумачење тек након његове смрти, када су му поједине књиге са немачког и француског језика преведене на српски. Студирао је и докторирао у Немачкој и за своју тезу: Став јавности, добио значајна признања у научним круговима.

Петронијевић је изградио оригинални сопствени филозофски систем, у који је поред метафизике укључио теорију сазнања и филозофију природе. Своје метафизичко становиште назвао је моноплурализам, а развијао га је критичким суочавањем са становиштима знаменитих филозофа: Спинозе, Лајбница и Берклија. То становиште је повезао је са сопственом верзијом “Дискретне геометрије” и сопственом “Емпирио-рационалистичком” теоријом сазнања и еволуционистичком филозофијом природе. Иначе, главно Петронијевићево дело је принцип метафизике, објављено у три тома на немачком: 1904, и 1911. године. На српски је преведено тек 1985, три деценије након ауторове смрти. Петронијевић је настојао да изгради и друге оригиналне теорије: Мализма, Перспективног индиферентизма и Трансцендентног оптимизма. Сматрао је себе за “рођеног метафизичара”. Током Првог светског рата Петронијевић је држао предавања у Лондону и на Париској Сорбони. Тада је превео на енглески са латинског чувено дело Руђера Бошковића: Теорија природне филозофије.

Објављивањем Петронијевићевих Изабраних дела у 12 књига у Заводу за уџбенике 1998-99. године, створени су услови за целовитију и праведнију рецепцију његовог стваралаштва у нашој средини, у домену науке и културе. Поред филозофских проблема које је решавао и о којима је расправљао, Петронијевић

се успешно огледао и на проблемима математике и физике, палеонтологије, биологије и психологије, а посветио је пажњу и филозофији поезије /у Толстојевим и Његошевим делима/. Своја дела претежно је објављивао на немачком, француском и енглеском језику и редовно је учествовао рефератима на европским научним састанцима. Уживао је већи углед у свету него у сопственој средини. Био је у личним везама с бројним европским филозофима, посебно са Анријем Бергсоном. Добио је признања и као природњак постављањем Закона некорелативног развика, који негира Кивијеов Закон о корелативном развика, до којег је дошао изучавањем до тада непознатих делова костију које се чувају у Британском музеју; дело Прилог проучавању Лондонског археоптерикса /1916-1918/, објавио је заједно са једним енглеским лордом.

АЛЕКСАНДАР БЕЛИЋ
/1876-1960/

дугогодишњи професор Универзитета у Београду, иде у ред не само знаменитих српских него и светских лингвиста и слависта. Већ за време студија у Одеси и Москви почео је да објављује научне прилоге. Студије наставља у Немачкој на више универзитета, а докторирао је код чувеног А. Лескина на Лајпцишком универзитету. Већ 1905. године изабран је за ванредног професора Универзитета у Београду, као и за ванредног члана САНУ. Иначе је био дугогодишњи председник ове највише научне установе /1937-1960/, а пре тога више од деценије секретар. Оснивач је и уредник лингвистичких часописа “Југословенски филолог”, “Наш језик”, и носилац великог броја међународних

признања за свој научни рад. Биран је у све словенске академије наука, као и у неке од западних земаља, а добио је и звање почасног доктора више познатих европских универзитета. За време I светског рата држао је предавања из своје струке на универзитетима у Риму, Петрограду и Паризу, служећи и на тај начин отаџбини. За време II светског рата неко време је био у логору на Вањици, па је пензионисан. После ослобођења наставио је рад на Универзитету у САНУ. Белић је проучавао развика српског језика, а сматра се оснивачем модерне дијалектологије, као и тзв. “београдског стила”. Посебно се бавио Вуковим и Даничићевим делом. Његово главно дело је: О језичкој природи и језичком развика / I део 1941; II део 1959/. Белић је аутор Правописа и више других уџбеника. Због честог Белићевог писања о Вуку, Станислав Винавер је САСТАВИО афоризам: “Вук длаку мења, Белића не!”. Имао сам привилегију да слушам његова умна предавања из Лингвистике и да имам његову високу оцену и потпис у индексу.

Лекар и књижевник
МИЛАН ЈОВАНОВИЋ-БАТУТ
/1847-1940/

један је од оснивача Медицинског факултета Универзитета у Београду /1919/, чији је био и први декан. Он је још 1900. године предлагао оснивање факултета на Великој школи. Упоредо са својом основном /медицинском/ струком Батут се бавио и књижевношћу /књижевна критика, дневничко-путописна проза/. Бавио се и преводилачким радом из медицинске струке, а дуго је уређивао и стручне часописе /Народно здравље, Здравље/ посвећујући велику пажњу народном

здравственом просвећивању. Медицинске студије је завршио у Бечу, затим је радио као лекар у Србији и у Црној Гори као шеф Црногорске здравствене службе. Усавршавајући се у различитим европским центрима као стипендиста Српске владе /најпре у Берлину и Минхену, затим у Лондону, Москви и Паризу/, стекао је широку културу и говорио више страних језика: немачки, француски, енглески и чешки. Батут је из медицинске струке објавио бројне књиге, брошуре и чланке, махом из практичне медицине; Батутово пионирско дело је Српска медицинска терминологија од 26 хиљада речи /1886-87/. Батутови радови су преводени на стране језике, а неки и објављени на њима. Као научник радознала духа, редовно је пратио достигнућа из своје струке и први је код Срба примењивао статистичке податке на научној основи у проучавању народног здравља /Организација и здравствене прилике у Србији, штампано на немачком у Пешти; Бројно напредовање нашег народа и његов продуктивни век; Природни прираштај становништва у Србији и његов биотички значај /1932/. Батут се бавио и биометријским проучавањем становништва, Уз Биотику /практично учење о животу/, Батут је посебну пажњу поклањао и еугеници – науци о методама побољшања телесних и душевних особина појединих индивидуа /људских, животињских/, што подразумева и испитивање услова под којим се наследни недостаци отклањају, а вредне особине потомака усавршавају. То су била модерна истраживања и остварења, актуелна и у наше дане. Изабран је на Великој школи 1887. године, Батут је предавао Јавну хигијену и Судску

медицину, и те предмете је предавао и на медицинском факултету од 1919. до 1925, када је пензионисан, радећи још читаву деценију хонорарно.

ЈОВАН СКЕРЛИЋ
/1877-1914/

У једновековној историји Филозофског /Филолошког/ факултета и читавог Универзитета у Београду ретки су професори који су, попут Јована Скерлића, за кратко време свога професорског рада и деловања успели да оставе тако дубок, жив и светао спомен о себи, и да у оном вишем смислу постану не само сејачи идеја него и народни учитељи на доситејевско-вуковском трагу. Разуме се да Скерлићу то високо место у историји српске културе и Универзитета у Београду није дала само Катедра – коју је држао непуних 12 година него и други видови његовог рада и деловања, тесно прожети с овим универзитетским. А то су књижевна критика и историја књижевности и општа културно-будилачка и национална делатност. Скерлић је, по речима Иве Андрића, "читав један нараштај носио као девизу, програм, и критеријум". Према Цвијићу, "Скерлић је стваран вековима, низом предака борбене и убојите природе". Отуда су и за самог Скерлића, упркос његових сурово кратких 37 година живота, примерене његове речи Вуку намењене: "Он је сам извршио неколико великих послова од којих би сваки за се био довољан за живот другога човека".

Завршивши с блиставим успехом студије француског језика и књижевности с теоријом књижевности на Великој Школи код Богдана Поповића, Скерлић је добио стипендију за студијско усавршавање у

Швајцарској и Француској. У Паризу је слушао предавања славног историчара књижевности Гистава Лансона. Успео је за две године да штампа и да одбрани /1901. год. у 24. години живота/ докторску дисертацију у Лозани, на француском језику, поставши први доктор књижевних наука код Срба. Изабран је за доцента Велике школе и предавао је француски језик и књижевност. У међувремену, усавршавао се стручно у Минхену и Паризу, а непрестано је објављивао критике и студије у разним часописима, и уређивао је СКГ. За ванредног професора Универзитета у Београду изабран је 1905. године, на предлог Јована Цвијића. За Скерлића може се рећи да је до дана данашњег без премца у српској култури. Све што је било из које области објављено у првих петнаестак година 20. века, било да је реч о збиркама поезије или приповедака, о романима или драмским текстовима, о преводној литератури, или пак о књижевно-историјским студијама, све је то Скерлић пропустио кроз своју критичарску призму и у виду студија, критика, рецензија, осврта, полемика, страсно афирмишући праве вредности и оно за што је сматрао да унапређује српску и југословенску књижевност и културу. Уједно је оспоравао продукцију за коју је сматрао да је некреативна и имитаторска, туђа националном духу и здрављу. У томе је имао и промашаја /оцена Дисове поезије и путописа И. Секулић/. У свом животном делу, Историји нове српске књижевности /1914/, Скерлић је на основу властитих истраживања, дао синтезу синтеза, стваралачки свежу и оригиналну студију, методама и на нивоу најсавременије европске науке о књижевности. Најважнија Скерлићева дела прештампавају се и у

наше дане, што је реткост за критику и историју књижевности. Његова Сабрана дела објављена у 15 обимних томова.

МИХАЈЛО ПЕТРОВИЋ АЛАС
/1868-1943/

Управо у време прерастања Велике школе у Универзитет у Београду, поникли су најистакнутији великани нашег универзитета. Један од њих је и Петровић, знаменити математичар, академик САНУ и дописни члан бројних иностраних академија наука. Сматра се оснивачем Београдске математичке школе. Студирао је у Паризу на Великој школи и Сорбони математику и физику и одбранио докторат с највишом оценом. Објавио је преко четири стотине научних радова, посебно у математичкој анализи и теорији диференцијалних једначина и теорији функција. Издавао је математички часопис на француском у коме су сарађивали угледни европски математичари. Алас је створио Теорију математичких спектара и математичку феноменологију као нове области математичких истраживања. Главна дела: Квалитативна интеграција диференцијалних једначина; Елементи математичке феноменологије; Феноменолошко пресликавање и др. Аутор је и популарног путописа Кроз поларну област и романа Јегуље. Као страсан риболовац добио је име Мика Алас. За време 1 светског рата професор Петровић је био и врло успешан шифрант Српске војске.

Ренесансну свестраност испојио је и професор
МИЛУТИН МИЛАНКОВИЋ
/1879-1958/

астроном, математичар, геофизичар, метеоролог и климатолог, један од најзначајнијих великана Београдског универзитета, који је стекао и светску славу својим проналасцима, нарочито у изучавању климе. По основној струци Миланковић је грађевински инжењер, а најмање је радио у тој области. Студирао је и докторирао у Бечу, али је по завршетку студија убрзо, 1909. године, иако је био аустријски држављанин, дошао у Београд и на млади Универзитет у Београду, да туреди и ствара у прилично скученим условима. Био је дугогодишњи професор Небеске механике, а предавао је и Теорију физике. Његова основна научна истраживања и интересовања била су у области Космичке физике и Геофизике, као и Метеорологије и Климатологије. Он спада у најужу светску елиту научника из знања о Земљи и Клими, о глобалном загревању, које се данас истиче као акутан светски проблем, Миланковић је дао нова теоријска објашњења распореда сунчевих радијација на површинама планета као и тока климатских промена у геолошкој прошлости Земље. Његова теоријска разматрања потврдила су научна космичка истраживања путем сателита у наше време, помоћу сонди и других експеримената, тако да је америчка организација НАСА која истражује космос, уврстила Миланковића у најужи круг 15 светских научника за ове проблеме свих времена. Миланковић је, не само српски, најцитиранији научник, кад је реч о астрономији, математици, метеорологији и климатологији, чији је он један од

најзначајнијих утемељивача. И све то је постигао овај великан радећи као и Цвијић, у нашој средини, за разлику од великана којима се равноправно придружује, Тесле и Пупина, који су светску славу постигли у “земљи обећаној”- Америци.

Миланковићево дело Канон осунчавања Земље и његова примена на проблем ледених доба сматра се најзначајнијим делом српске науке у 20. веку. Објављено је најпре на немачком и преведено је на српски језик. Миланковић је био редовни члан Немачке академије природњака у Халеу и дописни члан многих других наших и страних научних асоцијација, члан САНУ и њен потпредседник, као и дописни члан бројних светских академија наука. Као астроном израдио је и Нацрт за реформу Јулијанског календара, који је био прихваћен као најгачнији на Свеправославном конгресу цркава у Цариграду 1923. године, али захваљујући отпору конзервативних кругова у Цркви, још није прихваћен за практичну употребу. Миланковићева популарно писана књига Кроз васиону и векове објављена је у десетак издања, неколико и на немачком језику. Значајни су му и мемоари – Успомене, доживљаји и сазнања од 1909. до 1944. године, писани у најбољој научној и књижевној традицији.

* * *

Очито је из досадашњег излагања да је Универзитет у Београду већ у првој деценији свога деловања постигао у сваком свом погледу европски стандард /по својим кадровима и њиховим резултатима/, који би чинили част сваком оновременом

европском Универзитету. Уосталом, сви су они студирали и стицали научна образовања на најугледнијим европским школама.

Нажалост, најпре балкански, а затим и Први светски рат зауставили су и успорили природан развој Универзитета у Београду као научне и образовне институције, а то ће учинити и Други светски рат. Прекид континуитета веома негативно је утицао на развој науке и културе у нашој средини. Захваљујући великанима из каснијег периода, Универзитет у Београду је ипак остао главно жариште научног рада и друштвеног развоја, а надамо се да тзв. “одлив мозга” неће спречити напредовање Универзитета у Београду.

Међу великанима БУ заслужно место имају и две научнице – даме.

АНИЦА САВИЋ РЕБАЦ
/1893-1953/

историчарка књижевности и есејист; на Филозофском факултету предавала је класичну филологију /античку књижевност и латинску стилистику/. Студирала је у Бечу и Београду, где је и докторирала са тезом: Претплатонска еротологија. Објавила је низ чланака и огледа о модерним и античким ауторима /О Платону, о Спинози, Гетеу, Клајсту, Т. Ману, Змају, Л. Костићу и Ј. Дучићу, с којим је била у преписци/. Посебно се бавила проучавањем П.П. Његоша /Његош и богумилство, Његош, Кабала и Филон. Препевала је на енглески и немачки Његошев спев Луча микрокозма, а на српски језик спев Лукреција Кара О природи ствари и написала студију: Лукреције, песник античког материјализма. Најзначајније дело А.С.Ребац – Увод у античку естетику, остало је недовршено.

Објавила је 1929. године и збирку поезије / Вечери на мору/. Лаза Костић је похвално говорио о њеним почетничким стиховима и ерудицији и знању страних језика, већ у њеним раним годинама. Касније је преводила песме наших песника на француски, италијански и немачки језик.

КСЕНИЈА АТАНАСИЈЕВИЋ
/1894-1891/

филозофски писац и преводилац и једно време професор Универзитета у Београду. Филозофију и класичне науке студирала у Београду, а затим наставила у Женеви и Паризу. Као филозофски писац била под утицајем метафизичара XVII века, посебно Ђордана Бруна и Спинозе. Објављивала је радове и у француским и немачким часописима. Посебно се бавила превођењем филозофских дела и својим расправама и преводима допринела уздизању филозофске културе у нашој средини. Превела је Синозину Етику, Индивидуалну психологију Алфреда Адлера и др. Објавила је огледе о Шопенхауеру, Б.Паскалу, о Хегелу код Југословена – на немачком, о Демокриту и Емпедоклу, о Епикуру... Писала о Почетима филозофирања код Грка, а своја филозофска уверења посебно је изразила у делу Филозофски фрагменти. За време II светског рата неко време је провела у Бањичком логору због антинацистичког опредељења. Између два рата била је неоправдано оптужена за плагијат и удаљена са Универзитета у Београду, па се посветила превођењу, а била је и инспектор Министарства просвете.

ПАВЛЕ САВИЋ
/1909-1994/

први је од овде представљених великана рођен у 20. веку, Био је професор физичке хемије и атомистике на Универзитету у Београду. Имао је богат и занимљив животни пут и значајна научна остварења. После дипломирања физичке хемије на Универзитету у Београду, наставио је научно усавршавање у Паризу и од 1934. год до 1939. год. радио у Институту за радијум, као сарадник Ирене Жолио Кири, добитнице Нобелове награде за хемију 1935. године. Вративши се у Земљу, наставио је научни и наставни рад на Универзитету у Београду, прекинут ратом и окупацијом 1941. године. Од првих дана устанка Савић је био активан учесник НОБ-е. Организовао је 1941. године рад прве партизанске радио станице, коју је конструисао и која је касније постала станица Врховног штаба. У НОБ-и Савић је вршио различите високе дужности и 1943. је изабран за потпредседника АВНОЈ-а. После ослобођења одлази са државном делегацијом у Совјетски савез и неколике године проводи у Совјетској академији наука настављајући научна истраживања из своје струке као виши научни сарадник. Совјетска академија наука изабрала га је 1958. за свога дописног члана, а у међувремену боравио је и у САД на усавршавању и Њујоршка академија наука изабрала га је такође за дописног члана 1961. године.

Павле Савић је оснивач Института за истраживање материје у Винчи /1947/, који од 1953. носи назив Институт за нуклеарне науке. У њему је радио и ради велики број младих научника. Професор Савић је у сарадњи са И.Ж.Кири радио на разбијању /цепању/ урановог и торијевог атома, односно фисије, чиме је добијен нови, раније непознат елемент. У то време тај успех

наишао је на велико признање у научним круговима. Ти проналазци представљају сасвим нов правац у истраживању и они чине темеље нуклеарне физике и нуклеарне хемије. Савић је такође проучавао и структуру материје и распрострањеност урана у земљиној кори. Бавио се и радовима који су испитивали проучавање ниских температура, испитивали космогонију и стање елемената под екстремно високим притиском. Савић је био редован члан САНУ и њен председник /1971-1981/, а биран је за дописног и почасног члана бројних других академија, научних друштава и универзитета. Објављивао је научне радове и на страним језицима и у страним публикацијама.

Археолог и професор Филозофског факултета

ДРАГОСЛАВ СРЕЈОВИЋ
/1931-1996/

своје научно усмерење посветио је истраживању и проучавању балканске праисторије и античке археологије. Објавио је бројне расправе и прилоге из те проблематике, сарађујући у домаћим и страним публикацијама / дела: Праисторија, Речник грчке и римске митологије у коауторству, и др./ Визу за великана Универзитета у Београду првенствено је стекао својим знаменитим открићем праисторијског археолошког налазишта Лепенски вир, на обали Дунава у Ђердапу. Тај локалитет, до тада сасвим непознат, бацио је ново светло по више основа на познавање праисторијске културе човечанства. Тим открићем и његовим тумачењем у својим делима Лепенски вир и Уметност Лепенског вира, у контексту с другим споменицима, професор Срејовић стекао је завидну међународну научну афирмацију. Срејовић је активно учествовао и у истраживању више

других археолошких налазишта, посебно Гамзиграда – рушевина касноантичког и византијског града у близини Зајечара. Срејовић је описао Ромулиану и први изнео претпоставку и тврдњу / и пре него што је откопана и откривена камена плоча с натписом Felix Romuliana, да ово налазиште не представља утврђени римски војни логор, него да је реч о царској палати у којој је рођен и сахрањен један од римских царева /Гај Галерије Валерије Максимилиан/. Даљим ископавањем и откривањем свих димензија царске палате и откривањем и ископавањем архитектонских објеката: лепог мозаика, скулптура и драгоцених /доста и златних/ предмета, Ромулиана је због своје реткости и значаја 2007. године уписана на листу светских споменика културе под заштитом УНЕСКА.

Професор Срејовић је био члан САНУ и добитник Октобарске награде за науку и других признања.

Да простор посвећен портретима појединих великана Универзитета у Београду нема вредносну категорију, непосредно ће посведочити и портрет професора Грађевинског факултета Универзитета у Београду и председника САНУ НИКОЛА ХАЈДИН /1923/

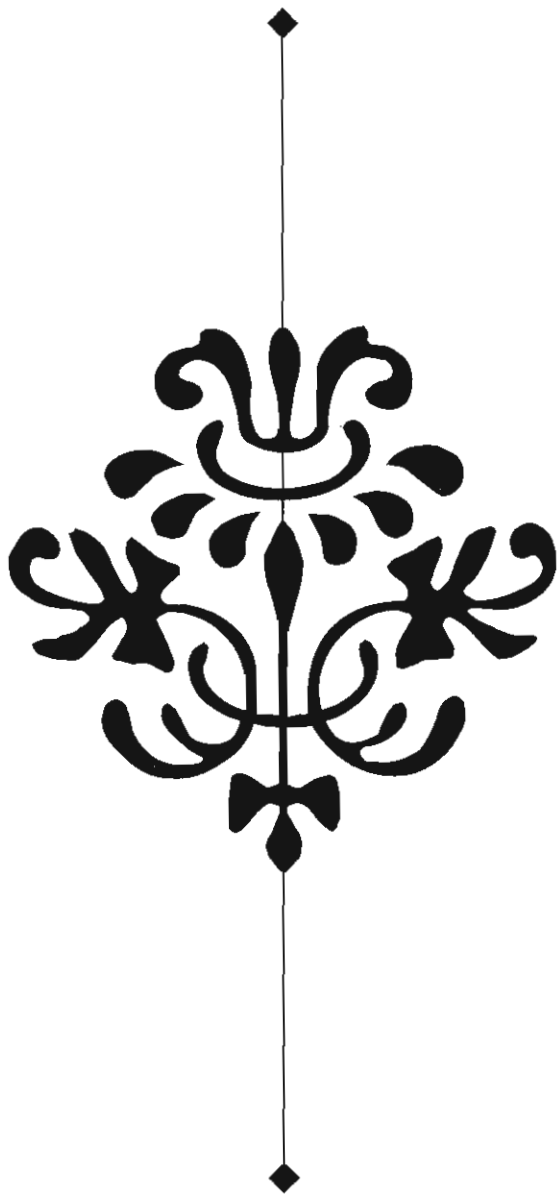
Портрет скроман по обиму, а богат по садржају. Реч је о знаменитом неимару, творцу низа грађевинских конструкција, посебно мостова и лучних брана, које су дело ума и руку академика Хајдина. Тим делима стекао је и висока међународна признања. Академик Хајдин први је увео у југословенском конструкторству савремени систем мостова са косим затегама /кабловима/. Конструисао је / заједно са професором Љ. Јефтовићем/ железнички мост преко Саве у Београду

/254 м/, са косим затегама, први такав мост у свету. Хајдиново дело је и мост Слобода /353 м/ преко Дунава у Новом Саду. И он се убраја међу највеће мостове ове врсте у свету али је, нажалост, срушен варварским бомбардовањем 1999. године. Као посебан Хајдинов градитељски подвиг сматра се и његова конструкција моста преко Висле код Плоцка у Пољској, који има још већи распон од новосадског моста Слобода. Академик Хајдин објавио је више научних радова у земљи и иностранству из теорије еластичности, нумеричких метода у теорији конструкција и из теорије танкозидних носача. Има и заједничких дела са страним ауторима и на страним језицима, а држао је и предавања на више европских универзитета. Члан је /и председник/ многих домаћих и међународних грађевинских удружења и носилац различитих друштвених и државних награда.

* * *

Осим ових 15 издвојених, и више других професора БУ заслужују да се нађу међу великанима. Поменућу неке /хронолошки/:

1. Јован Жујовић, геолог и географ;
2. Ђорђе Станојевић, физичар и пионер електрификације Београда;
3. Богдан Поповић, књижевни критичар и естетичар;
4. Станоје Станојевић, историчар и енциклопедиста;
5. Иван Ђаја, биолог и физиолог;
6. Милош Ђурић, класични филолог филозоф и преводилац;
7. Богдан Богдановић, архитект и градитељ, писац и креатор нових споменичких комплекса.

Проф. др Љубинка Трговчевић
Универзитет у Београду, Факултет
политичких наука

ЗАЛОГ ЗА БУДУЋНОСТ

Дародавци Велике школе и
Универзитета у Београду

Друштво модерне српске државе

Основе са којих је почела да се гради модерна српска држава биле су веома оскудне.¹ Дисконтинуитет у њеном развоју био је сувише велики јер је вишевековни живот под туђом влашћу скоро у потпуности уништио некадашњу богату средњевековну државу и затро њену културу. Дobar део 19. века Србија је провела у борби за независност. Почетком тог века је још била у саставу Османског царства, да би након Првог српског (1804) и Другог српског устанка (1815), од 1833. године постала вазална кнежевина. Пуну независност је стекла тек на Берлинском конгресу 1878. године а четири године касније је проглашена за Краљевину. У тих неколико деценија је пређен пут од иступрене граничне османске провинције површине од око 24.000 км² и са приближно 400.000 становника, две деценије касније се повећала на 37.841 км² и око 680.000 становника а почетком новог доба (1910.

¹ Osim uvodnog dela, veći deo ovog teksta je delimično prerađeni prilog štampan u katalogu izložbe o dobrotvorima Beogradskom univerzitetu (Dobrotvori Beogradskom univerzitetu. Galerija SANU, oktobar-novembar 2005. Beograd 2005, str.15-37.

године), Србија је заузимала простор од 48.303 км² на коме је број становника био вишеструко повећан (2.911,701). После балканских ратова, биће јој припојене и области Косова и Македоније, те ће њена територија додатно бити проширена на укупно 87.800 км² а број грађана ће нарасти на приближно 4,5 милиона. Вишевековна живот у оквиру империје која је и сама била неразвијена и немодерна феудална држава, условили су да Србија почетком 19. века није имала скоро никакву привреду нити друштвене и државне институције. Економски развој, паралелан са процесом стварања државе, био је спор јер су основе са којих се пошло биле веома примитивне. Аграрно друштво сиромашног малог поседа, скоро општа неписменост, непостојање државних институција, недостатак комуникација - све су то били отежавајући чиниоци за развој српског друштва.

Од општег развоја зависио је и привредни развој Србије. Он је био вишеструко ометан, не само политичким приликама, кризама и ратовима, као и касним стицањем независности, већ и структуром самог друштва. На почетку 19. века, ослобођењем и поделом земље сељацима, Србија је, у овом сегменту, спадала у модерније земље Европе, али се касније та њена предност губила јер је управо мали сеоски посед постао кочница модернизације. Он је спутавао технолошки савремену и економски исплативу пољопривреду, из њега није настајала значајнија акумулација капитала нити повећање извоза, задржавао је радну снагу на селу... Због тога ће се веома споро развијати модерне привредне гране, посебно индустрија и Србија ће са стицањем независности 1878. године бити

тек на nivou прединдустријских друштава; у њој је тада било неколико војнотехничких предузећа, једна циглана, две пилане, две диваре и неколико парних млинова.² После 1878. године Србија ће се снажније укључити у европске привредне токове, најпре грађном железници и развојем речног саобраћаја, а њима и повећаном спољном трговином, али и доношењем подстицајних закона за развој индустрије, који ће почети да показују ефекте почетком 20. века. Већ 1900. године је четвртина становништва радила изван пољопривреде, у занатству, саобраћају и јавним службама, било је око 500 индустријских погона, али је и даље остао проблем недовољног финансијског капитала, високог наталитета и малог земљишног поседа, што је одржавало руралну структуру друштва.

Посебан развојни проблем Србије био је што је сваким ширењем државе, а њих је било неколико у овом периоду, она укључивала делове периферије Османског царства далеко неразвијеније него што је сама била (Јужна и источна Србија, Косово, Македонија), и то не само у економском, већ и по nivou писмености, начину живота, структури производње, могућностима хоризонталне и вертикалне покретљивости становништва. Тиме се и даље задржавала архаична друштвена структура, укључујући и патријархалну породицу, која је изградила породичан начин привреде, отпоран на модернизацију³. Све то је утицало да је њен развојни пут био испрекидан и то не само политичким већ и демографским и структурним дисконтинуитетима.

У новонасталој држави заостале привреде и тешког политичког положаја

2 Vid: H. Sundhassen, *Historische Statistik Serbiens 1834-1914*, München 1989, 80.

и друштво се развијало успорије. Било је социјално слабо издиференцирано, са већином слободних сељака и танким слојем државне, бирократско-војне елите и недовољно јаким грађанством. Било је то још увек предмодерно друштво у коме је већина становника и даље живела на селу. Док је број становника Србије током једног века порастао за шест пута, градско становништво се тек удвостручило. Њега је 1834. године било 6,1%, а 1900. се увећало на 14,1%, што је у укупном броју чинило само око 350.000 становника градских насеља.³ Од тог броја образованог грађанства, у које су убројани и они који су се бавили слободним занимањима (лекари, инжењери, адвокати), као и професори и високи државни чиновници, било је близу 12.000.³ Сам тај број показује да је било недовољно оних који су били природни носиоци друштвених промена, укључују и оне суштинске попут демократизације, развоја привреде, посебно индустрије, науке и културе, самим тим и укључење у ред модерних држава.

Управо су те две компоненте биле пресудне у настајању модерне Србије. Превасилажење заосталости могло се извести само са образованим људима, односно грађанима, јер је град био простор где су се развијале модерна привреда и друштвене институције. Србија на почетку свог стасавања није имала ни једно ни друго. У тренутку када се ослобађала, у земљи није постојала ниједна образовна нити културна институција, док су политичке биле у зачетку. Полазило се ни од чега и предстојао је дуг процес у коме су настајали грађани (најпре образовањем

3 Mari-Žanin Čalić, *Socijalna istorija Srbije 1815-1941*, Beograd 2004, 150

и запослењем), а са њима и установе грађанског друштва. Оне се могу пратити тек од 1830. године када су османске власти ферманом дозволиле оснивање школа, болница и штампарија, тако да се тек од тада постављају неке основе за самосталан културни развитак.

У Србији је највећа сметња стварању националних институција био недостатак образованих људи. Ипак, она је до краја века успела да изгради све нивое образовања - од предшколских установа, основних и средњих школа до Универзитета. И поред постепеног развоја образовања, до почетка 20. века је остала међу земљама са највећом неписменом у Европи; 1900. године писмено је било само 17% становника. Закон о школству којим се предвидело обавезно школовање све деце оба пола донет је на самом почетку 1883, истовремено када су слични закони усвајани у другим европским државама, али је био модернији од самог друштва због чега и није могао у потпуности да се спроведе. Недостајали су како економски услови тако и свест сваког грађанина о нужности знања и за лични и колективни просперитет. Специфичност је била да је на прелазу два века Србија имала најмлађе становништво у Европи; 1900. године је мање од 19 година имало чак 54% грађана, док је број оних које је морало да обухвати обавезно школовање (између 5. и 14. година) износио 26%. О томе колико је ово реално отежавало процес образовања и онемогућавало да се школовањем обухвате сва деца, сведочи и чињеница да је за све ђаке те године било потребно имати 6.871 мањих школских зграда, а било их је само 1.101, односно требало је 12.057 учитеља или шест пута више од тада запослених у Србији.⁴

Од Велике школе до Универзитета

Век дуг пут до настанка Универзитета је истоветан оном развојном: немодерна друштва немају за њима потребу нити снаге да их оснују. Модеран универзитет, настао почетком 19. века, је нови облик вековима старих установа које су разумеване као заједнице оних који учествују у стицању и ширењу знања и пред које је тада постављен троструки задатак: да образују, васпитавају и да развијају науку. Тиме је почела још једна револуција, коју ће неки назвати научном, други интелектуалном, трећи техничко-технолошком или једноставно револуцијом знања. За разлику од старог, на њему студент није требао да буде пасивни прималац знања, већ се од њега захтевало да и сам истражује и студира, вођен и помаган од професора. То је подразумевало да су професори истовремено и научници, а овај задатак се остваривао у семинарима, лабораторијама, катедрама, библиотекама, институтима... Услов за постизање овог циља било је постојање академских слобода у настави и истраживању и аутономија у односу на државу. Истовремено је обавезност развијања науке наметнула задатак да се модерни универзитет мења ритмом којим се наука развијала. Да би се овај спој остварио, само друштво је морало да достигне онај степен развоја који је природан културни миље у коме универзитет може успешно да делује, у коме он није тек преузета и пресађена страна институција без дубинског односа са окружењем. Због тога је и пут до његовог настанка био постепени, градио се еволуцијом од најпримитивних сеоских школа до високоспецијализованих образовних завода.

Прва школа нововековне српске државе била је Велика школа основана још током Првог српског устанка у јесен 1808. године. Била је намењена онима који ће "државу водити", те је у њеном наставном плану било од свега по мало, од основних знања примерених основној школи до предмета који су чинили саставни део универзитетског образовања.⁵ Како је услов за њен упис био да ђак зна само читање, писање и рачунање, то она, осим замисли, није могла да досегне ниво сагласан свом имену, посебно што је с прекидима радила само три године. По слому устанка, она није обнављана, нити су наредне две деценије настале сличне школе, делом због правног статуса саме Србије а делом због односа према просвети оних који су њоме управљали. Нова држава је све до 1833. године давала предност другим делатностима тек тада је оснажило сазнање да без образованих људи није могућ развој државе. Тако ће скоро истовремено како су настајале основне школе доћи до покушаја да се изгради и виша школа која ће држави обезбедити преко потребне чиновнике за установљење и функционисање државних институција.

Зачетак универзитета био је Лицеј основан 1838. године у Крагујевцу (пресељен 1841. у Београд), као виша школа са два посебна одељења: за Правне и за Филозофске науке. Настао из једног дела тамошње гимназије, он се од ње у самом почетку није разликовао, иако је добио посебан задатак да образује све врсте чиновника. Предмети су прве две године били општеобразовни, од 1840. уводи се на правном одсеку прва година а од 1843. и друга година, те ће све више добијати структуру доличну специјализованој

5 H. Sundhassen, nav. delo, 99.

вишој школи. Од 1853. године њима се придружило и Природно-техничко одељење као заметак каснијег Техничког факултета. Рад Лицеја био је правно регулисан првим српским законом о школству из 1844. године, којим је потврђено и његово дотадашње деловање, по коме се најпре две године студирало на филозофском одсеку а наредне две на правном. Први професори су били учени Срби из Угарске, од којих су најзначајнији Јован Стерија Поповић и Игњат Станимировић, док је за првог ректора постављен Атанасије Николић. Доласком са школовања првих српских питомаца са страних универзитета, већина је одмах била постављена за његове професоре, попут Косте Цукића, Димитрија Матића, Ђорђа Ценића, Рајка Лешјанина, Владимира Јакшића, Милована Јанковића, Алексе Вукомановића, и др. Већина је била школована на западу, осим Вукомановића, и то у оновременим водећим европским универзитетима - Паризу, Хајделбергу, Берлину, Бечу. Донели су у Србију нова искуства тада модерних светских школа, увели нове предмете и применили савремена научна знања, припремили уџбенике и набавили књиге, и почели да граде школу која је постепено надрасла форму лицеја. Већ 1850. године је један од његових професора Димитрије Матић објавио жељу да се оснује "српско свеучилиште", те да се тиме постигне оно што Немањићи нису стигли да учине.⁶ Лицеј се реформама из 1853. године и посебним законом почео да мења а стварањем сопственог наставног и научног кадра и развојем елементарних научних

6 Vid.: Lj. Trgovčević, Srpska inteligencija u XIX veku - zapadni i istočni uticaji, u: Evropa i Srbi, Beograd 1996, 261-273.

истраживања, да стиче виши квалитет. Он је и природно морао да надрасне ранији општи ниво јер је паралело започела диференцијација школства, као један од првих услова за професионализацију друштва. Већ крајем четрдесетих је почела да ради Инџинирска, после ње и Артиљеријска, затим Занатлијска школа у Крагујевцу, да би се почетком седамдесетих развиле и праве стручне школе. Та чињеница је показала да су се стекли услови за замашније квалитетне промене, најпре оне које су ишле ка јаснијем профилисању одређених струка и њиховом обједињавању у оквиру одсека. Постепено су се развијале катедре, одвајали посебни одсеци, уводили нови предмети и стасавали професори, те је 1863. године Лицеј постао Велика школа, са три посебна факултета: Филозофским, Техничким и Правним.

Велика школа је већ по свом карактеру добила одлике универзитета, не само због постојања посебних факултета, већ што је и у акту о њеном настанку наглашено да је то научна установа за више и стручно образовање. Тиме је из основе промењен њен карактер, јер она није више само образовала преко потребне чиновнике, већ је, сагласно европским мерилима, увела науку као основ њеног постојања и као саставни део процеса образовања. Томе су свакако допринели њени професори чија су искуства са страних универзитета утицала на јачање школе и као научне установе, док је држава, са своје стране, излазила у сусрет захтевима да се шири наука тако што је образовала људе за увођење нових научних дисциплина и катедри. О нарастим потребама сведочи пример из октобра 1884. године, када је Академијски савет тражио да се у иностранству образује чак

31 наставник за различите научне области нужне у даљем развоју појединих факултета; наведена је потреба за будућим предавачима за предмете историја филозофије, општа историја, историја средњег века, затим хидроградња, наука о обичним и железним путевима..., а захтев је поткрепљен ставом о "непрекидним предавањем наука на Великој школи, како се не би десило, да Велика школа и опет западне у жалосно стање, у какво је била запала"⁷. Скоро сваке године је Академијски савет бирао по неколико најбољих студената и упућивао на стране универзитете како би их спремио да и у Београду развију оне научне гране којих није било и уздигну Велику школу на ранг универзитета. Јачањем Велике школе се створила могућност да се интелигенција образује и у земљи, и то је дало плода, са најочитијим примером у личности Стојана Новаковића, који није следио већину колега већ је своје школовање завршио у средини у којој је и започео. Током четири деценије постојања на њој су развијане многе посебне науке, а потом су настале катедре, семинари и одељења са њима нужним лабораторијама и библиотекама. За то време је неколико пута покретано питање њеног прерастања у ранг универзитета, чак су и неки њени добротвори своје прилоге наменили оснивању "српског свеучилишта у Београду"⁸, али су умни људи тога времена, европског знања и искуства и примерене одговорности према земљи и

7 Tada su preovladivale seoske škole u kojima je prosečno bilo 93 učenika. U slučaju da su građene gradske škole, u kojima je tada prosečno bilo 700 učenika, bilo bi ih potrebno 913. Vid: Lj. Trgovčević, Obrazovanje kao činilac modernizacije Srbije u XIX veku (Analička skica), u: Srbija u modernizacionim procesima XX veka, Beograd 1994, 217-232.

8 S. Cunković, nav. delo, 11-12.

народу, znali da sama promena imena i novo organizaciono ustrojstvo nisu dovoljni da bi Velika skola postala univerzitet. Univerzitet je osnovan tek u trenutku kad se u Beogradu prikupio, za ondashe potrebe, optimalni broj naučnika, kada su se bar skromno opremile laboratorije i biblioteke i kada su obrazovani stručnjaci za sve naučne oblasti koje su obuhvatali tadašnji nastavni planovi. Почетком фебруара 1905. године су се стекли сви побројани услови и Народна скупштина је усвојила Закон који је ступио на снагу 12. марта. И даље су постојала три факултета, а планирано је и отварање и Богословског и Медицинског факултета. У складу са високим захтевима универзитетског образовања постављени су први редовни професори од оних који су имали завидну научну каријеру, открића и признања вреднована у европским размерама, Јован Жујовић, Драгољуб Павловић, Јован Цвијић, Михајло Петровић, Љубомир Јовановић, Андра Стевановић, Милић Радовановић и Сима Лозанић, као први ректор.

Отварањем Београдског универзитета 15. октобра 1905. године је заокружен један век српске историје у коме је та држава настајала и стасавала и у коме је, његовим отварањем, окончан процес изградње националних институција својствених модерним друштвима. Тиме је и Србија постала спремна за модерно време и његове изазове оличене у предности оних који знају и негују знања. Само његово устројство, олично у Закону о универзитету, било је сагласно савременим поставкама високих школа као независних и аутономних институција. Као и већина модерних универзитета,

настао је државном одлуком, али се улога државе сводила на његово финансирање и финансијску контролу, јер се само на тај начин могао остварити основни захтев - академска слобода. Управо академска слобода и аутономија чине универзитет својеврсном државом у држави: он има своје законе и уредбе, дужности и права, укључујући неповредивост и имунитет професора и студената унутар свог простора. Аутономност подразумева и самосталност у избору својих органа. У Закону су поштовани сви ови принципи и универзитет је био проглашен највишим самоуправним телом за вишу стручну наставу, са слободном наставом и слободним излагањем науке. Научна аутономија је била зајемчена одредбом да је "универзитетска настава слободна" и да "ниједан професор није могао бити отпуштен због својих научних или политичких уверења". Истовремено је богатством својих фондова и задужбина, успео да умањи финансијску зависност од државе. Скоро цео век је трајало настајање првог српског универзитета а за собом има и више од века дугу историју. Она је била бурна и прекидана, управо онако каква је била повест средине у којој је растао. Први прекид рада имао је током Првог светског рата, док је у Другом рату, с веома ограниченом самосталношћу, безуспешно покушао да одржи привид њему иманентне слободе и аутономије. И после рата, нови једнопартијски систем је наметањем идеолошких оквира ограничавао његове основне задатке усмеравајући их више ка идеолошким и државним него научним задацима.

Историја Београдског универзитета, с којом је почела и историја универзитетског

образовања у Србији, јер су из њега настали и други овдашњи универзитети, има своју научну и друштвену прошлост. Научна се огледа у његовом сталном расту, настанку нових факултета, низу знаменитих стваралаца, бројним институтима и неким светски мерљивим доприносима његових посленика и студената. Друштвена се огледала у дугој јавној, културној и политичкој улози ове заједнице чије постојање је темељ сваког модерног развоја. Ипак, као стедиште оних који су тежили да слободно мисле, још од оснивања се Универзитет напрезао да очува и прошири слободе које су му биле зајемчене Законом о његовом оснивању. Иако је, у основи, овај Закон остао да важи све до Другог светског рата а потом био мењан све до оног најрестриктивнијег у његовој историји донетог 1998. године, друштвена историја Универзитета сводила се на још тада зајемчену аутономију. Због тога је она истовремено и историја сукоба који су се множили онда када је држава својим мерама настојала да ограничи његова аутономна права или који су настајали као реакција на тренутне политичке околности или угроженост општих начела правде и хуманости. У основи, Универзитет је само бранио историјски настало право слободе мишљења и изјашњавања које је део његове базичне суштине, док је свака власт, као заштитник постојећег стања, и при том није било великих изузетака, тежила да повећањем његове зависности ту критичност умањи и слободу ограничи. У првом свом веку, Универзитет је опстао. За то су заслужни многи његови професори и студенти, као и бројни добротвори који га подржавали и због самог његовог циља али и ради чувања аутономије.

Велики и мали добротвори

Добročинство сеже дубоко у прошлост и мери се трајањем људске цивилизације. Дубоки су корени и задужбинарства, које је у српском народу своје највеће домете имало током средњег века подизањем црквених здања. Модерно грађанско друштво, настајало у 19. веку, донело је и једну новину која га је разликовала од предходних јер су од тада и обични људи, грађани, занатлије, богати или чак сиромашни, постајали добротвори и својим прилозима суделовали у стварању неког општег добра. Ново доба је донело и појаву колективног задужбинарства, којим се и са мањим прилозима више појединаца могао достићи постављени циљ. Тиме је био и промењен сам лик добротвора и задужбинара јер то више није био владар нити богати мецена, већ често неко/неки до тада потпуно анониман, док је, с друге стране, сам циљ добročинства прешао из сакралне сфере у профану и примаоци су постајали или друштво у целини или шири круг институција и установа него у предходним вековима. Задужбинарство је уско везано са филантропством, посебно развијаним у Британији у викторијанско доба, када су друштвене норме високо вредновале помоћ другом, допринос вишим циљевима, лично учешћа у добробити друштва, укључив и добротворни рад са бројним хуманитарним мисијама широм света које су биле његов саставни део. Иако свака средина има и неке своје специфичности, свест да сваки грађанин може да допринесе неком општем циљу је постала и вредносна категорија младог српског друштва. Она је потицала најпре из оног ентузијазма који је био

својствен настанку нове државе и њених институција. Исказивао се у свести да су сви становници учесници у њеном грађењу и, сагласно времену, неговању патриотског заноса који је целог века снажно обухватао српског грађанина и усмеравао га ка јачању и ширењу државе. С друге стране, управо суочавање с слабостима државе и одсуством институција је овај ентузијазам усмеравао ка еманципацији те средине која се у првом реду видела у снажењу аутохтоних домаћих установа друштва као гаранција државног напретка и чувања независности.

У овом контексту се управо просвета видела као предуслов националног развоја, уз коју би држава брже могла да надокнади заостајање проистекло из касног ослобођења и превазиђе историјски настало наслеђе. Још је Вук Стефановић Караџић писао да нема ослобођења без писмених људи, што је, иако неуки али прагматични Милош Обреновић такође увидео, за њим и његови политички наследници. Повратком првих учених Срба са страних училишта, даје је ојачала свест о потреби изградње школства, те су и либерални политичари веома често просвету стављали у ранг најпречих државних задатака у складу са својом идеологијом и под геслом "Просвета, и само просвета, човека могу ослободити"⁹. Слобода и знање су тако постали основе њихове идеологије и оне се, скромно, како је било само друштво, почињу да намећу као врхунске вредности.

Из таквог односа према земљи дошло је до учестале појаве да се и богати и мање богати грађани опредељују да део своје тековине оставе "свом отечеству". Један од мотива је било природно људско хтење да се задужбинарево постојање памти и

после смрти, те су поклоне институцијама образовања остављали и они који су имали породицу, чешће ширу него директне потомке.⁹ У одлуци појединца да иметак поклони Великој школи или Универзитету најважнији мотив је била свест да је просвећеност предуслов развоја. "Својим дугим радом у народу стекли смо уверење, да је просвета једини фактор, који може наш народ подићи, препорочити га, и духовно сјединити оно, што је прошлост, по несрећи разјединила, те тако дати чврсту подлогу народном и државном животу нашем"¹⁰ – написао је у својој последњој вољи брачни пар учитеља, Станка и Радиша Косић, одређујући да се од њихове животне уштећевине у износу од 20.000 динара оснује фонд из кога ће се додељивати награда најбољем студентском темату из националне групе предмета. Овој групи припадају и они дародавци који су фондове и задужбине посвећивали покојницима, својој умрлој деци, махом преминулим студентима, или супружницима, родитељима и рођацима. Тако су родитељи бившег студента Политехнике у Минхену Миодрага Р. Јовановића, улажући у истоимени фонд, навели: "Наш покојни син је са особитом љубављу био прионуо хидротехничким студијама и помогнут саветима проф. г. Милана Нешића, давао је најлепше наде за успех на томе пољу, али га је на нашу огромну родитељску

9 M. Peñšić, *Liberali i liberalizam u Srbiji 19. veka*, Beograd 2004, 33

10 Najčešće se u testamentima naglašava pravo bračnog druga da uživa imovinu do kraja života, a potom da se preda određenim zadužbinama. Takođe je u većini testamenata naglašavana i svota koja se trebala isplatiti nekim od rođaka, prijatelja, posluge i sl. Po pravilu su ostavaoci, koji su imali decu, za prosvetne svrhe ostavljali manji deo imovine nego oni koji su bili bez direktnih naslednika.

жалост, рана смрт омела да послужи отаџбини својим неизмерно родољубивим срцем и својом несаломљивом вољом и способношћу".¹¹ Сличан су поступили и родитељи бившег студента права у Женеви Бранка-Баје Мијушковића, родбина ученика Миомира Марковића, мајка др Драгиње Трпковић, "која је у време свога краткотрајног живота предано радила" у Инфективној клиници, брат, такође лекара, др Стевана М. Моравца, санитаретског поручника, "који је 22. фебруара 1915. године, за време епидемије пегавог тифуса у нашој војсци, као жртва своје лекарске и војничке дужности дао свој млађани живот за Отаџбину"¹², и др.

Други оставиоци су у неком часу, када је долазила старост или се приближавали догађаји са неизвесним исходом, писали своја завештања. Један од највећих добротвора, немирни патриота, ратник и вођа добровољаца у устанцима 1875. године, Ђока Влајковић, је након Српско-турског рата 1878. године, своју последњу вољу започео речима: "Као човек могу сваког часа умрети, а као војник погинути, јер се српска ствар ослобођења и уједињења довршити има".¹³ На сличан начин је, са отвореношћу ка судбини, пред Први балкански рат свој тестамент почео др Никола Велимировић: "Вршећи свету дужност наспрам отаџбине полазим на границу. Природно је да треба мислити на све могуће евентуалности живота у таквим приликама; зато сматрам за своју дужност, да учиним распоред са својом имовином..."¹⁴.

11 Zadužbina Radiše Đ. Kosića, učitelja i žene mu Stanke R. Kosićke, učiteljice iz Beograda (Zadužbine, 17).

12 Zadužbine, 214: fond Miodruga R. Jovanovića, bivšeg studenta Minhenske tehničke visoke škole.

13 Isto, 139

14 Isto, 123: prilog namenjen nagrađivanju studentskih

Док су једни своја имања завештали због ратова у које судлазили и у којима су могли погинути, друге су исцрпиле политичке прилике, те су својевољно и на време, за добробит свеучилишта, њему остављали своју имовину. Већ у првој години рада Универзитета, прокувачки адвокат и судија Милан Јеремић, је њему наменио своју кућу у Београду, у Студеничкој улици 63, наводећи да "од избора 1901 године, осећам се малаксао и ослабио сам. Па и када ми је народ топличког округа доцније поклатио поверење, не могах се окрепити". Не мање присутни су били патриотски мотиви који су сасвим изрично завештања посвећивали добробити сопственог народа и његових припадника, онако како су га дародавци размели. Један од последњих фондова основаних пред Други светски рат, посвећен успоми на Ристу Ј. Одавића, његова супруга Ангелина је усмерила на награђивање радова оних студената који "треба да буду Срби, православне вере, а теме могу бити из области Српске књижевности – Српски језик – или слободне теме родољубља и патриотизма, или историје из српске прошлости"¹⁵. Још конкретнији је био захтев Драгиње М. Катићеве од 12/23. априла 1912. године која је, оснивајући фонд назван именом њеног ујака Петра Милошевића и свом, а који се састојао од куће у Кнеза Милоша 30, предлагала да се из њега "...кад приход фондов буде допуштао, сем једног ђака на Универзитету школоваће се у Богословији или Учитељској школи у Старој Србији по један ђак између синова оних родитеља,

radova iz oblasti medicinskih nauka, osnivanje odobreno 28. januara 1938.

15 Arhiv Srbije, Beogradski univerzitet (dalje: AS, BU) Z/27-Zadužbina Đorđa Vlačkovića, 12. novembar 1878.

који у борби за српство и одбрану имена српског у Старој Србији или Македонији погину...¹⁶.

Вредности завештања и фондова је била различита, управо јер су дародавци били различитих материјалних могућности. Према стању затеченом крајем 1939. године, укупна вредност главница свих универзитетских фондова и задужбина износила је 62,146 457,49 динара.¹⁷ Међу њима је највећу вредност имала задужбина Луке Ђеловића-Требињца, која је у то време вредела као половина свих универзитетских завештања. Овај добротвор је један од оних родољуба који су током свог животног пута од крајњег сиромаштва стигли до великог богатства користећи управо све могућности које је пружало ново доба и грађанско друштво. Родом Херцеговац, он је почео као шегрт у галантеријској радњи, али је дуг ка завичају показао још 1875. године, када је с добровољцима још једног потоњег великог добротвора, Ђоке Влајковића, отишао у Херцеговину да помогне својим побуњеним земљацима. И у наредним годинама је био у ратовима које су Срби водили с Турцима, да би се, по њиховом свршетку, вратио трговини. Био је један од првих чланова Београдске задруге, која је временом прерасла у моћан новчани завод а Ђеловић у једног од највећих акционара и њен председник од 1897. године. Управо из ове делатности је потекао највећи део његовог иметка. Захваљан земљи која га је "примила као свога грађанина и у коју сам још као нејако дете дошао из Требиња

16 Zadužbine, 303: testament dr Nikole Velimirovića od 24. septembra 1912. u Smederevu. Fond je ostavljen Srpskom lekarskom društvu, koje 1938. godine Ministarstvo prosvete namenjuje podizanju Medicinskog fakulteta.

17 Isto, 311: ostavinsko pismo od 15/28. marta 1906

у Херцеговини /.../ а желећи дати јасна доказа и о својој захвалности Краљевини Србији, мојој новој постојбини, и о своме великом поштовању Науке, које сам целога века жуђан био"¹⁸, још за живота је основао задужбину за просветне сврхе, потом и фонд намењен академском хору "Обилић". Задужбинарова свест да је сам био недовољно школован а "уверен да наука и привредни рад најјаче потпомажу правилан и сталан напредак свакога народа и да се неговањем млађих нараштаја у сувременој васколикој научној образованости" може осигурати напредак, Лука Ђеловић је одлучио да његова задужбина буде на Београдском универзитету, где је "данас средиште и главна творница за цело Српско Племо". Одмах је оставио велико имање у Јаворској улици, док је остали иметак наменио задужбини после његове смрти (август 1929). Одредио је да имање буде основни капитал, док ће се приход употребљавати за научне сврхе по одлукама самог Универзитета. На предлог Државног савета, краљ Александар И Карађорђевић је 30. марта 1926. године одобрио оснивање ове Задужбине.

Велика добротворка Универзитета је и Наталија Обреновић, бивша кнегиња и краљица Србије. Њена повезаност са Србијом настала је удајом за Милана Обреновића, а њен несрећан брак и трагична судбина сина јединца, знатно су утицали на политички живот њене нове домовине. Ова дама руско-молдавског порекла, страсна славофилка, је у Србију донела и неке европске видове женског јавног рада, најпре оне у добротворним друштвима, који су постепено потискивали дотадашње патријархалне поделе на мушку

18 Fond Riste J. Odevića, osnovan 23. februara 1940.

и женску јавну сферу. Била је покровитељка Више женске школе, Женског друштва и часописа "Домаћица", те је за ову самосвесну и лично несрећну жену природно било да оно што је наследила од свог убијеног сина, постане опште добро. Реч је о имању од око 8.000 хектара које је 13/26. јануара 1901. године одлуком Народне скупштине Краљевине Србије "у знак народне љубави и оданости народној династији славних Обреновића" покљоњено краљу Александру Обреновићу. После његовог убиства 1903. године, краљица је, као једини наследник, 15. новембра 1923. године, овластила свог адвоката да ово имање покљони Универзитету. У питању је био југозападни део Мајданпечке државне домене, величине 8 428 хектара, на коме су биле шуме, ливаде, зиратна земља, као и насеље Дебели Луг и рудничка колонија Благојев Камен. Крајем исте године Министарство просвете је одобрило Универзитету да прими овај домен, који је по дародавцу, назван "Наталијино" и проглашен Универзитетским огледним добром. Посед је био намењен студентима шумарства као школско добро које би било пример "доброг шумског уређења", а његова књиговодствена вредност је крајем 1939. године била 17 милиона динара¹⁹. После Другог светског рата и ово имање је доживело судбину већине других универзитетских добара јер је

19 Fond je podvećen Petru Miloševiću, bivšem đaku beogradskog Liceja, kasnijem dumrukdžiji (cariniku) u Kladovu, koji je umro u 23-oj godini 1853. Njegovo imanje je nasleđila njegova sestričina i ona ga je testamentom 1912. poklonila za školovanje vrednih đaka (Zadužbina, 455-57). Međutim pravni status ove zadužbine nije rešen do Drugog svetskog rata, već tek 6. marta 1950., kojim je imanje u Kneza Miloša, tada br. 34, od 1.200m² preneto Univerzitetu (AS, BU, Z/477: rešenje ministra prosvete od 6. marta 1950).

1946. експроприсано и додељено Шумском газдинству из Кучева. На инсистирање Шумарског факултета, за потребе наставе је тој установи враћен један његов део од 2.078 хектара.²⁰

Наталија Обреновић није једини члан краљевских породица који је део свог иметка покљонио Универзитету. Краљ Милан Обреновић је 2/14. августа 1889. године обавестио тадашњег министра просвете да је вољан "дати држави на просветне цели" имање које је наследио од претка Јеврема Т. Обреновића да се употреби за ботаничку башту. Башта се раније налазила на Дорћолу, у Дунавској улици, али је по добијању овог поклона, одлуком краљевих намесника, крајем марта 1890. године, стари плац подељен на мање делове који су продати, док је приход искоришћен за уређење нове баште. Због тога је био образован и Посебан фонд за подизање Ботаничке баште "Јевремовац", тако названом по жељи дародавца. Краљ Александар Карађорђевић се такође укључио у листу великих добротвора подизањем дома студената у близини Вуковог споменика, и давањем награда добрим студентима за Св. Саву.

У универзитетску својину доспевало је благо чија је вредност тешко мерљива, а коју су оставили несребични дародавци. У прве дарове, који уколико и није материјално највреднији је то сигурно постао својом симболиком, као визуелни идентитет српског високог школства, је поклон Мише Анастасијевића. Зграда коју је покљонио овај богати трговац сољу и власник десетине лађа које су у одсуству сувоземних путева пловиле Дунавом превозећи робу, грађена је с намером да

20 Zadužbine, VII.

постане кнежевска палата јер је капетан Миша својевремено прижељкивао да један од његових зетова, Ђорђе Карађорђевић, постане српски кнез. Како се ова његова замисао није остварила, још током зидања овог, у то време монументалног здања, његова намена је преиначена одлуком власника да је поклони "свом отечеству". И формално је то учинио 12/24. фебруара 1863. године, писмом министру просвете у коме саопштава: "Моја је свагдашња жеља и намера била, да од имања које сам по милости Божјој стекао, одвојим и уступим једну част на општенородну ползу и потребу мога премилога отечества". У своме обраћању он је поменуо да је и сам кнез Михаило увидео да се осећа оскудица у простору намењеном просвети, помињући Лицеј, Народну библиотеку, Народни музеј, па и будући "по времену народни универзитет", те је вољан да палату коју је зидао прилагоди потребама ових установа. Великодушни чин првог великог добротвора је примљен са достојним уважавањем, и већ у септембру у зграду су биле усељене све поменуте институције, као и министарство просвете, али и Велика школа у коју је Лицеј прерастао 1863. године.

Изузетне вредности су и збирке које су Универзитету завештали велики добротвори Јоца Вујић и Ђорђе Вајферт. Гувернер Народне банке Краљевине Србије и Краљевине Срба Хрвата и Словенаца с најдужим стажом од пуних 26 година (1890-1902, 1912-1926), Вајферт по доласку у Београд из Панчева а потом и преласка у српско поданство, почео је посао с породичном пиваром и први је користио пару за њен погон (1873), да би касније прешао на рударство (Борски рудник) и

акционарство. Отвореношћу ка новинама и вредноћом, постао је цењен у финансијским круговима ондашњег Београда, те је до 1890. године био председник Београдска задруге, одакле је именован за гувернера. Још за живота је део свог богатства уложио у хуманитарне сврхе помажући Инвалидски фонд, градњу Женске болнице (данашњи КБЦ "Дедиње"), и друге установе. Временом је своје послове пребацио на сестрића, те је забележено да је после његове смрти, као његово сопствено власништво, остао само сат и игла за кравату!²¹ Своју изузетно вредну нумизматичку збирку, коју је с страшћу скупљао целог живота, поклонио је Београдском универзитету 4. септембра 1923. године. И друга значајна нумизматичка колекција је постала власништво Универзитета поклоном који је 15. маја 1923. године учинио Филип Ла Ренотијер де Ферари.²²

Богатство целе српске културе, не само Универзитета, чине и две изузетне донације сенћанског трговца Јоце Вујића. Први легат чини око 10.000 томова старих књига о прошлости српског народа и Балкана, штампаних од XVI до краја XIX века. Многе од тих књига су уникати или раритети, које поседује мало која библиотека (посебно уколико се узме у обзир да је благо Народне библиотеке страдало током бомбардовања Београда 1941). За културу овог народа посебну вредност чине прве српске књиге штампане у Бечу, Венецији или Пешти, попут Марва Орбина, Божидача Вуковића или Христора Жефаровића. У Вујићеве драгоцености спадају и колекције архивалија, међу њима и преписка Милоша

21 AS, BU, Z/120: Osnovno pismo Luke Čelovića o osnivanju zadužbine od 23. decembra 1925.

22 Isto.

Обреновића, збирке писама угледних Срба у Угарској који су деловали у 18. веку, потом бакрорези из 18. века, и др. Овај богати велепоседник, велики добротвор Универзитета је постао почетком 1932. године, с пуном свешћу да своје животно дело није могао оставити "достојнијим рукама", одајући тиме и уважавање првом српском универзитету. Да је заиста тако мислио, показало се неколико година касније када је и другу своју изузетну колекцију, богату уметничку збирку слика са преко 300 дела, поклонио истој кући.

Групи значајних донатора припадају и неки странци. Међу њима се, свакако, мора памтити Карнегијева фондација из Њу Јорка, чијом је заслугом изграђена Универзитетска библиотека. Оснивач ове фондације Ендрју Карнеги (1835-1919), припадао је оним који су остварили "амерички сан", јер је растао у породици која је напустила Шкотску бежећи од глади која је харала Европом средином 19. века и сам је прешао пут од потрчка у раној индустрији Питсбурга до најбогатијег човека свог времена и филантропа светског гласа. Почео је као помагач у млину, те разносач телеграма, да би стасавши у веку науке упоредо с техничким новинама које су мењале свет, увидео њихове предности и успео да их искористи (инвестирањем у спаваћа кола, телеграф, нафту, индустрију челика из које је настао У.С. Стеел, и др.). Стичући богатство, још је 1889. године у књизи *The Gospel of Wealth* истакао моралну обавезу богатих да буду предводници друштва и својим богатством помажу заједницу, што је сам почео да примењује великим новчаним улагањима у просвету, најпре у Карнегијев технолошки институт, потом у стварање

пензионог фонда за учитеље, те у друге просветне и хуманитарне установе, да би све ове напоре објединио у Карнегијевој фондацији намењеној финансирању колеџа, универзитета и научних истраживања (1911). Сагласно својим визијама, а ослањајући се на сопствено искуство самоука, највише је улагао у јавне библиотеке видећи их као нужне центре који ће допринети самообразовању грађана. Био је и човек слободног духа и противник империјализма, те је 1898. без успеха понудио Филипинима 20 милиона долара колико су САД требале да надокнаде Шпанији за уступање ових острва. Иако је то био чин политичког идеализма, Карнеги ће и даље наставити да се залаже за свет правде и без рата те ће основати и Карнегијеву фондацију за мир (1910), финансирати Централноамерички суд правде и изградњу Палате правде у Хагу (1913). Његова фондација је наставила његову мисију, те је на иницијативу Мабел и Славка Грујића, посланика Краљевине СХС у Вашингтону, донела одлуку 1920. године да 100.000 долара уложи у градњу библиотеке Београдског универзитета. Поратна инфлација је поскупела радове, те је и нова југословенска држава делом учествовала у њеном настајању, а ово блиставо здање је уступљено београдским студентима маја 1926. године.

Страним филантропима се прикључила и једна храбра и пожртвована Аустралијанка, која је, суочена са тешким искушењима у којима се нашла Србија почетком Првог светског рата, попут њених сународница из Енглеске и Шкотске, одлучила да и лично допринесе ратној победи. Олив Келсо Кинг је у писму ректору од 25. марта 1920. године као свој мотив истакла: "Као

Аустралијанка, још у својој домовини за време овога светскога рата, заинтересовала сам се за судбу српскога народа. Исто тако, интересовање се јавило и код многих мојих сународника. У намери да помогнем српском народу, дошла сам на солунски фронт, где сам са мојим аутомобилом радила при Санитетском одељењу Врховне комаде. На тај начин сам дошла у додир са српским војником, видела његову храброст и велику љубав према својој домовини, па сам га заволела као и цео српски народ." По ослобођењу је отворила кантине за војнике, од чије продаје је добила 325.000 динара, те је одлучила да помогне српску просвету и науку и да се овај новац употреби као Аустралијанска задужбина за Институт за антропогеографију, социологију и економију. Тадашњи ректор Јован Цвијић је подржао овај хумани чин и министру просвете предложио одбор за старање о овој донацији, који су осим њега, као ректора, чинили и професори Ђорђе Ђурић, Драгиша Ђурић и Боривоје Милојевић.²³ По оснивању фонда, Цвијић је обавестио госпођицу Кинг да ће у новој згради Универзитета планирани институт добити простор и да се нада да ће се "на јединствени начин довести у везу антропогеографске, социолошке и економске студије о нашем народу; развиће се колаборација међу испитивачима, који су до сада засебно радили; вођен у духу чисте науке, нови Институт ће несумњиво створити најбољу основицу за решавање практичних питања, која и код нас, као и у целом свету, постају од првокласне важности". Одлука о оснивању Института је донета тек почетком 1938. године, те Институт није у правом смислу почео да

23 Задужбине, 263.

ради, али су средствима фонда обављена истраживања у којима је годишње учествовало између 15 и 20 сарадника.

Научно изузетно важан је и фонд који је британски професор Чарлс Хајд у износу од 1.200 фунти наменио Археолошком семинару Филозофског факултета из кога су обављана истраживања праисторијског локалитета у Винчи. Истраживања су вршена од 1929. до 1934. године и публиковањем резултата у монографији професора Милоја Васића, овај фонд је угашен, док је Археолошком семинару остављена драгоцену збирку ископаних артефаката.²⁴

Један део оставштина су основали професори или сарадници Универзитета и Велике школе или њихови сродници и пријатељи. Свакако да је по својој деликатности, па и обиму, пажње вредан гест професора Љубомира Стојановића који је за свог живота родитељима наменио задужбину са именом "Саре и Веље Стојановића, Мостарца, пушкар из Ужица". По научничкој жељи, средства би се користила за "испитивања живог народног говора, или за прикупљање грађе за историју српског језика, српске књижевности, политичке историје и других старина српских", а одлуке о томе доносили би наставници Српског семинара Универзитета.²⁵ Правила су усвојена 13. марта 1934., док су од 1933. године исплаћивана средства за поменута истраживања. Укупна вредност задужбине је почетком 1940. године била виша од 2,5 милиона динара. Професор Сава Урошевић је са својом супругом Клеопатром основао

24 Isto, 296.

25 Dopis Šumarskog fakulteta Univerziteta u Beogradu upućen Rektoratu 8. oktobra 2004.

истоимени фонд који је био намењен финансирању научних радова из области минералогije, петрографије и геологије, у коме је крајем 1939. године било 974.513,35 динара. Некадашњи професор Велике школе и председник Српске краљевске академије, Јован Жујовић, је желео да "не само за живота већ и после смрти помаже спремање подмладка за обрађивање геолошких наука и геолошко проучавање наше Отаџбине", те је 1. маја 1925. образовао фонд из кога су за Св. Саву награђивани студенти за радове из области геологије, палеонтологије или петрологије.²⁶ После Жујовићеве смрти, по добротворевој жељи, његов синовац др Милан Жујовић, такође професор Универзитета, је овом Фонду додао још 40.000 динара, као и посебну суму, из које је настао и нови фонд намењен издавању "Геолошких анала" које гест Жујовић и основао.²⁷

Прва у овом низу, може се рећи, 'професорских задужбина' је Задужбина Владимира Карића, професора Велике школе, који је тестаментом од 7. децембра 1893. године, начињеним у Грису, оставио Географском кабинету Велике школе права на продају прештампаване његових књига, од којих су неке до данас цењене. Приход Задужбине је био намењен за "испитивање српске земље и балканског полуострва и за објављивање тих испитивања". Његов син Велимир је повећао улог са 100.000 динара и ова задужбина је званично установљена

26 Vid.: V. Rakić, Numizmatičke zbirke Beogradskog univerziteta : Vajfert, Kovačević, Ferari, u: Dobrotvori Beogradskom univerzitetu. Galerija SANU, oktobar-novembar 2005, Beograd 2005, 95-105.

27 Vid.: P. Petrović, Umetnička dela Beogradskog univerziteta : zbirka Joce Vujića, u: Dobrotvori Beogradskom univerzitetu, 85-95.

31. октобра 1929. године.²⁸

И први ректор Универзитета је добио фонд с његовим именом за који је улог дала његова ћерка Јелена Лозанић Фротингам желећи да се из њега "награђују и потпомажу истраживања наставника, асистената и слушалаца на пољу опште неорганске и органске хемије, која се врше или су извршена у лабораторијама Филозофског факултета"²⁹. Сврха фонда је била да се у износу од 2.000 динара награђује један необјављен рад из експерименталне тематике из хемије, затим набављају апарати или материјал за хемијска истраживања. Фонд са именом историчара Станоја Станојевића основали су 1939. његови поштоваоци и пријатељи с наменом да награђује радове из средњовековне српске историје; ћаци и поштоваоци др Милана Јовановића- Батута су средства за рад истоименог фонда наменили истраживањима из биологије и наслеђа народа, што су урадили и пријатељи др Ђурице Ђорђевића. Још су бројније једнократне донације, које највећим делом чине поклони у књигама дати матичном факултету или Универзитету у целини, а које су учинили Јован Жујовић, Јован Цвијић, Љубомир Стојановић, од страних Михајло Пулин, Златко Балокковић, као и многи други чија се имена могу наћи на листићима универзитетских библиотечких каталога.

Сваки прилог Универзитету је био драгоцен, посебно јер је већина фондова и задужбина била намењана за награде студентима, било оним најбољим, било сиромашним. Што је било више дародаваца, расле су могућности да се рад на факултетима боље одвија, да

28 AS, BU, Z/136

29 Isto: ukaz kralja Aleksandra I.

се врше истраживања, штампају књиге... Већина награда студентима је додељивана на дан Св. Саве, ређе неким другим поводом (обично на дан смрти онога у чију је част фонд био основан). Између два светска рата је постојало више десетина фондова из којих су се исплаћивале награде студентима. Тако је за студенте права постојао фонд Слободана Дробњаковића, намењен "ономе који са најбољим успехом дипломира односно потпуно заврши Правни факултет на Београдском универзитету и да је сиромашно стања и рођен из предатне Србије и српски поданик"³⁰. Најбољи темат из међународног права награђиван је из фонда Бранка-Баје Мијушковића, коју је први по оснивању фонда добио каснији професор истог Факултета Драгаш Денковић, док је његов колега, међуратни студент Радомир Лукић био награђен 1935. године из фонда намењеном раду из области правне и економско-финансијске науке, који је носио име инжењера Шемаје М. Демаја. Студенти који су се бавили економско-финансијском струком награђивани су из фондова Милутина и Стане Јовановић и фонда Станислава Савића, а за трговину и привреду из два фонда: Милице и Живка С. Богдановића и Јосифа Храбовског. Студентима медицине су добротвори наменили неколико завештања: фонд Миомира Марковића, задужбина Милана А. Станића, др Ђорђа Ђурице Ђорђевића (за рад из дерматовенерологије), фонд др Јована Вулетића, др Стевана Моравца, фонд др Драгиње Трпковић (за инфективне болести), фонд браће Исаиловић (за студенте превасходно из Ваљевског краја), фонд Роксандре, супруге Милана

П. Драгојловића (за болести од рака и туберкулозе), фонд Ружице Љубомира Пл. Недељковића, који је био при Медицинском факултету... Област фармакологије, посебно експерименталне, је награђивана из фонда Радивоја Павловића.

Фонд Михаила, свршеног студента технике и Милана Николајевића, професора природних наука, био је одређен за награђивање темата из природних наука, док су радови из хемије, осим из фонда Симе Лозанића, награђивани и из прилога браће Исаиловић, и то уколико су хемичари били с Техничког факултета. За радове из пољопривреде (поглавито пчеларства) служио је фонд Стојана и Љубиће Живковић и кћери им Даринке Зорић, удове Светозара Зорића, некадашњег професора Велике школе, а тематима из математике или метафизике – фонд Бранка Јовановића, студента технике у Шарлотенбургу, и, како је наведено, "асистента проф. др Ајнштајна"³¹. По два фонда су била намењена архитектама, Љубише Т. Барића и поменути фонд браће Николајевић, као и машинцима (задужбине Јован В. Бајлони, Момчило Стефановић). Фонд по имену Лазар и Матилда Аврамовић се определио за најбољи рад из грађевине, грађења путева и железница, а др Драгољуба Ђ. Петровића за педагогију.

Историчарима је било посвећено неколико фондова: студентски радови из народне историје, тј. они темати "који се односе на српски део нашег народа и наше земље"³² награђивани су из задужбине Милана А. Станића, средњевековне српске историје из фонда Станоја Станојевића, историје области Старог Влаха (Новопазарског

31 Isto, 219.

32 Isto, 177.

сандака), посебно среза Нова Варош, из фонда Роксандре, супруге Милана П. Драгојловића, док је по једна студенткиња за рад из области српске културне историје (национална историја, историја књижевности или историја уметности) била награђивана из фонда Олга Каснер. Томе треба додати и награде из опште историје хришћанске цркве, које су носиле име професора Александра Доброклонског и његове супруге Марије. Фонд Стане Ф. Богојевић је давао могућност да се награда подели из било које области, а један од њених добитника био је Борислав Т. Благојевић за рад "Екзекватура страних пресуда"³³.

Значајан је и број добротвора који су поклоне Универзитету наменили оним његовим студентима којима материјално стање није допуштало редовне студије. Овај вид помоћи је на различите начине постао традиција настала још у Великој школи, где су се поред студентских друштава за помоћ сиромашним и болесним студентима, попут "Побратимства", јавили и приватни добротвори. Тако су обе краљевске породице често стипендирале студенте или посебним поклонима улагале у њихово образовање. Од већих фондова је био Зетски потпорни фонд за посебну помоћ сиромашним ученицима Православно-богословског факултета, из области Црногорско-приморске митрополије, који је основао митрополт Гаврило 1934. године. Сиромашним студентима су били намењени и фондови, настали углавном од поклоњених кућа и плацева, Јелисавете Зековице, Пулхерије Николић, бившег гувернера Народне банке Љубе Срећковића, Спасоја Цветковића, Јосипа С. Јовановића.

Кућу у Дечанској бр. 3 је сиромашним студентима наменио и оснивач задужбине Персе и Николе Валовића-Зајечарца, за коју је наведено: "приземље да се издаје под закуп и од дохода да се имање издржава. Горње просторије да се употребе за бесплатно становање ваљаних универзитетских студената" с првенством оних који су родом из Зајечара и околине.³⁴ Брачни пар Каја и Димитрије М. Илидановић је своју имовину оставио мензи сиромашних студената, Ђорђе и Марија Ценић сиромашним оболелим студентима права, породица Димитрија Петровића школовању медицинара, Ружа и Срета Ј. Стојковић једном сиромашном студенту Филозофског факултета а Тома Марјановић – двојици студената права и технике из Параћина и околине... Један од на старијих фондова ове врсте је био фонд Милоша Зечевића, који је радио од 1899. године и био намењен "ученицима историјско-филолошког одсека Велике школе"³⁴. Студенткиње су добијале помоћ из фонда Љубише Гавриловића, сина Стане Гавриловић, док је Богословски факултет управљао фондом Персиде и Николе Трифуновића, намењеном школовању по једног студента филозофије, богословије, технике и медицине. У неколико случајева су добротвори средства усмерили на школовање и усавршавање на страним универзитетима; за те намене је била поклоњена кућа у Карађорђевој улици бр. 16, као део Задужбина Илије Антоновића, док је Хидротехнички завод Техничког факултета добио фонд Миодрага Р. Јовановића да би се из њега усавршавао један или два млада хидротехничка инжењера. Студентима технике су биле

намењене стипендије из задужбина Глише и Марије Ракић из Земуна, уз услове дародавца да то буду "Срби и православне вере" и да се "још две године пошаље у иностранство".

Највише података о награђиваним студентима је за период између два светска рата. Међу награђеним су се тада нашли потоњи угледни научници и каснији професори, попут Мирка Барјактаревећа, Јефте Миловића, Драгаша Денковића. Као студент Мехмед Беговић је из фонда Ђорђе и Марија Ценић 1930. године добио помоћ за студије у Алзиру³⁵, док је каснији ректор Борислав Т. Благојевић, као студент, два пута награђиван наградом из фонда Марка Стојановића, први пут 1933. за рад са темом "Утицај француског грађанског законика на србијански грађански законик", а наредне године још једанпут. Из истог фонда је 1929. године награђен каснији професор Ђорђе Живановић за рад "Акцентатски систем вражогрлачког говора", годину дана после њега Радосав Бошковић за спис "Дијалект Данилова града и околине", док је 1936. награда припала историчару Иви Божићу за рад "Односи Дубровачке републике с Босном, Жигмундом и Ладиславом на почетку XV века (1402-1405)".

Поменути задужбина која је носила име Марка Стојановића била је намењена потпомагању науке о српском језику и о приватном праву. Спадала је у оне из којих је дељено највише награда студентима, али је и помаган развој поменутих научних области. Између осталог, из ње се финансирало издавање угледног часописа "Архив за правне и друштвене науке", плаћана су научна истраживања, док је

35 Isto, 453-4: pitanje zadužbine nije bilo rešeno do 1940. godine.

из фонда Владимира Карића помогнуто издавање књиге Милисаву Лутовца³⁶. За развој појединих научних дисциплина су основани фондови: Ернеста Солваја, поводом 100-години од рођења оснивача индустрије соде по Солвејевом процесу, а у сврху потпоре истраживањима на пољу чисте или примењене хемије; др Ђорђе Митровић за развој сточарства; Катарине и Павла Ј. Куртовића - "за научне и просветне сврхе", и др. Средства из фонда патријарха Димитрија су била намењена "за уређење стручног богословског часописа и за издавање малених књижица и листића јеванђелско-моралне садржине", док је нишки епископ Никанор своју кућу оставио за потребе Богословског факултета, с жељом да се из укупних прихода штампају књиге. Светозар Видаковић је свој иметак оставио Универзитету да се употребљава за практично образовање средњошколских наставника, а фонд др Николе Велимировића је преузет како би се подигла зграда Медицинског факултета³⁷. Група професора Филозофског факултета је у јулу 1938. године решила да из средстава преосталих из прве серије "Српског књижевног гласника" образује фонд за историју југословенске књижевности, али нема података о раду тог фонда. У овом набрајању треба додати да су осим поменутог фонда намењеног академском певачком друштву "Обилић", радили и фондови посвећени Студентском правничком друштву (др Ђорђе Протић) и стрељачкој дружини (Михаила Петровића). Бројност фондова и дародавца, посебно активних у периоду између два светска рата, навела је тадашњег ректора Чедомића

36 Isto, 246.

37 Isto, 465.

Митровића да у име колега и студената Београдског универзитета захвалност изрази следећем речима: "Као год што смо на бојном пољу, кад год је затреало, имали увек довољно својих великих јунака, тако и на пољу народног просвећивања нисмо оскудевали у племенитим људима, који би за живота од својих уста штедили, да би само што више могли оставити школи и просвети. С те стране, т.ј. у добротворствима за народно просвећивање /.../ ми не уступамо готово ни америчанским грађанима."³⁸

Већина задужбинара је Универзитету остављала непокретну имовину (куће, имања), обвезнице или готов новац. Зависно од правила која су била условљена наменом легата, непокретна имовина је углавном остала као трајан капитал из кога су се убирали приходи, док су средства трошена из камата и чистих прихода. Ређе су се куће продавале, уколико су биле у лошем стању, а тако добијена средства су чинила главницу фонда. У номинални износ фонда су улазиле све врсте поклона (непокретна имовина, хартије од вредности и уложне књижице). Од добијања легата до почетка рада је понекад пролазило више година у оним случајевима када није било могуће одмах ући у посед (станари, посебни услови из тестаментa и др.). У свим случајевима се подједнако поступало са поклонима, без обзира на њихову вредност. Вредније фондове су основали лекар Живан Гашић, који је тестаментом од 2. октобра 1929. године, Универзитету наменио троспратну кућу у улици Краља Милана 56 и преко 2,3 милиона динара.³⁹ И задужбина Миливоја А. Јовановића је

38 Isto, 232.

39 Isto, 335-344.

почетком 1940. вредела 1,417.129 динара, задужбина Илије Антоновића 1,481.203 динара, у фонду Ане М. Бурковић је у исто време било преко 600.000, Јосипа С. Јовановића преко 878.000, фонд бившег дворског подрумара Косте Енчића вредео је преко 700.000, а Марка Стојановића 1,100.000 динара... Најмањи су били они фондови којима су живи сродници желели да сачувају име на њихове преминуле чланове породице; међу њима је фонд Војина М. Тошића, бившег студента права у износу од 10.000 динара, фонд почивших браће Исаиловића од 5.000 динара, Николе, бившег студента медицине и инж. Станка, бившег асистента Техничког факултета, од 5.100 динара, а сличне величине су били и фондови Михаила и Милана Николајевића, др Јована Вулегића, и др.

Тако су се међу добротворе првог српског универзитета укључили и они који су могли само да уложе своје скромне уштеђевине до оних који су у оновременим оквирима били истински богаташи. Било да су у питању били фондови или задужбине, у оба случаја су Велика школа, Универзитет или поједини од факултета добијали сагласност од министарства просвете да могу прихватити поклон, који је формално потврђивао владар. Тиме се обезбеђивала правна вањаност поклона, док се брига око поштовања дародавчевог налога препуштала задужбинским одборима именованим по његовој жељи, или, у другачијем случају, одлуком надлежног универзитетског органа. У њихову надлежност улазило је старање да се основни капитал поклона не умањује, да се чува у провереним новчаним заводима, да се оплођује и расте како би осигурала његова трајност, као и да се користи у

наменске сврхе. Финансијски извештаји о пословању су били годишњи и садржали су и вредност главнице, као и средства која су утрошена за осваривање циљева донације. Скоро све задужбине и фондови су свој капитал држали у обвезницама или акцијама (ратне штете, Народне банке, Хипотекарне банке, Аграрне банке и др.). Неки од донатора су условљавали датум када ће се њихов приход почети да користи, а као екстремни пример је захтев београдског трговца Вељка Николића, који је у тестаменту из 1894. одредио да се главница и камате не могу користити у наредних 100 година. Како је последња воља и оснивање фонда ступило на снагу 1906. године, средства из овог поклона Универзитет никада није користио.⁴⁰ Управо се тај брижни однос дародаваца према имовини која се уступала, руковођен економским интересима да се средства увећавају улагањем у новчане заводе и убирањем камата, показао штетан у догађајима који су уследили. Други светски рат је уништио све раније новчане институције, окупатор је блокирао све депозите, улоге и рачуне, тако да су сва новчана средства, као и она Универзитета, практично била конфискована. Потом је 1945. године радикални дисконтинуитет с предходним режимом довео до спајања свих кредитних предузећа с Народном банком, што је практично било њихово укидање, а уредба о откупу акција, којом је Народна банка престала да буде акционарско предузеће, била је само припрема за њихову национализацију.⁴¹ Тиме су сви ранији

40 AS, UB, F/IX, br. 73: одобрeње министра просвете D. Magaraševića од 28. decembra 1933.

41 AS, UB, F/15, br. 15: одобрeње министра просвете из januara 1938.

улози постали неважећи и сва завештања су остала без свог капитала. У прво време су у својини Универзитета остале само стамбене зграде које су биле у његовом власништву, али су национализацијом и експропријацијом и оне постале државно власништво. Од установе која је могла и сопственим приходима да улаже у науку, штампа књиге, помаже и награђује студенте, Београдски универзитет је морао да се ослони само на државни буџет, тиме и да умањи сопствену материјалну независност.

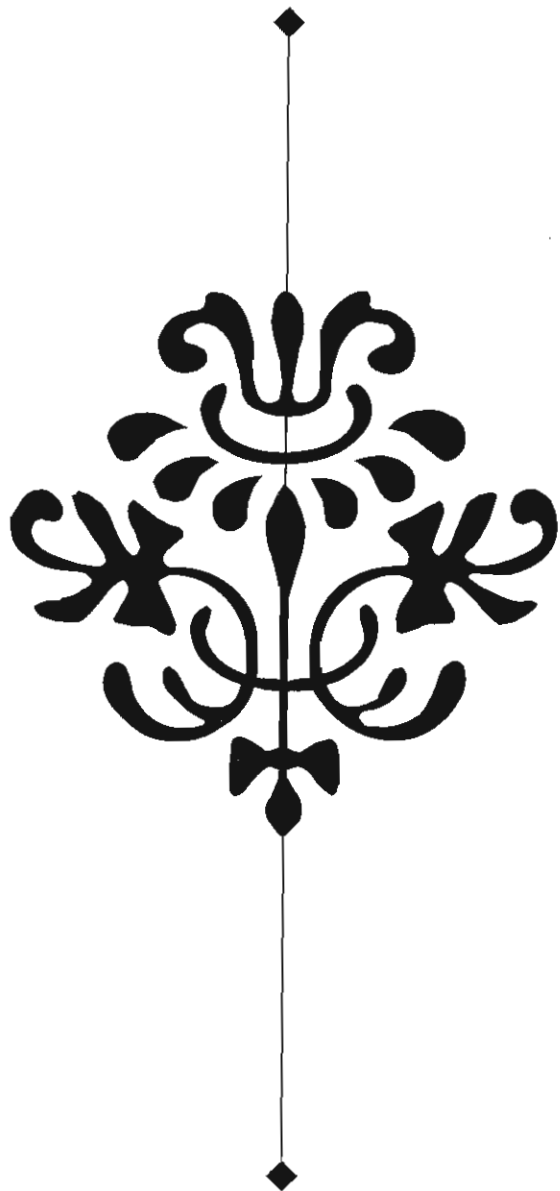
И после Другог светског рата су настали неки фондови у знак сећања на професоре или студенте ове високе школе. Међу њима су фондови Радивоја Увалића, Видоја Веселиновића и Ивана Стојановића на Економском факултету, Иванке Терзин, Владимира М. Лазића, Милана С. Милића и Данице Којић на Архитектонском, Мирка Милића и Александра Дамјановића на Електротехничком, Љубомира Ћирковића и Марка Јарића на Физичком, Боривоја Мирковића на Факултету политичких наука, Николе Оке, Божидара Милошевића, Миодрага Селића и Зорана Радосављевића на Саобраћајном, Станимира Алексића на Пољопривредном... Али је део тих фондова доживео судбину предходних јер су године инфлације 1991-1993. обезвредили улоге, те су многи од њих престали са радом. Ипак, поједини факултети су успели да одрже или поврате своју имовину, те Физички факултет располаже једном кућом коју је добио по завештању професора Ђорђа Живановића, Пољопривредни има у поседу огледно добро 'Радмиловац' настало из задужбине Јевросиме, Симе и Милана Вукићевића а Шумарски мањи део некадашњег поседа Универзитета

који је оставила Наталија Обреновић. Универзитету је одлуком владе Србије 1995. године враћено право управљања на једнаест задужбина и два фонда, али још увек није дошао у посед све раније стечене имовине.

Бројни добротвори Београдског универзитета, од који неким ни име није сачувано а о многим се веома мало зна, сведоче колико је српском народу била важна чињеница да се оснује а потом и успешно ради национална школа за највише образовање. У сваком народу је настанак универзитета био највиши домет националног развоја, показатељ да је његова култура постала самосвојна и да у њој има спремних да преузму обавезу да образују младе генерације. То је и показатељ да је у самом друштву постојала потреба за високообразованим стручњацима, професионалцима свих профила које је универзитет могао да спреми а средина да прихвати и њихова знања утка у постојећу друштвену структуру. Од настанка Универзитета следила је деценија у којој је, најпре захваљујући његовим сарадницима, Србија убрзано кренула ка модернизацији и налажења свога месту у оквиру ондашњег европског културног и научног простора. То место није било скромно ни сасвим безначајно, јер су управо неки од угледних научника са ове школе, успели да се по резултатима уврсте, и као појединци и као припадници ове средине, у највитаљније делове европске науке. А многи од њих не би могли да студирају, нити би имали из чега да уче, да није било племенитих људи који су део или сву своју имовину њима завештали. Због тога је и највише личних фондова Универзитет стекао када је својим радом оправдао сам чин оснивања, пре и

након Првог светског рата. Добротвори су то осећали, те су не само из пијетета према знању него и ради личне одговорности за судбину сопствене средине и сопственог народа, желели да и сами буду део тог залога за будућност.

Проф. др Гордана Цвијић
Универзитет у Београду,
Биолошки факултет

БОЛОЊА У БЕОГРАДУ

Реформа високог образовања
на Универзитету у Београду по
болоњским принципима

Уводне напомене Тема предавања је упознавање шире јавности са основним принципима Болоњске декларације и њеној примени у реформи високошколске наставе на Универзитету у Београду. Посебна пажња је посвећена објашњењу онога *„шта реформа јесте и треба да пред ставља“*:-

креирање модерних студија на три нивоа (основни, дипломски-мастер и докторски), ефикасних, флексибилних, растерећених обимних програма и великог броја предмета.

организовање студија који ће јасно указивати и омогућавати пут студената ка појединим усмерењима у чијем креирању могу сами да учествују.

омогућавање континуираног учења током године са сакупљањем поена који ће се вредновати и уградити у завршну оцену.

обезбеђивање веће флексибилности студирања кроз програме у које је имплементиран европски систем преноса бодова (ЕСПБ), а који ће да обезбеде већу мобилност на националном и европском нивоу.

Пример ефикасне реформе, коју је аутор предавања приказао, је Реформа на Биолошком факултету која је изведена уз помоћ ТЕМПУС програма (средства Европске уније за помоћ реформским процесима у високом школству).

Европски простор високог образовања – заједнички проблеми

На састанку министара високог образовања 29 европских земаља, одржаног јуна 1999. године на једном од најстаријих европских универзитета у Болоњи у Италији, једногласно је констатовано да постоје значајни проблеми у европском простору високог образовања. Он је дивергентан са великим разликама у степеновању диплома што отежава међусобну сарадњу универзитета и мобилност наставника и студената, да је просечна дужина студирања већа од оног који је предвиђен наставним плановима и програмима, да су универзитети највећим делом инертни и конзервативни оптерећени националним системима, да не постоји конкуритивност итд.

У жељи да се ови проблеми превазиђу и да се допринесе унапређењу високог образовања и креирању квалитетног, ефикасног европског образовног простора 29 министара је потписало тзв. „Болоњску декларацију“.

Наша земља је потписала Болоњску декларацију 2001. године, ратификовано 2002 године.

Основни циљеви и принципи „Болоњске декларације“

Стварање јединственог европског

простора са конвергентним системом високог школства уз очување националних културних и језичких специфичности и повећање међународне компетитивности европских универзитета, је основни циљ Болоњске декларације.

Креирати уједначене академске степене (дипломе магистратуре, докторате) и обезбедити потпуну преводивост стеченог образовања је основни предуслов за реализацију овог циља. Декларација такође препоручује да је потребно вредновати укупан рад студената у току студија, односно присуство предавањима, припрему за предавања, вежбе, писање семинарских радова, израда колоквијума, тестова, теренских вежби, радионица, обрада литературе и припрема за испит итд. Подстицање студената на рад током целе године треба да допринесе бољој ефикасности студирања а исказивање обима тог рада кроз јединствен систем бодова, тзв. Европски систем преноса бодова (ЕСПБ) или енглески еуропеан кредит трансфер систем (ЕЦТС) ће омогућити њихов пренос са једног на други универзитет а самим тим и већу мобилност студената. Ради лакшег рада током године и савладавања задатака предвиђених наставним програмима препоручује се да се курсеви организују као једносеместрални, да се дефинишу обавезни предмети који треба да пруже неопходно основно знање свим студентима и изборни предмети који треба да омогуће студенту широк и разноврстан избор програма из области примерен њиховим интересовањима и склоностима.

Посебно важан аспект је евалуација наставних планова и програма и обезбеђивање сталне контроле квалитета

механизмима спољашње и унутрашње евалуације. Пратити пласман и успешност свршених студената на тржишту рада, прилагођавати се потребама тржишта кроз припрему нових наставних програма је такође важан аспект модернизације школства и обезбеђивању напретка и опстанка високошколских институција.

Болоњска декларација изричито наглашава да процес реформе осмишљавају и спроводе сами универзитети – „Универзитети су актери реформе а не њени објекти!“

2010. година постављена је као рок за реализацију ових циљева.

Реформа високог образовања у Србији – да или не?

После 2000 године Ректорски колегијуми Универзитета у Београду и представници Министарства Просвете су учинили велики напор да се нађе високо школство укључи у европске стремљења ка креирању јединственог високошколског образовног простора. Организован је низ семинара на којима су страни партнери излагали своја искуства у реформи, приближили нам принципе Болоњске декларације, Лисабонске конвенције и низа других докумената насталих као резултат састанака министара просвете ЕУ. Укључени су и студенти у ове процесе, који су постали равноправни партнери. Сагледано је шта је добро и позитивно у тим стремљењима и кренуло се у реформу високог школства постављањем бројних питања: шта треба мењати јер није добро а шта треба задржати јер је добро; шта може да се промени а шта не, шта може да се промени одмах а шта треба

урадити касније... С обзиром да високо образовна средина код нас није много различита од опште и постоји висок степен конверзативизма и неспремности великог броја наставника да се ухвати у коштац са реформским процесима и свим обавезама и одговорношћу које он носи закључено је да је важно да се уђе у реформе обазриво и постепено корак по корак.

Одлучено је: Реформа ДА остало је да се осмисли КАКО!

Нови Закон о високом образовању званично је усвојен септембра 2005. године који је поставио основне принципе и правила реформе: три нивоа студирања, основне студије у трајању од 3 или 4 године (180 или 240 ЕСПБ); дипломске (мастер) студије у трајању од две или једне године (120 или 60 ЕСПБ); докторске студије (у трајању од три године (180 ЕСПБ)). Остали универзални принципи предвиђени Законом, поред организације наставе на три нивоа, били су: обезбеђивање континуираног испитивања и оцењивања; осигурање сталне контроле квалитета свих облика наставних процеса; модуларијација наставе; увођење европског система преноса бодова (ЕСПБ); увођење додатка дипломи у коме би се описале све важне карактеристике одређених студија уз опис појединачних активности студената (карактеристике посебних модула које је похађао, изборних предмета, слободних активности, оцене итд.).

Реформа на Биолошком факултету Универзитета у Београду – пример успешне реформе

Реформа на Биолошком факултету

започела је укључивањем у Пројекат QA (Quality assurance) коју је организовао Универзитет у Београду 2001. године. Према упутству Универзитета урађена је тзв. S.W.O.T. (Strength = снага; Weakness = слабост; Opportunity = могућности; Treats = опасности) анализа у коју су укључени и студенти. Добијени су значајни резултати из којих су извучени закључци који су усмерили реформу ка могућим решењима и превазилажењу актуелних проблема. Наставничке оцене квалитета студија су се подударале са студентским што им је дало још већи значај. Ево неколико примера оцена из те анализе:

S- снага: високо квалификован наставни кадар са значајним бројем младих наставника и асистената; веома добра теоријска основа курсева – све области биологије заступљене; коришћење савремене литературе; добар научни приступ изучавању биологије праћен научним пројектима чији су носиоци професори факултета; постојање знатног броја изборних курсева; добро развијена теренска настава; постојање интердисциплинарних курсева итд.

W- слабости: ригидне студије са великим бројем предмета од којих су бројни двосеместрални; углавном преовлађује теоријска настава - *ex cathedra*; мала ефикасност студирања са великим „отпадањем“ студената у средини студија када су већ доста постигли и могли би да обављају поједине послове а немају никакаву потврду (диплому) за то; веома лоша финансијска ситуација; недостатак простора; застарела опрема...

Формирана је Комисија за реформу у коју

су укључени и студенти, која је, паралелно са проучавањем принципа Болињске декларације, Лисабонске конвенције и осталих значајних докумената који су утврдили европске стандарде у високом образовању, извршила анализу постојећих студијских програма на Факултету и обим курсева (предмета) изразила кроз ЕСПБ бодове (Сл. 1 – пример обрачуна ЕСПБ). Основне карактеристике ЕСПБ – европски систем преноса бодова: ови бодови представљају квантитативне показатеље оптерећења студената на једном предмету / курсу. Они не говоре о квалитету (оцени) студентског знања. Додељују се студенту само ако је положио испит из предмета који се бодује. Не додељују се делу предмета него само комплетном предмету. Према Закону (*Одељак - Обим студија*, члан 29): Збир од 60 ЕСПБ бодова предвиђен за једну школску годину одговара просечном укупном ангажовању студента у обиму од 40-часовне радне недеље током једне школске године. Укупно ангажовање студента састоји се од **АКТИВНЕ НАСТАВЕ** (предавања, вежбе, практикуми, семинари и др.), **САМОСТАЛНОГ РАДА**, колоквијума, испита, израде завршних радова, добровољног рада у локалној заједници и других видова ангажовања. Захваљујући обављеној анализи јасно је потврђено да је обим курсева велики јер је потребно огромно време да студент савлада градиво што се види на приложеној слици (део стубића изнад црне површине). То је помогло у припремању нових програма курсева. Даље је закључено да су студије ригидне, нефлексибилне, које не омогућавају студенту да током студирања промене мишљење и пређу на другу студијску

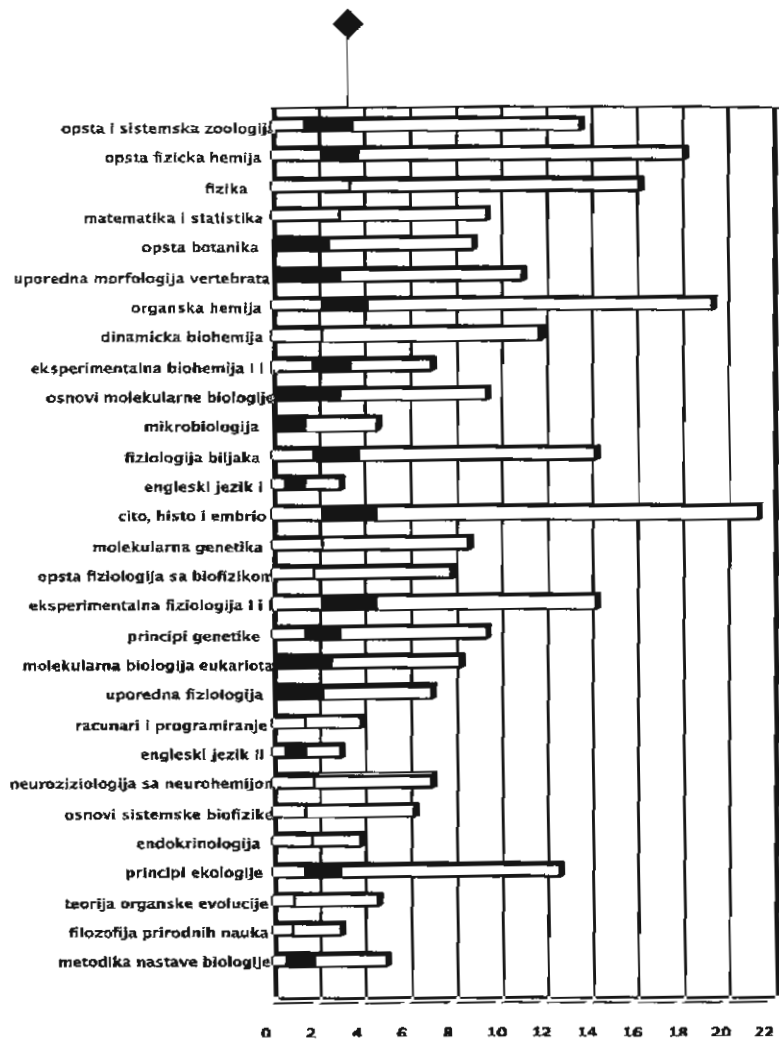
групу или факултет не губећи оно што су до тада постигли. Начин полагања испита на крају семестра или године у којој се слушају курсеви и могућност преношења испита у наредну годину довели су до неефикасности студирања (просек 7,5 година). Факултети су затворени, веома мало је развијена међусобна сарадња, не подударaju се студије тако да је готово немогуће наставити студије биологије на другом факултету у држави већ углавном мора да се крене од почетка. Одлучено је да се крене у реформу и поставиљени су основни циљеви: повећати ефикасност студирања омогућити флексибилније студирање растеретити студије великих курсева и организовати мање, краће организовати модуле који ће садржати више курсева са програмима прилагођеним посебном профилу студирања проценити обим модула тако што ће се уважити све активности студената које су потребне да га савладају упоредити програме курсева, растеретити их непотребних чињеница и осавременили начин извођења наставе и уградити активне облике наставе у којима се тежиште са процеса професорског предавања пребацује на процес студентског учења – да студенти могу на часу што више да науче организовати проверу знања током семестра и године који ће следити после логичких наставних целина – поени (оцене) које студенти добијају морају бити кумулативне, уважаване и уграђене у завршну оцену организовати што разноврсније провере знања прилагођене курсу (модулу) – тестове, семинарске радове, колквијуме, усмено одговарање итд.

где год је то могуће организовати експериментални рад кроз мини научне пројекте које би студенти самостално радили (увод у научни рад) увести обавезну контролу квалитета наставе кроз анкете које ће студенти попуњавати – направити универзалне анкете за цео факултет, као и неке посебне за посебне облике наставе (теренски рад) – проучити време реализације анкететирања, начин обраде и начин реаговања на њих. Набројани задаци реформе реализовани су кроз ТЕМПУС пројекат у коме су дефинисани **Посебни циљеви**: *Актуелизација биолошких садржаја и програма, модуларизација наставних планова основних и дипломских (мастер) студија са могућим изласком после треће године (3+2) што ће омогућити флексибилније и ефикасније студије на националном и међународном нивоу; имплементација ЕЦТС; побољшање наставних методологија и услова рада; утврђивање контроле квалитета наставних процеса, а очекивани резултати:*

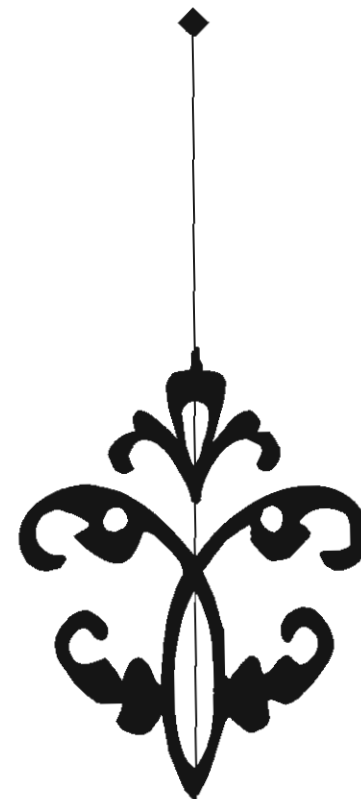
Утврђени нови основни и дипломски (мастер) курикулуми са модуларном наставом и могућношћу изласка на тржиште после треће године (3+2) и примењеним ЕЦТС. Реорганизовани и реновисани програми курсева и наставне технологије и материјала у биолошким наукама Уведене процедуре за контролу квалитета наставних процеса Унапређене наставних методологија и академских вештина Модернизована наставна и комуникациона опрема

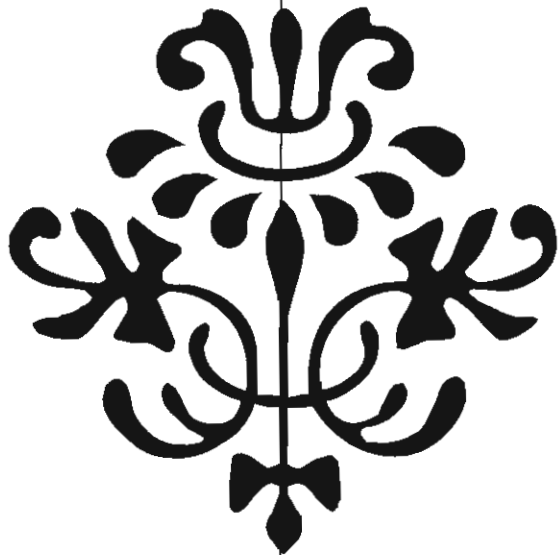
Повећана међународна мобилност на мастер нивоу Дисеминација - преношење резултата и искустава стечених пројектом на друге високошколске установе у Србији, на студенте и друге заинтересоване, као и према тржишту рада у коме биолози различитих профила могу да заузму значајно место. Одрживост резултата (акредитација и подршка релевантних државних институција) Контрола квалитета и праћење реализације пројектних задатака Реформа на Биолошком факултету успешно је завршена, први студенти су уписани на нове програме школске 2007/08 и већ могу да се виде позитивни резултати: пролазност студената навише године је повећана, на појединим модулима чак 86%, просечна средња оцена је завидна – 8,86/10,00.

Уз диплому издаје се Додатак дипломи, документ који садржи све потребне податке, које курсеве је студент слушао, у ком обиму, за који посао се оспособио итд.

Сл. 1

Марко Милутиновић
Студент проректор
Универзитета у Београду 2007-2008
Александар Јовић
Председник Студентског парламента
Универзитета у Београду 2008-2009

СТУДЕНТСКО ОРГАНИЗОВАЊЕ: ЛУЧЕ, ДАНАС, СУТРА

(Овај текст уз мање измене објављен је у монографији: Универзитет у Београду 1808-2008, Београд, Универзитет у Београду, 2008.)

„Ми хоћемо, и то је наша дужност, да донесемо културу и знање народу из кога смо никли, да му помогнемо и заједно са њим пођемо у бољу будућност.“ – из уводног текста првог броја „Студента“, 15. март 1937. год.

Почеци институционалног студентског организовања везују се за 1852. годину, када је основан Фонд за помоћ сиромашним студентима у чијем управљању су учествовали и сами студенти. Поред учења и помагања колегама, наши академци су у другој половини XIX века одиграли значајну улогу у борби за национално ослобођење и препород. Увидевши снагу и потенцијал високошколске омладине, као и потребу за њиховом консолидацијом, 1867. године основано је удружење студената „Побратимство“. Ово удружење је наткрилило самоникле студентске клубове и имало карактер представничког

тела студената. Током балканских и Првог светског рата, ови омладинци нашли су се у добровољачким редовима, борећи се на првој линији одбране земље. Након завршетка светског рата почео је рад на обнови уједињене краљевине. Рад „Побратимства“ је полако јењавао и био усмерен пре свега на економско оснаживање студената све до 1929. године када је удружење уташено.

Почев од школске 1931/32. године, дошло је до спонтаног оживљавања и оснивања стручних студентских удружења на свим факултетима, али и економско-здравствених и културно-спортских организација, као што су: Удружење студенткиња, Потпорно удружење студената, Студентска задруга „Самопомоћ“, Друштво студената против туберкулозе, Студентска менза, Академско позориште, Академско левичко друштво „Облић“, Студентски мировни одбор, Културно удружење „Село“, Студентски летовалишни савез, Студентки спортски савез и др. Њихова делатност била је усмерена на решавање горућих проблема студената, као што су здравствено стање (око 25% туберкулозних студената) и проблеми исхране. Прве мензе основали су и одржавали сами студенти као и неке спаваонице попут Дома студенткиња. Стручна удружења су културни и научни живот обогатила јавним предавањима, трибинама и дебатним клубовима, а уз помоћ донација оснивала су и своје библиотеке и издавала скрипте. Такође, студенти су себе поново ставили на располагање борби за слободу мисли и научне продукције у демонстрацијама фебруара 1935. године, када је погинуо млади Мирко Срзентић.

Противећи се увођењу „универзитетске полиције“ студенти су у априлу 1936. године покренули штрајк за одбрану аутономије универзитета који је плаћен животом још једног студента, усмрћен је Жарко Мариновић и то од руке припадника Организације националних студената (ОРНАС-а), која је потом укинута. Овај дан, 4. април, слави се као дан студената Београда. Исте године долази до јачања и уједињења студентског покрета у Акционом одбору стручних студентских удружења, који је претеча данашњег Савеза студената Београда. Година 1936. била је преломна и за модернизацију односа професор-студент. Новоизабрани ректор, професор Правног факултета др Драгослав Јовановић, признао је доприносе својих ученика у одбрани академских слобода и увео нове облике сарадње. Глас студената се слушао приликом утврђивања износа школарина и уписнина, приликом организовања наставе и испитних рокова, као и у изради уредби о раду факултета. Покренут је наш први студентски часопис – „Студент“ – и остварена изненађујуће жива међународна срадња са европским и светским омладинским организацијама. Овај период највише подсећа на данашње околности плурализма студентских удружења и сарадње са наставницима и просветним властима.

Развојем претеће фашистичке идеологије током тридесетих година, студенти код нас и у иностранству покретали су заједничке мировне иницијативе, покушавајући да спрече неизбежно. Неминовност је убрзо дошла и поново повукла омладину у борбене редове. У рововима, шумама и концентрационим логорима, школарци су опет проливали крв за одбрану људских

вредности и показали да зрелост и младост могу бити једно у другом. После тешког рата уследио је тежак мир. Омладина је наставила своју борбу на радним акцијама, градећи пруге, путеве, читава насеља и градове. Промена друштвеног уређења и увођење једнопартијског система је свој одраз имала и у студентском организовању. Устоличена је само једна организација са својим секцијама и разгранатим активностима, која је остала запамћена по једном од својих назива – Универзитетска конференција Савеза социјалистичке омладине (УКССО). Политичка заједница је „младим пролетерима“ признала „доприносе револуцији“ и издавала значајна средства за њихову самосталну научну, културну, друштвену и спортску делатност. Свој прилично привилегован социјални положај, студенти су махом користили за повезивање, дебатовање и усавршавање својих ставова о ондашњој друштвеној стварности. Ове активности, које су по правилу остајале верне идеологији комунизма, резултовале су великим демонстрацијама на улицама Београда 1968. године. Битка за праведније друштво и враћање слободарским вредностима окончана је чувеном реченицом маршала Јосипа Броза Тита: „Студенти су у праву!“ Ипак, тиме није много промењено, а кроз пар година студенти су били у прилици да бране своје професоре који су због својих идеала проглашени дисидентима и избачени са Универзитета. НепокOLEбљиви студенти су у свом домену, средствима која су им била на располагању, вршили сталну критику и утицај на друштво и то издањима Студентског издавачког центра (СИЦ), часописа за књижевност, културу и друштвена питања „Видици“,

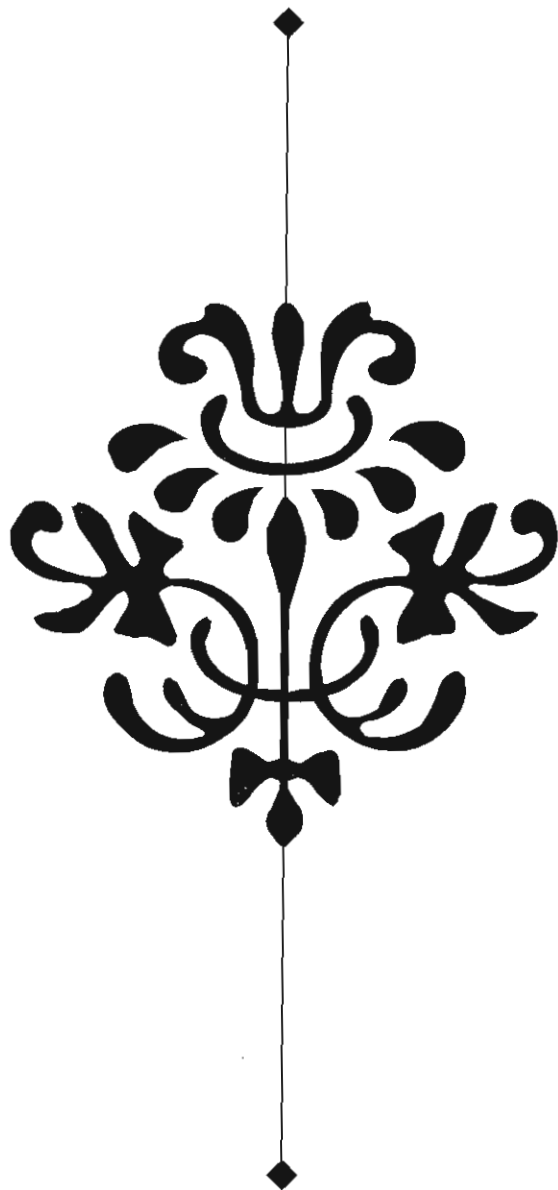
листа „Студент“ и бројним памфлетима. Свој материјално-здравствени положај и културно-политички значај оснаживали су захваљујући признатом друштвеном утицају који су имали на институције попут: Студентског центра, СКЦ-а, Студентске поликлинике, Дома културе „Студентски град“, АМД „Академац“, Задруге студената, Студентских одмаралишта Србије, АКУД-а, ЗПУ-а, УСФОК-а и др.

Током XX и XXI века, почевши од демонстрација 1968. године, студенти су организовали и учествовали у бројним протестима којима су скретали пажњу на друштвене проблеме. Демонстрацијама 1968, 1991/92, 1996/97, 1998, 2000. године, али и 2008. године против једностарно проглашене независности Косова и Метохије, као и осталим студентским протестима, студенти су показали да су и даље главна демократска и слободарска снага Србије. Пормене које су у овом периоду задесиле Србију праћене су оснивањем нових студентских организација и поделама у „студентским редовима“.

Сада се студентска сцена суочава са новом појавом, налик оној с почетка тридесетих година прошлог века - са плурализмом студентских организација. Од свих, у слободном надметању, својим радом и масовношћу до сада су се највише истакли Савез студената Београда и Студентска унија Србије. Законом о универзитету из 2002. године гарантује се учешће студената у управљању универзитетом и факултетом путем студентског парламента. Будући да статус, финансирање и надлежности студентског парламента нису адекватно уређени, он је у наредне две-три године осниван и гашен на свега неколико

факултета у читавој Србији. Законом о високом образовању из 2005. године уводи се студентски парламент као орган високошколских установа. У циљу остваривања права и заштите интереса студената, студентски парламент бира и разрешава представнике студената у органима високошколске установе. Ни Законом из 2005. године није до краја решено питање статуса, финансирања и надлежности студентског парламента. Као решење овог проблема академици предлажу доношење Закона о студентском организовању, који ће бити први акт ове врсте још од Уредбе о удружењима слушалаца универзитета из 1934. и 1937. године.

Данашње прилике, више него икада до сада, карактерише студентска партиципација у управљању високошколским установама и унапређењу наставе. Студенти имају свога проректора и своје продекане, Студентски парламент Универзитета и студентске парламенте факултета, као и 20 % чланова у органима и телима Универзитета и факултета. Такође на националном нивоу студенти имају своје студентске конференције – Студентску конференцију универзитета Србије (СКОНУС) и Студентску конференцију академија струковних студија. Важно је навести и чињеницу да су студенти пуноправно учествовали у изради свих закона који се на њих односе и да редовно наилазе на уважавање државне управе. После историје организованих напора и показане одговорности за своју земљу, омладини се поново признаје њена зрелост и пружа могућност да кроз институције утиче на друштво, на његов развој и оздрављење.

Бранко Ковачевић
Ректор Универзитета у Београду 2006-2009

ПЛАН РАЗВОЈА – ПОГЛЕД У БУДУЊНОСТ И МЛАДЕ НАДЕ УНИВЕРЗИТЕТА

Правити план рада неке установе у турбулентним врменима, у којим ми живимо, је веома незахвално. Ипак, није добро организовати и рад да тече само спонтано. Зато овде представљамо визију развоја Универзитета у Београду свесни могућности да се неки циљеви остваре изнад очекивања, али исто тако да се неки и не остваре, а да нас то не обесхрабри да чекамо боље време за остварење бољих резултата.

Универзитет у Београду у наредним годинама очекује низ важних задатака, од чије ће успешности реализације зависити његов даљи развој и положај у друштву. Ови задаци односе се на организацију Универзитета, реформисање наставног процеса, развој науке и истраживачког рада, међународну сарадњу Универзитета, унапређење живота и рада студената, финансирање и материјални положај Универзитета, односе са Републиком и окружењем и примену информационих технологија у свим процесима на Универзитету.

1) Организација Универзитета.

Реформа Универзитета у складу са Законом о високом образовању и савременим европским трендовима захтева већи степен интеграције факултета и института у његовом саставу него што је то до сада био случај, а пре свега функционалне интеграције, уз проналажење

решења за сврсисходно коришћење свих постојећих ресурса у циљу постизања што бољих укупних резултата. У овом процесу неопходно је сачувати одговарајући степен аутономије факултета и института, поштујући њихову традицију и специфичности, како би се дошло до модерног националног Универзитета који ће бити конкурентан и препознатљив у европским и светским оквирима и својим квалитетом освојити респектабилну позицију на ранг листама светских универзитета, наведимо само неке од њих: Шангајска, Тајмска, Вебометрикс, итд (Academic Ranking of World Universities: Shangai Jiao Tong University; Thimes Higher Education –QS World University Ranking; Webometrics Tanking of World Universities / Spain/.

2) Реформисање наставног процеса.

Реформа, која је конкретизирана кроз акредитацију студијских програма, факултета и самог Универзитета, сада треба да да резултате кроз успешно извођење нових програма на свим факултетима. У овом процесу потребно је даље осавремењавати програме засноване на традиционалним образовним вредностима, али и увести нове мултидисциплинарне, интер-дисциплинарне и трансдисциплинарне програме, као и програме учења на даљину, за које је дефинисање стандарда у току. Посебну пажњу захтева проблем финансирања дипломских-мастер студија и докторских студија, које треба да се финансирају на исти начин као и основне академске студије. Углед и научна репутација Универзитета веома зависе од квалитета докторских студија, које треба организовати на српском и енглеском језику, како би се привукли и квалитетни кандидати из иностранства. У остварењу ових циљева иде нам у прилог наша богата традиција мерена у деценијама када је скоро трећина кандидата уписана на Универзитет

у Београду била из „несврстаних земаља“, а њихова знања стечена на нашем Универзитету квалификовала су их да буду лидери у својој домовини и у областима дипломатије, индустријског развоја, образовања и др. Они су саградили мостове пријатељства између наших земаља који ће ову сарадњу сигурно омогућити да проширимо у још квалитетнијем и интензивнијем облику.

Докторске студије захтевају сарадњу факултета и научних института, како би се постигао квалитет који одговара ономе на водећим светским универзитетима, а резултати се морају публиковати у референтним међународним часописима. Универзитет је такође дужан да прати потребе привреде и организује програме образовања током читавог живота. На свим нивоима студија треба обезбедити контролу квалитета, за шта је неопходно увођење јединственог информационог система, што би олакшало статистичке анализе и примену корективних мера. У реализацији ових циљева користимо искуства водећих европских универзитета преко Темпус пројеката и формирањем центара за обезбеђење квалитета, стално усавршавање за трансфер технологија, и др.

3) Развој науке и истраживачког рада.

Унапређење научно-истраживачког рада најпре захтева дефинисање стандарда и поступака за његово вредновање, узимајући у обзир националне и међународно признате циљеве у овој области, који су у функцији наставног процеса. Стога је потребно усаглашавањем критеријума вредновања научно-истраживачког рада на нивоу Универзитета, као и вођење јединствене електронске евиденције о овим резултатима. Потребно је стварати услове и мотивисати запослене да се баве истраживачким радом, као и подстицати оснивање

иновационих центара, инкубатора и научно-технолошких паркова као нових оквира успешног истраживачког рада. Посебну пажњу треба посветити вођењу научног подмлатка, кроз унапређење докторских студија и обезбеђење бољих материјалних услова за научно-истраживачки рад. Следећи искуства европских и америчких универзитета настојаћемо и да формирамо школу докторских студија са одговарајућим сервисима који ће и студентима и професорима омогућити постизање препознатљивих резултата.

4) Међународна сарадња Универзитета.

Ради остваривања врхунских образовних и научних резултата у европском и светском академском простору неопходна је добра комуникација са универзитетима у другим земљама, међународним организацијама и институцијама од значаја за високо образовање, учешће у бројним међународним програмима и пројектима. У наредном периоду наш Универзитет треба да продуби контакте у складу са оптималним материјалним и временским могућностима са следећим међународним факторима: Европском асоцијацијом универзитета, Виртуелним универзитетом јадранско-јонске регије, Балканском ректорском конференцијом, Дунавском ректорском конференцијом, Међународном франкофонском асоцијацијом и бројним појединачним универзитетима у иностранству. Такође ће се развијати сарадња са иностраним фондацијама: Токио фондацијом и ИТО фондацијом. Заједно са партнерима из Европске уније и Региона западног Балкана, Универзитет ће конкурисати за различите врсте међународних пројеката, као што су TEMPUS, COST, EUREKA, ERASMUS, као и FP7, који у датом тренутку пружају могућност аплицирања. Успостављање контакта са партнерима из Европе и формирање

заједничких тимова треба да представља врло значајну активност Универзитета у периоду који је пред нама. Међународна сарадња треба да нам помогне посебно у реализацији једног од циљева Болоњске декларације: мобилност студената, наставника и административно техничког тима Универзитета. Циљ Европске уније од 20% свих студената до 2020. године да буде укључено у ове пројекте је и наш циљ. Интензивирање мобилности није циљ сам за себе: резултат који је велики, али достижан да будемо у правом смислу део Европског високообразовног простора са великим бројем заједничких програма на свим нивоима студија од основних академских, преко мастер до докторских студија. У добро осмишљеној организацији компаративне предности нашег Универзитета и земље са другим универзитетима и земљама ова сарадња треба да даје бенефит свима. Поменимо само као могућности у смислу геолошких, археолошких, астрономских и других локалитета и налазишта уз све предности информационог технологија пружа неслућене могућности за постизање врхунских резултата (и са скромним средствима) Важно је поменути да Закон о високом образовању усвојен 2005. године даје могућност Универзитету организовања студија са заједничким и дуплим дипломама што омогућава реализацију овог плана већ у постојећим законским оквирима.

5) Унапређење живота и рада студената.

Студенти и наставници су неодојиви субјекти образовног процеса Универзитета, чијем развоју и напретку треба да се допринесе заједничким напорима. Неопходно је укључити студенте у све процесе рада и одлучивања на Универзитету и на факултетима, посебно по питањима која се односе на осигурање квалитета наставе, реформу студијских програма, анализу ефикасности студирања и утврђивање броја

ЕСПБ. Треба подстицати и награђивати резултате студената и промовисати њихове радове. Брига о студентима који заврше студије и њиховом запошљавању исказује се кроз Универзитетски центар за развој каријере, а спортске активности студената промовишу се кроз организацију догађаја попут Универзијаде или изградњу спортских објеката, где треба издвојити градњу Спортске хале на Бежанијској коси.

Вредно је поменути да одржавање и проширивање објеката студентског стандарда: домови, одмаралишта, објекти за рекреацију, културни живот су неки од сталних задатака. Наравно, не смемо заборавити ни подршку академским културно уметничким друштвима „Бранко Крсмановић“ и „Шпанац“ који су важни за развој социјалне интелигенције академских грађана и одржање културне традиције нашег народа.

6) Финансирање и материјални положај Универзитета.

Финансијски ресурси представљају основни предуслов за успешно спровођење образовног и научно-истраживачког процеса на Универзитету. Начин финансирања високог образовања од стране државе још увек није задовољавајуће решен, те једна од најважнијих делатности Универзитета у наредном периоду треба да се односи на активно ангажовање на побољшању материјалног положаја запослених, као и на знатном побољшању материјалних услова рада на факултетима и институтима у саставу Универзитета. Потребно је активно укључење у дефинисање новог модела финансирања од стране државе, кроз доношење нове Уредбе о нормативима, усклађивање законских прописа у сфери стицања и расподеле сопствених средстава и потписивање Уговора са Владом Републике Србије о

финансирању Универзитета и факултета. Посебно тежак проблем представља и недостатак простора на многим факултетима у саставу Универзитета, а неки од факултета чак немају ни своје зграде. Прилика за решавање ових проблема јесте изградња комплекса зграда факултета иза насеља Др Ивана Рибара на Новом Београду, уз сарадњу са Министарствима науке и просвете, Градом Београдом и Општином Нови Београд.

У побољшању материјалног положаја Универзитета подстицаћемо и реализацију идеја из неких од претходних периода, пре свега идеју задужбинарства, донација и сл. Учешће у међународним пројектима, сарадња са привредом и другим установама уз препознатљиво пружање интелектуалних услуга високог нивоа, адекватно коришћење школарина, биће важни додатни извор финансирања.

7) Односи са Републиком и окружењем. Развој сарадње са Министарством просвете, Министарством науке, Министарством финансија, Министарством културе, Министарством здравља и Министарством за омладину и спорт представљају посебан задатак Универзитета у контексту шире друштвене заједнице. Такође, локално окружење може да помогне много у остваривању циљева Универзитета, па је неопходно активно сарађивати са Градом Београдом, Општином Стари град и другим градским општинама. Неопходно је постићи да се Република Србија као оснивач јасно одреди према државним универзитетима и финансијској подршци развоју реформи, акредитацији и свим осталим актуелним процесима на Универзитету.

8) Примена информационог технологија у свим процесима на Универзитету.

Информационе технологије имају кључни значај како за савремени свакодневни живот и рад на Универзитету, тако и за унапређење квалитета уз очекиване материјалне, новчане и кадровске уштеде. Пре свега треба завршити развој јединственог информационог система Универзитета, интегрисати постојеће информационе системе факултета и обезбедити регуларну размену података, чиме ће се унапредити и интегративна функција Универзитета. Једино на тај начин могуће је обезбедити доступност свих података релевантних за контролу квалитета и његово унапређење, проверу диплома са једног места, ефективно праћење кадровске политике итд. Неопходно је обезбедити довољан број рачунара, као и слободан приступ Интернету и информационом сервисима Универзитета за све наставнике, сараднике и студенте. Најзад, потребно је едуковати све запослене за ефикасну примену рачунара, а наставнике за примену ИТ у настави.

У наредном периоду руководство Универзитета имаће сложен задатак да оствари све наведене циљеве. Држећи се темељних опредељења за аутономију и академске слободе, интеграцију, примену Болоњске декларације, стављање студента у центар образовног процеса, одржавање и унапређење људских ресурса, информационог система и повезивање са домаћим привредним субјектима и међународним партнерима, уз изградњу међусобног поверења и транспарентности у раду, Универзитет у Београду има јединствену шансу да се у наредном периоду позиционира као водећа институција за високо образовање у региону и стекне респектабилну позицију у међу наредним оквирима, коју својом традицијом и потенцијалом свакако заслужује.

ПОЧАСНИ ОДБОР

Председник:
Борис Тадић, Председник Републике Србије
Потпредседник:
Др Мирко Цветковић, председник Владе
Чланови:
- академик Никола Хајдин, председник САНУ;
- проф. др Бранко Ковачевић, председник Конференције универзитета Србије и ректор Универзитета у Београду;
- проф. др Срђан Стајковић, председник Националног савета за високо образовање;
- проф. др Градимир Миловановић, председник Националног савета за науку и технолошки развој;
- проф. др Чedomir Васић, ректор Универзитета уметности у Београду;
- проф. др Рамила Недучин, ректор Универзитета у Новом Саду;
- проф. др Радослав Бубањ, ректор Универзитета у Нишу;
- проф. др Милош И. Ђуран, ректор Универзитета у Крагујевцу;
- проф. др Здравко Витошевић, ректор Универзитета у Приштини;
- проф. др Темал Доличанин, ректор Универзитета у Новом Пазару;
- проф. др Живан Лазовић, председник Савета Универзитета у Београду;
- проф. др Милан Скакун, председник Конференције академија струковних студија;
- академик Чedomir Попов, председник Матице српске;
- Миодраг Бабић, представник Задужбине „Доситеј Обрадовић“;
- др Божидар Ђелић, потпредседник Владе и министар за науку и технолошки развој;
- Небојша Брадић, министар културе;
- Др Жарко Обрадовић, министар просвете

ОРГАНИЗАЦИОНИ ОДБОР:

- проф. др Бранко Ковачевић, ректор Универзитета
- проф. др Неда Бокав, проректор Универзитета
- проф. др Бранко Медојевић, проректор Универзитета
- проф. др Александар Седмак, проректор Универзитета
- проф. др Душан Теодоровић, проректор Универзитета
- проф. др Живан Лазовић, председник Савета Универзитета
- проф. др Дејан Поповић, Правни факултет
- проф. др Мирко Васиљевић, декан Правног факултета
- проф. др Ђорђе Вуксановић, декан Грађевинског факултета
- проф. др Невенка Жаркић-Јоксимић, декан Факултета организационих наука
- проф. др Марко Бацковић, декан Економског факултета
- проф. др Богдан Ђуричић, декан Медицинског факултета
- проф. др Милан Подунавац, декан Факултета политичких наука
- проф. др Александар Костић, декан Филозофског факултета
- проф. др Гордана Цвијић, декан Биолошког факултета
- проф. др Иринеј Буловић, декан Православног богословског факултета
- проф. др Небојша Ралевић, декан Пољопривредног факултета
- проф. др Драгослав Стаменковић, декан Стоматолошког факултета
- проф. др Слободан Грубачић, декан Филолошког факултета
- проф. др Срећко Јовановић, декан Факултета спорта и физичког васпитања
- др Ђорђе Шијачки, научни саветник Института за физику
- Марко Милутиновић, студент проректор
- Немања Петровић, председник Студентског парламента Универзитета
- Љубица Стаменковић, секретар

Покровитељ обележавања јубилеја 200 година Универзитета у Београду и 200 година високог образовања у Србији, био је:

Борис Тадић, председник Републике Србије, а финансијску подршку обезбедило је Министарство просвете и Министарство науке Републике Србије.

Покровитељ организације Светске ректорске конференције World University President Summit 2009. године била је:

Влада Републике Србије, а финансијска средства су обезбеђена из Фонда за одржавање највећег спортског такмичења студената 25th Universiade 2009. године, која је одржана од 02. до 12. јула 2009. у Београду.

Користимо и ову прилику да се свим државним институцијама и компанијама, које смо споменули, захвалимо за подршку коју су нам пружиле, доприносећи да се све планиране активности успешно реализују.

Захваљујемо и свим другим установама и институцијама, које су помогле у реализацији обележавања јубилеја и Ректорске конференције, било да су обезбедиле финансијска средства или су својим ресурсима, као суорганизатори, помогле реализацију бројних активности.

БЕОГРАДСКА БЕРЗА

Омладинских бригада 1, Нови Београд

BANCA INTESA A.Д.

Владимира Поповића 8, Нови Београд

БЕОГРАДСКИ САЈАМ

Булевар Војводе Мишића 14, Београд

Вит 011

Цара Николаја Другог 21, Београд

ВЕЛЕФАРМ А.Д.

Војводе Стене 414а, Београд

ВЕЧЕРЊЕ НОВОСТИ

Трг Николе Пашића 7, Београд

ВОЗНИ ПАРК ВЛАДЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Немањина 11, Београд

ВУЉИВ ВОДА

Алексе Дундића 61-1, 14000, Ваљево

ГАЛЕНИКА

Батајнички друм 66, Земун

ДРУШТВО ЗА ОБЕЗБЕЂЕЊЕ

„ЗАШТИТА ПЛУС“

Булевар краља Александра 298, Београд

DEUTSCHER AKADEMISCHER AUSTAUCH DIENST (DAAD)

- (инфо центар) Цара Уроша 35, Београд

ЕЛЕКТРОПРИВРЕДА СРБИЈЕ

Царице Милице 2, Београд

ЕНЕРГОПРОЈЕКТ

Булевар Михајла Пупина 12, Нови Београд

ЕЛЕКТРОДИСТРИБУЦИЈА БЕОГРАД

Масарикова 1-3, Београд

ЕЛЕКТРОМРЕЖЕ СРБИЈЕ

Кнеза Милоша 11, Београд

ЗАВОД ЗА УЉБЕНИКЕ И НАСТАВНА СРЕДСТВА

Обилићев венац 5, Београд

ЗАДУЖБИНА „ДОСИТЕЈ ОБРАДОВИЋ“

Нушићева 4/2, Београд

ЗАДУЖБИНА ИЛИЈЕ М.КОЛАРЦА

Студентски трг 5, Београд

ИРИТЕЛ А.Д.

Батајнички пут 23, Земун

ИМТЕЛ ТЕЛЕКОМУНИКАЦИЈЕ А.Д.

Булевар Михајла Пупина 1656, Нови Београд

ИНФОРМАТИКА

Јеврејска 32, Београд

ЈП ПТТ САОБРАЋАЈА СРБИЈЕ

Таковска 2/1 (Косовска 47), Београд

ЈП ЕЛЕКТРОПРИВРЕДА СРБИЈЕ, П.Д. ТЕРМОЕЛЕКТРАНЕ „НИКОЛА ТЕСЛА“

Богољуба Урошевића Црног 44, Обреновац

ЈУГОКОНЦЕРТ

Теразије 41/1, Београд

ЈУГОМАРКА

Палмотићева 2, Београд

КЊАЗ МИЛОШ А.Д.

Јужна индустријска зона б.б., Аранђеловац

СОСА-СОЛА НВС СРБИЈА

Батнички друм 14, Земун

COMTRADE GROUP

Савски насип 7, Београд

КРАЉЕВСКИ ДВОР

Булевар кнеза Александра Карађорђевића 96, Београд

MICROSOFT

Македонска 30/6, Београд

МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ

РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ,
Немањина 22 - 26, Београд

МИНИСТАРСТВО ЗА НАУКУ И ТЕХНОЛОШКИ

РАЗВОЈ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
Немањина 22 - 26, Београд

НАФТНА ИНДУСТРИЈА СРБИЈЕ

Народног фронта 12, Нови Сад

НИП ПОЛИТИКА

Македонска 29, Београд

NEW MOMENT

Хиландарска 14, Београд

ОПШТИНА НОВИ БЕОГРАД

Булевар Михајла Пупина 67, Нови Београд

ОПШТИНА СТАРИ ГРАД

Македонска 42, Београд

РАДИО ТЕЛЕВИЗИЈА СРБИЈЕ

Таковска 10, Београд

РЕПУБЛИЧКА АГЕНЦИЈА ЗА

ТЕЛЕКОМУНИКАЦИЈЕ
Вишићева 8, Београд

СЛУЖБЕНИ ГЛАСНИК

Краља Милутина 27, Београд

САОБРАЋАЈНИ ИНСТИТУТ ЦИП

Немањина 6/4, Београд

СЛАВА ЦЕНТАР

Милентија Поповића 9, Нови Београд

СКУПШТИНА ГРАДА БЕОГРАДА

Драгослава Јовановића 2, Београд

SPINNAKER Д.О.О. (део Comtrade Group)

Савски насип 7, Београд

TELENOR

Омладинских бригада 90, Нови Београд

ТЕЛЕКОМ СРБИЈА

Таковска 2, Београд

ТУРИСТИЧКА ОРГАНИЗАЦИЈА БЕОГРАДА

Масарикова 5/9, Београд

ТУРИСТИЧКА ОРГАНИЗАЦИЈА СРБИЈЕ

Чика Љубина 8, Београд

УСТАНОВА СТУДЕНТСКИ ЦЕНТАР

Светозара Марковића 56, Београд

US STEEL SERBIA

Горанска 12, Смедерево

ХЕМОФАРМ

Београдски пут 66, Вршац

WUS AUSTRIA BELGRADE OFFICE

Делиградска 22 Београд

УНИВЕРЗИТЕТ УМЕТНОСТИ

Косанчићев венац 29, Београд

ИМПРЕСУМ

Издавач:

Универзитет у Београду

За издавача:

Проф. др Бранко Ковачевић

Главни и одговорни уредник:

Проф. др Неда Бокан

Уређивачки одбор:

Проф. др Бранко Ковачевић

Проф. др Неда Бокан

Проф. др Гордана Цвијић

Проф. др Ђорђе Шијачки

Технички уредник:

Љубица Стаменковић

Графички дизајн:

New Moment

Штампа:

Службени гласник

Тираж: 1000

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

378.4(497.11)~1888/2008*(082)

378(497.11)~1808/2008*(082)

Од Велике школе и Лицеја до данас :
Универзитет у Београду : 1808-2008 / [главна
и одговорни уредник Неда Бокан]. - Београд :
Универзитет, 2011 (Београд : Службени
гласник). - 108 стр. : 24 cm

Тираж 1.000. - Напомене и библиографске
референце уз текст.

ISBN 978-86-7522-040-4

1. Бокан, Неда [уредник] 2. Универзитет
(Београд)

а) Универзитет (Београд) - 1808-2008 -
Зборници б) Висошколско образовање -
Србија - 1808-2008 - Зборници
COBISS.SR-ID 184748812